

Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.

написав

Олег Целевич.

I.

Минав чотирнадцятий рік деулинського перемиря, як Польща з смертю Жигмонта III опинилась на хвилях бурної елекції. Останні десятки літ приспорили багато революційного материялу в державі. Між иньшим Володислав певне в найкоротшім часі мав би до діла з повстаннем українського козацтва, коли-б обставини заграничної політики не відвернули увагу загалу від домашніх справ та не скермовали її ген аж поза межі держави. Особливо се рішучо вплинуло на українську ситуацію і віддалило конфлікт з козаками. Сею подією, що повздержала на разі неприродний розвій козацько-польських відносин була польсько-московська Смоленська війна 1633—4 рр. Ми займемо ся нею з сього боку — з боку участі в ній козаків, що відвела на час евентуально козацьку-польську війну.

Про сю кампанію появила ся досить богата література в більшій часті сучасних дневників, записок, актів та листів. На жаль і всі ті материяли і оперті на них студії занадто односторонні — всі вони головно обертають ся коло оборони Смоленська польським королем Володиславом. Сей факт притьмив усе, що діялось поза ним. Особливо дає себе відчувати недостача же-

---

З історичного семинара проф. М. Грушевського, в Львівській університеті.

ред про боротьбу, що паралельно з обороною Смоленська велась на полудневих границях Московської держави. Ми маємо лише згадку про існування і таких дневників. Подає її агент брандєбурського електора Вайнбер у своїй реляції під датою 24 січня:¹⁾ „Сього дня — пише він — пізно вечером прибув лувківський староста та привіз з собою дневник і опись походу гетьмана Казановського“. На жаль брак таких джерел не дозволяє основно розслідити розвій кампанії на обох її сценах, тим більш становить він перепону, коли почнемо шукати на них акторів — козаків.

Компілюючи та провіряючи неясні, часами навіть суперечні та дуже спорадичні звістки опублікованих досі джерел я піднесу головню сі факти, де найбільш проявляє ся участь і услуги козацького війська віддані у сії потреби польському правительству. Розвиваючи назначену тему я згадаю вперед про події у Сіверщині, опісля перейду до акції козаків в околицях Смоленська, Дорогобужа, Вязми, Щелканова.

Матеріяли черпати му по більшій часті з польських дневників, писаних звичайно учасниками сих подій, але на жаль — не всі вони видані до тепер в цілости. На першім місци треба згадати про: „1) *Dziaryusz wojny moskiewskiej 1633 roku*“ Яна Москожовского, виданий А. Рембовським в XIII т. бібліотеки ординації Красінських. Сей найдокладніший мабуть з усіх досі відомих дневників подає найбільш відомостей про діяльність козаків під мурами Смоленська. Далі: 2) *Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z lat 1633—4 wraz z planem oblężenia Smoleńska*; видані Х. Ліске в XI т. бібліотеки імени Оссолінських; зміст їх становлять реляції агента брандєбурського електора Вайнбера і виїмки з подорожи Адама Оларія.

3) *Pamiętniki Albrychta St. X. Radziwiłła* т. I. видані в Познаню 1839 р. Едвардом Рачинським.

4) *Przyłęcki: Pamiętniki o Koniecpolskich*.

5) В першім томі Русскої Исторической бібліотеки (Памятники относящієся къ смутному времени) на 721 стор. подано „Отрывки дневника о войнѣ царя Михаила Феодоровича съ польскимъ королемъ Владиславомъ 1632—4 р.“.

6) Акты собранные въ бібліотекахъ и архивахъ російской имперіи археографическою экспедицією, т. III.

¹⁾ *Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z lat 1633—4*. стор. 44.

7) Акты Историческіе собраные и изданные археографическою комиссією, т. III.

8) Акты московскаго государства, видані 1890 р. академією наук в Петербурзі т. I — головне джерело для війни на полудневних границях. Ся публікація містить в собі в більшій часті реляції московських воевод про події оповідані звичайно на підставі зізнань полонених „язиків“. Вона заступає нам в часті брак дневника похода Казановскаго та козаків під сіверські городи; одначе користуватись сим джерелом можна лиш з дуже великою обережністю — його матеріяли дуже неясні, попутані та односторонні. Лиш порівнюючи їх з аналогічними звітками иньших джерел доходимо правди. Не меншу трудність подибує читач у спільній назві „литовських людей“ для всіх військ козацько-польських. Брак яснійшого пояснення, кого в данім місці розуміти під сим терміном, приспорює багато праці — часто змушує губитись у здогадах, що іноді не можна й розв'язати.

Окрім згаданих опублікованих джерел чимало цінного матеріялу для сеї кампанії знайшли ми в бібліотеці ім. Оссолінських у Львові. Важніше із знайденого, що дотикає нашої теми, подаємо в додатках, сподіючись, що сим доложимо цеголку до висвітлення козацьких заслуг у польсько-московській війні з р. 1633—4.

Вкінці до джерел треба зачислити відповідні розділи „Исторіи Россіи“ Соловйова, далі Вассенберга: *Gestorum gloriosissimi ac invictissimi Vladislai IV partis secundae liber primus* і працю Котлубая: *Odsiecz Smoleńska i pokój polanowski*. Ся студія написана на основі не виданого досі дневника Криштофа Радивида і мала бути фрагментом ширшого твору п. т. „*Dzieje wojenne Polski*“; але подані тут дуже мало, майже нічим не різнять ся від дневника Москожовського.

II.

Саме у розгарі елекційного сойму наспіла в Варшаву вість про вірванне Москвою пактів деулинського перемиря. Приніс її 26 жовтня смоленський хорунжий.¹⁾ Сензация викликана сею відомостію не дорівняла ні в часті значінню того факту. Звичайна апатія, що проявляла ся у шляхти скрізь, де треба було хоч дрібку матеріяльних користей та трудів посвятити для

¹⁾ Pamiętniki Albrychta St. Radziwiła. T. I. Стор. 68.

добра загалу, найшла свій вираз і тепер у легкій вірі до підшептів, сіяних — як каже Москожовский — „малеволями“, що мовляв, гроза близької війни — то вигадка Радивиля. Сим поясняє ся, що до кінця жовтня 1632 р. не піднято ні разу у соймі голосу в справі оборони північних границь, хоч чутка про воєнні приготування Москви значно давніше продерлась у Польщу. Безпосереднім мотивом першої живіщої дискусії на сю тему був лист примаса зложений 30/X у соймі.¹⁾ Його основа містилась в словах: Москва здобувши Дорогобуж посуває ся під Смоленськ. Під напором литовської шляхти починають ся живіщі переговори в сій справі між соймом та сенатом, і плодом їх була реляція з д. 2 падолиста віддана сенатом соймови на руки Остророга²⁾. У її третій точці поручалось вислати проти Москви козаків разом з двома тисячами подільського війська. —

Подібні проєкти оборони незалежно від сього ми подибуємо раніше. Маємо про се звістку в „Актах москов. госуд.“. Мабуть саме перед смертю Жигмонта порушено на соймі квестию вислати козаків боронити північні городи Річи Посполитої перед Москвою³⁾. Сю звістку з докладнішими подробицями повторяє рильський воєвода Василь Ромодановский у листі до царя з д. 8/V 1632 р. стар. стиля.⁴⁾ Він пише, що Лашови поручено іти з охочими козаками та Поляками під городи Рильськ та Путивль. Число сього війська він подає на 5000 та крім сього 3000 людей мало обороняти від Москви Новгород Сіверський, Батурин, Борзну і Івангород⁵⁾. Сей „Козацький полковник“ Лаш — то очевидно звісний свого часу коронний стражник Самуїл Лаш Тучапський, каневський та звенигородський староста. Але коли й був сей плян то його не сповнено, бо саме в часі виправи Володислава під Смоленськ бачимо Лаща на границях України у боротьбі з Турками.

Тим часом голоси піднімані у соймі людьми більш розважними, не багато приспорили хісна zagrożеному Смоленську. Альбрехт Радивил згадує лиш про одну основнійшу нараду в сій справі⁶⁾. Вона відбулась у архієпископа та складала ся з 12 сенаторів. Дивно що Радивил нічого ближше про ню не згадує,

1) Pamięt. Albr. St. Radziwiłła, т. I, стор. 76.

2) ibid. стор. 82.

3) Акты москов. госуд. т. I, N 328.

4) Дати черпані з московських джерел будуть все подавані по старому стилю; він ріжнив ся тоді від нового на 10 днів.

5) Акты московскаго государства, т. I, N 336.

6) Pamięt. Albr. Radziwiłła, т. I, стор. 78.

хоч, як каже, сам брав у ній участь. Шляхта не радо згадувала про потребу оборони, коли-ж її потреба таки виринула часом з цілого моря неполаджених справ, то її чекала звичайна доля — стрінуги ся з браком грошей.

Сойм всю надію покладав на короля і вибір випав шасливо. Володислав, як каже Куліш — козак в душі, по привичкам життя та по жадобі війни, став по козацьки лагодитись в московський похід¹⁾. На його услуги був невдоволений Жиґмонтом Радивил і приятелі литовського гетьмана — козаки. Участь сих останніх в московській війні будить не малий інтерес.

Перша звістка про козацькі приготування в московський похід припадає на 21/III 1632 р. Того дня дано козацьким послам авдигенцію на коронаційнім соймі²⁾. Ми не маємо докладніших відомостей про сей епізод, відомо лиш, що сам король дуже прихильно розмовляв з козацькими висланниками та позволив їм рабовати Московщину. Певна річ, иньшої відповіді дати не міг. Се була вода на польський млин.

У згаданій вже раз реляції Ромодоновского маємо дещо ближше про козацькі приготування. „Королевич Володислав — читаємо там — з Поляками, Німцями і козаками „по нинішній по первой травѣ“ піде війною на Москву“. А на иньшій місці: „А Запорожці вийшли з усіма знарядями і пішли в Кореунь до гетьмана Кулаги, тут роздано їм гроші і сукно та скликувано охочих вписуватись в козаки“³⁾. Куруковська згода пішла на разі в непамять — звичайна тактика польського правительства.

Иньшим разом писав Ромодановський, що козаки збирають ся в пограничних городах: в Черкасах, Крилові, Каневі, Чигрині, Переяславі, Ніжині, Лубнях, Барисівці й иньших містах та готові в похід, ждуть лиш наказу з Польщі. В Смоленськ не підуть, а стануть добувати північні городи Рильск і Путивель⁴⁾.

Контр-акцією всім заходам короля звабити як найбільше козаків у московський похід треба вважати змагання Москви звернути козацьку силу проти самої Польщі. Відомости наші про якісь кроки в сій напрямі дуже убогі. В польских джерелах про се нічого не заховалось, в московських лиш „Акты моск. госуд.“ подають факти, що вказують на істнування в тім часі якихось дипломатичних зносин козацтва з московським правительством.

¹⁾ Куліш: Украинские казаки и паны, стор. 680.

²⁾ Pamięt. A. St. Radziwiłła, т. I, стор. 153.

³⁾ Акты моск. госуд. т. I, N 336.

⁴⁾ ibid N 432.

В осені 1632 р. прибули у Канів, тодішню резиденцію гетьмана Петрижицького-Кулаги московські висланники: 2 Німці і один Москаль. Привезли з собою листи, що їх опісля читано на козацькій раді. Зміст сих документів не звістний, але очевидно, що в них містились якісь обіцянки для козаків, коли-б слухали волі царя, бо чернь козацька радо прийняла намову московських послів: „щоби служити цареві, бо і нині козаків та християнську віру гнетуть Поляки“¹⁾. Справа була-б прибрала для Польщі грізний характер, коли б козацька старшина більш схиляючись симпатіями до Польщі не була ще в сам час обминула небезпечність, виславши московських послів разом з листами гетьману Конецпольському, а сей велів Німців кинути у вязницю а Москаля убити. Але Москва мала мабуть все ще поважну надію на успіхи своїх змагань. Про се свідчить царський указ даний 30/І 1633 р. якомусь Семену Рагозину, Іванови Болашу та взагалі всім військам полудневих городів: він збороняв воювати з козаками²⁾: „...а на козацькі городи нашим воєводам і ратним людям до нашого приказу ходити не вільно, тому що козаки стоять за віру проти єретиків, бо Поляки у православних нарушають віру, і за то у них з Поляками були великі війни і нині ще ведуть ся“. Вкінці ще раз повторяє ся наказ: „...без нашого царського наказу на козацькі городи нікуди не ходити“.

О скільки надії Москви — звабити у свою службу козаків на ширшу міру, були безосновні, побачим пізнійше, тепер лиш вкажу, що зазив царя мав по часті і позитивний результат.

Путивльський воєвода Іван Ромодановський повідомляючи нпр. царя про напад Татарів у Соловський уїзд пише, що 2 мая 1633 р. вислав на них якогось Тулянина Андрія Кашкіна з війском. Вичисляючи-ж опісля, які жовніри брали участь у сій справі, згадує також про запорожських козаків³⁾. Кашкін подибава Татар у місцевості Малиновій засіці в числі 3000 людей, розбив їх та відобрав полон. Ще більш характерний другий факт: 2 лютого 1634 р. отримав мешовський воєвода Федор Куракін звістку, що в його уїзд в село Личино прибули козацько-литовські війська. Куракін вислав на них свого товариша воєводу Волконського на чолі „дніпровських козаків“. В селі Сухиничах

1) Акты моск. госуд. т. I, N 328.

2) Акты моск. госуд. т. I, N 486.

3) Акты моск. госуд. т. I, N 573.

здігнав Волконський Литовців і козаків, побив їх та привів з собою 70 осіб; багато померло в дорозі від ран¹⁾.

Та приєднавши собі кілька ватаг Запорожців, Москва не змогла повздержати масу їх від участі в польській кампанії. Вона навіть не була в силі здержати бунтів донських козаків, що користуючись воєнним неладом нищили та рабували московську територію. Про се писали часто цареви воеводи. Деякі з сих жалоб цікаві звітками про спільні походи Запорожців з донськими козаками. Якийсь нпр. Олекса Боровський, родом Поляк, спійманий жовнірами воронізького воеводи Матвія Ізмайлова оповідав що їх 38 Запорожців під проводом донського козака Мокія Шелудяка виправилось (мабуть з кінцем червня 1632 р.) на донські городи. Крадки заняли вони Хопер та Медведівку, побили людей та пішли далі у Вороніжський уїзд під Борщівський монастир. Остерезені самим Боровським мешканці монастиря відперли напад та 4 козаків убили. Вороніжський воевода вислав за иньшими козаками своїх жовнірів під проводом стрілецького голови Ляріона Каминина та Трохима Михнева. Вони здігнали Запорожців у вороніжським уїзді в місцевости „Марковських вершинах“ побили їх та взяли 13 козаків в неволю²⁾. Подібних фактів було безперечно багато, хоч у реляциях воевод не находимо більше ніде натяків на такі спільні походи: Запорожці криють ся мабуть у них також під назвою „ворів“ — розбишак.

Не мало козаків було вже у містах добутих козацько-польськими військами за життя Жигмонта III, що їх тепер назад відбрала собі Москва. Доказом сього є Новгород Сіверський³⁾. Ще з початком другої половини 1632 р. бачимо сю кріпость у руках Поляків. Її комендантом був Ян Куніцький. Залога города по московським вістям складалась з 300 людей кінної та пішої шляхти разом із службою, 30 гайдуків та 500 людей ріжних народностей. На вість про воєнні кроки Москви виставив Куніцький новий замок, казав сипати ями та звозити провіанти у місто. 25 падолиста прийшов воевода Баїм Болтін добувати город. Випад міської залози не повівсь. Розбиті, стративши 25 осіб, взятих Московою в неволю, вернулась вона у кріпость. Найбезпечнішим захистом у городі був тамошній костел, куди схоронилось багато Москви = мешканців. До неї вислав воевода зазив здати костел. Москва рада булаб се вчинити

1) Акты москов. госуд. т. I, N 613.

2) Акты москов. госуд. т. I, N 346.

3) Акты москов. госуд. т. I, N 612.

та виправдувалась: „Як ми се вчинемо, коли нас береже 100 козаків“? Сей момент реляції вказує на присутність козацького війська у кріпости. Воно становило частину його залоги. Мабуть Куніцький з розмислу умістив Москву в костелі, віддаючи її в опіку козакам, аби таким чином унеможливити її зносини з московським табором. П'ять день пізнійше добув Болтін костел, висвободжуючи з нього 152 московських родин, а на другий місяць — себ то 20 грудня спалив городову вежу та половину міста. Поляки з козаками втекли стародубською дорогою, одначе їх здігнала Москва, побила та взяла 400 людей в неволю, в тім багато козаків та самого коменданта Куніцького.

III.

Згадавши сям чином про козацькі приготування та про сі козацькі елементи, що вже а ргіогі найшла Москва у здобутій території на своїх полудневих границях, я перейду тепер до походів сформованих польськими панами. Їх осередками були городи: Чернігів, Ніжин Борзна.

Про Чернігів згадує Вайнбер¹⁾, що там зібралось 7000 людей та мають власти в Московщину. У нього ся звістка уміщена під датою 31/12 1633, але перші сліди діяльності сього війська маємо значно ранійші. Вже 26 марта польські полковники в Чернігова: Бодишевский, Санковський, Вовк, Скарбовський і Побединський пробовали добувати Стародуб. Їх військо числило 3000 людей: 1000 Поляків і Литовців і 2000 козаків. Цілу майже ніч, бо до 4 год. рано, добували безуспішно город; вкінці стративши багато убитих людей та 28 взятих в неволю понехали дальшої облоги²⁾.

Подібна проба добути Стародуб відбулась 5 цвітня. Того дня по словам воеводи Єропкина прибуло під кріпость багато польсько-литовського війська та козаків, одначе і тим разом покинули сей намір без жадних результатів³⁾.

Безперечно, що епізод, який подаю низше входив також в круг діяльності сього чернігівського війська: 15 червня 1633 року писали з Почепи Тимотей Количов і Григорій Тухочевський

¹⁾ X. Liske: Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z l. 1633—4 стор. 39.

²⁾ Акты москов. госуд. т. I, N. 595.

³⁾ *ibid.*

до Василя Ромадановського та Никити Олядіна брянських воєвод, що день перед тим прийшли під Почеп в ночі польсько-литовські люди добувати місто. Стративши одначе підчас приступів більш 100 людей покинули дальшу облогу. Спіймані „язики“ говорили, що під городом було до 3000 всього польсько-литовського війська з полковниками: Копельским, Пичугою, Добровским, та почепським урядником Ботвинком¹).

22 липня 1633 р. якийсь Родька Кулпинский²), що перебував в Трубчевську на службі, удав ся під Чернігів по „язиків“. На ріці Снові 70 верст від Чернігова подибавсь він з козацько-литовськими військами під проводом Шапрана, Гацієвича, Вовка і Розсудовського; стала ся битва щаслива для Кулпинського, бо Москва взяла 3 козаків в неволю.

У реляції воєводи Єропкина маємо натяк на формування нового відділу під проводом якогось Солонини в околиці Гомеля і Чичерська. Але ще мабуть він слід не з'організовавсь як його розбив атаман донських козаків Семен Пиріг. Самого п. Солонину в дорозі з Чичерська спіймано і вислано в Москву. В звязку з сим фактом є звістка про якогось козацького атамана Балаша, що добувши Гомеля пішов під Чичерск та в його уїзді взяв в полон Литвина Матвія Кузьмінського з Солонини. Мабуть, що п. Солонина і Матвій Кузьмінский се одна особа³).

Між тим вже дуже рано, бо ще з початком 1632 р. маємо згадку про з'організованне другого значного козацько-польського війська. Воно формувалось за ініціативою Яреми Вишневецького. Найраннійшу звістку про се подає рильський воєвода Василь Ромодановский під датою 1/ХІІ 1632 р.⁴). „Перед Дмитром — писав він цареві — вийшов з Лубен на поля князь Вишневецький, а з ним 15000 війська.

З кінцем грудня бачимо частину сього війська 7 верст від Путивля в місцевостях „Череповій та Яциній деревнях“. Висланий за ними в погоню путивльськими воєводами Андр. Мосальским і Ігнатием Уваровом Семен Воцінін розбив їх а спіймані у битві „язики“ зізнали, що вислав їх туди з Борзни капітан Вишель в числі 170 людей⁵).

1) Акты моск. госуд. т. I, N 601.

2) *ibid.* N 539.

3) *ibid.* N 504.

4) *ibid.* N 432.

5) *ibid.* N 497.

Докладніші звістки про діяльність сього війська находимо у реляціях путивльських воевод, де головно зконцентровано всі заходи Вишневецького.

18/І писали нпр. воеводи, що князь дістав від короля приказ іти під Путивль. І дійсно 27/II¹⁾ бачимо під сею кріпостию 5 тисячний козацько-польський відділ під проводом Пясечинського, Мурацького, Воронича та капітана Вишля. „Сі війська, пишуть воеводи, приступали до города та не вчинили йому ніякої шкоди“. Воеводи виходили навіть з військом за мурі і бились цілий день.

Більш інтересна облога Путивля, що відбулась в маю 1633 р.²⁾ Про ню писали воеводи: 14 мая 1633 р. прибули під мурі Путивля полковники: Пясечинський, Мурацький, Ярема Вишневецький і запорожські козаки та їх гетьман Дорошенко і Тимош Арендаренко, а з ними всяких людей до 50000. Сі війська розтаборувались докруг міста, насипали шанці та поробили підкопи під остроги та Никитську браму. На місто кидали запалені стріли та відняли воду у мешканців. Видячи безхосенність сих змагань вислали у місто селян запалити город. Але і се не повелось: воеводи боронились відважно та відперли усі приступи до мурів. Число побитих ворогів доходило до 4.000; 1500 ранено та 63 взято в неволю. Козацькі полковники Сорока і Самошка стратили жите, а з ними багато сотників. 9 червня по безкористній облозі відступив Вишневецький з великими стратами. Розумієть ся, ся опись як і всі иньші реляції московських воевод занадто побільшена та повна самохвальби.

Про сей факт у польських джерелах нічого не заховалось. Котлубай згадує лиш коротко про всі походи польських панів словами: „З України вдерлись у московську територію польські войовники на чолі по більшій часті своїх власних військ як нпр. кн. Ярема Вишневецький, Лука Жолкевський, Андрій Фірлей, Петро Білий. Вони спалили московські кріпости: Путивль, Сівськ, Курськ, Рильськ, Ржев³⁾...“

Москожовський і анонімний автор (Отрывки) згадують ще про якусь облогу Путивля, мабуть з лютого 1634 р. З листу Яна Москожовського до його брата Андрія з д. 21/II 1634 р. довідуємось, що Вишневецький з кількома тисячами війська внав

¹⁾ Акты моск. госуд. т. I, N 547.

²⁾ *ibid.* N 529.

³⁾ Котлубай: Odsiecz Smoleńska i pokój polanowski стор. 141.

в границі Московської держави та добував Путивльського замку¹). Подібну замітку робить автор „Отривків“: Сього дня (25 марта) дав про себе знати королеви пан калуський староста і Ярема князь Вишневецький, що прийшли з України в 6000 людей під Путивль та просять декларації, куди їм іти. Вони в спілці з Запорозжцями нагнали своїми нападами багато страху ворогові²).

Стільки говорять польські джерела про акцію Вишневецького.

Заким вкажу на його дальшу діяльність, згадаю поперед про діяльність одного з найвизначніших козацьких ватажків — Яцка Острянина. Найраніші про нього звістки подає білгородський воевода Мих. Волинский. В його листі до царя читаємо³), що 22 липня 1633 р. Яцко Острянин добував Білгород від півночі до третьої години рано. Приступ не повів ся, бо Москва билась хоробро, і 500 козаків та Литовців лягло під мурами. З зізнань спійманого у битві якогось козака Петра Шимковського видно, що Яцко добував Білгород уже в повороті з Валук.

Про знищення Білгорода і Валук довідуємось дещо з жалоб монастирських ігуменів (у згаданих городах) Геласія і Кирила⁴). Кирило жалуєсь цареві, що в 1633 р. козацько-литовські війська взяли город Валуйки, зруйнували монастир та осквернили церкву. Подібно пише ігумен білгородського монастиря Геласій. По його словам козаки добули у Білгороді більший острог, спалили його, а в нім також церков св. Николи. Знищили притім багато образів, книг та інших знарядів церковних. Видно що шкоди заподіяні Острянином підчас облоги не були так малі, як би се можна думати по реляції білгородського воеводи.

Просьба ігуменів не лишилась без успіхів. Про се свідчить царська грамота, що починаєсь словами: „Цар пожаловав строїтелів Никольського монастиря у Білгороді Геласія і з Валук ігумена Кирила з братами⁵)...“

По невдалій облозі Білгорода Яцко вернуєсь по московським звісткам у Литву.

1) Biblioteka Ordynacyi Krasin'skiego An. XIII.: Dyaryusz Wojny moskiewskiej z r. 1633. стор. 82.

2) Русская историческая библиотека“ т. I. стор. 762.

3) Акты москов. госуд. т. I. N. 538.

4) ibid. N 704.

5) ibid. N 704.

Для доповнення подій з 1633 р. я згадаю ще про оден епізод козацької діяльності в околиці Путивля.

В осени 1633 р. 27 вересня вислали путивльські воеводи Никита Гагарин і Андрій Усов Путивльця Дмитра Кирева і Чернигівця Олексу Константинова з людьми під місто Миргород по „язиків“¹⁾. Спаливши у кріпости острог вертались вони домів. В дорозі 10 верст від Миргорода напали на них Поляки, Литовці та козаки під проводом полковників Пирського, Лубенського та урядника Поздотовського. Польсько-козацького війська було до 2000. Битва випала щасливо для Москви, бо Поляки та козаки стративши у битві багато (?) людей та коругов, пустились утікати. На 3 версти докруг гонила Москва ворогів. У битві згинув полковник Пирский та урядник Лугвицкий. Я згадую про сей факт на сьому місци, бо з сеї звістки годі напевно означити, чи і се були люди Вишневецького, чи може Яцка Острянина, що як раз в той час міг вертатись на Україну по невдалій облозі Білгорода.

У першій половині 1634 р. головна вага війни переносить ся з під мурів Смоленська у територію описуваних подій. Сюди намагавсь король стягнути всі свої сили. По звісткам карачевського воеводи Григорія Квашніна²⁾ Володислав покликав Конєцпольского, що стеріг полудневі границі Польщі від набігів Татар іти з військом в Московщину. Гетьман перебував тоді в Борут і боячись мабуть лишати незабезпечені границі вислав лиш від себе Лукаша Жолкевского з 2000 військом. В Батурині получивсь сей відділ з Вишневецьким та козаками. Сюди також наспів від короля приказ іти йому під Сівськ, а опісля під Смоленськ.

Сю реляцію стверджує також Вайнбер³⁾: „Гетьман Конєцпольский — пише він — дістав приказ з весною приходити під Смоленськ“.

З иньших польських полковників находимо тут імена: Киселя, Вишля, Вовка, Воронича і Носаковського, з козацьких: Яцка Острянина, Іляша, Грицька черкаського полковника, каневського Данила, чигиринського Юрка Латіша, Филюменюка (очев. Филоненка) Корсинського і Білецького. У Вишневецького мало бути

¹⁾ Акты моск. госуд. т. I. N 640.

²⁾ *ibid.* N 637.

³⁾ X. Ліске. *Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z l. 1633—4* стор. 39.

4000 людей, у Воронича, Жолкєвського і Носаковського 2000. Карачевський воєвода подає число всего війська на 9000, спеціяльно-ж козаків на 2000.

Сьому війську, як було сказано, приказав король добувати Сівськ. Ось як описує облогу сього города воєвода Федор Пушкін: ¹⁾ 1/III прийшло під Сівськ багато польського та литовського війська. Воєвода вислав на нього Григорія Бакшеєва, і сей бив ся щасливо. Але не відстрашений сим Вишневецький обложив город з усіх боків та почав його добувати. Другого дня знов зведено битву. Вислані воєводою Григорій Бакшеєв, Дмитро Раговїн та Стефан Фофанов ударили на табор Вишневецького здобули кілька коругів і кількох людей в неволю. Після сеї битви вороги ще сильніше приступали до міста. Покопали шанці, поставили вежі та день і ніч били з гармат та кидали запалені стріли на місто. 6 марта вислав Вишневецький якогось Поляка у город жадаючи, щоби воєвода вислав одного з своїх людей для переговорів в справі виміни в'язнів. Пушкін вислав Григорія Бакшеєва, та польські полковники дали йому лист до воєводи з намовою здати город і вивести з нього московську залогу. Пушкін листу не прийняв та казав ще гірш стріляти на ворожий табор. Смого марта в ночі о 3 год. Поляки і Запорожці вдарили знов на місто, засипали рів, спалили міські вежі та видаючи вкінці безуспішність заходів приступом добути город почали робити підкопи. Вивідавшись про се воєвода вислав своїх людей під проводом Дмитра Раговїна, Василя Бакшеєва і Атаназія Нікітина знищити підкоп. Виправа повелась і сим чином ударемнено всі змаганя Поляків і козаків.

Яка була дальша доля сього війська, незвістно. Рильський воєвода писав 29/IV, що воно по невдалій облові Сівська воювало Комарицьку волость ²⁾. Та тут наспіла вість з Литви, що Турки впали в Польщу. Польські воєводи Казановський, Жолкевський і Вишневецький урадили вертатись домів силуючи також і козаків се саме вчинити. На сїм моменті вийшов спір між козацькими полковниками та Вишневецьким. Цілю сих перших була виключно добича, тим то і не раді були-б вертати так скоро домів.

Але зовсім відмінну звістку про сей спір подають пувильські воєводи. Вони пишуть, що Жолкевський і Вишневецький

¹⁾ Акты москов. госуд. т. I. N. 653.

²⁾ *ibid.* N 664.

вернувши з під Сівська розпустили своїх людей по городам, а козацьким полковникам казали іти під Смоленськ. Сі одначе не послухали та вернулись у Литву. За се велів їх Вишневецький грабити та не пускати у городи. Козаки, як пише далі воєвода, вернувши у Литву питались Конєцпольского, куди їм скаже іти. Яку дістали відповідь не звісно. На сім місци уриває ся наша реляція¹⁾.

Після сього походу під Сівськ, Жолкевський перебував у Переяславі, а Вишневецький в Лубнах. По великодні (1634 р.) мала у Вишневецького відбутись рада. На ню покликав він Поляків, Німців та козаків. Цілюю її було обговорити новий похід під Лохвицю або город Серебряний²⁾. Полянівський трактат перервав мабуть дальші заходи Вишневецького. Сумуючи всю діяльність Вишневецького за оба літа війни та додавши до неї ще пробу добути Курськ десь в самім початку 1634 р. бачимо, що всі змагання сього войовника сконцентрованолись, як се вказує Котлубай, коло городів Путивля, Сівська і Курська.

Сим вичерпують ся наші відомости про діяльність сих козацьких ватаг, що в службі у польського правительства воювали полудневе пограниче Московської держави. А тепер я перегляну козацьку діяльність в околици Смоленська, Дорогобужа, Вязи, Калуги та села Щелканова

IV.

Разом і з вступними приготуваннями до загального козацького походу в Москву бачимо під мурами Смоленська вже дуже рано горстку козаків звербованих литовським гетьманом Радивилом. Про їх діяльність згадує дещо Котлубай (в розвідці „Odsiecz Smoleńska i Pokój Polanowski“), оповідаючи докладно факти з д. 1/III 1632 р. Більш троха матеріялів подає Московський підносячи патрийотизм Радивиля та перепони, які він мусів поборювати виправляючись з 3000 відділом під Смоленськ.

Значну частину сього війська становили козаки звербовані польськими панами і королем, — козацький же відділ Абрамовича був виставлений коштом мешканців Оршанського повіту. Значніші козацькі проводирі се славні ротмістри: Ключковський, Абрамович, Павлович, Оверкович, Гюдебський, Мадаліньський, Война і Давидович. Які се були козаки, близших відомостей не маємо, одначе згадаємо про діяльність сього козацького війська.

¹⁾ Акты московского госуд. т. I. N 73. ²⁾ *ibid.*

Ще в падолисті 1632 р. вислано на границі Литви коругви Мірського, Сволинського і Клечковского. Решта війська прибула на другий місяць — в грудні. Та доперва в січні явивсь сам Радивил в таборі у Байовій. Але литов. гетьман мусів вдоволитись на разі дуже скупю акцією — шкодити усюди ворогови, або боронити йому вступу в границі Литви. Особливо Мірський в Досукові найгірш допік Москві, і се саме — говорив Радивил — вчинили і козаки з під коругви Абрамовича. Тимчасом прибув Радивил до Красного „та тут prima mihi cura fuit — говорив гетьман — додати Смоленську війська“ і дійсно трома наворотами впровадив туди помічні війська¹⁾. Зложивши відділ в числі 700 осіб з гузарів, драгонів та козаків вислав їх до замку. Зваживши що драгонів було 260 людей, а гузарів і козаків по половині, то число сих останніх доходило до 220. У кріпость дісталось лиш 400 осіб; иньші зблукали ся, та як каже Москожовский — такі ich błąd oprawał — що до 2 год. перед сходом сонця крутились по хворостах між ворожими таборами. Розбиті Москвою стратили більш як 30 людей та кількох дісталось в неволю. Близько 100 їх вернулось у польський табор, иньші (лишивши табор) пішли ген в околиці Вітебска та Мстиславля. Чи в другій виправі у Смоленськ козаки брали участь не звістно. Москожовский про се не згадує та під датою 1/3 подає сей автор опись третього походу у кріпость. Сим разом число всіх учасників доходило до 750 людей, в тім 200 драгонів, иньші — козаки і гузари мабуть по половині. Булоб зайвим описувати фортелі вигадані Радивилом для більшої безпечности його людей — епізод описаний досить докладно Котлубайом; я лиш згадаю, що з проводиром сеї виправи Южицом дісталось щасливо у Смоленськ 294 людей, в тім 141 козаків. Сю звістку черпаю з листу Смольнян під датою 7/3. Він замітний ще сим, що згадує також про козаків у самім Смоленську. Число сих останніх у Актах москов. госуд. подає ся дуже ріжно. Нпр. в реляції калужського воеводи з д. 17/X 1632 р. було їх там до 400 людей²⁾. Шеін знов у листі з д. 1/XI 1632 р. подавав се число на 500 осіб³⁾. Місяць пізнійше прислані Шеїном полонені „язики“ подавали докладнійші про се відомости. 100 козаків по їх словам було з ротмістром Буницким, 300 козаків-

¹⁾ Ркп.: N 231 бібл. Осс. у Львові.

²⁾ Акты москов. госуд. т. I N 423.

³⁾ ibid N 439.

„поміщиків“, а ротмістр Мадалінський, що прибув з Метиславля у Смоленськ, мабуть з початком падолиста привів їх ще 100 осіб. Докладну скількість козаків означити не можна — вона часто змінювалась. Про се можна-б говорити від сеї хвилі, коли Шеїн обляг кріпость. Одначе і з того часу звістки суперечать собі — годі одже на них полагати.

З дрібніших конфліктів до приходу короля під Смоленськ підносять джерела головню факт з д. 28/IV 1633 р.

Сього дня ротмістр Павлович і Гудебский на чолі козаків та капітан Енгерд з драґонами напали московську сторожу. Сю сторожу вів якийсь Олихвер, що ще в часі неприсутности Радивиля в сих околицях нищив королівське майно. Сього „московського шиша“ — як його зве литов. гетьман — розбив „penitus“ Павлович і самого Олихвера спіймав в неволю. Опісля подибали ротмістри московську сторожу — бояр і донських козаків всіх разом 250, та хоч Москва переважала числом, розбитої її так, що з винятком 80 людей, що попались в неволю, ніхто з Москви не вийшов з життям. Але і з козацького війська згинуло 5 осіб між ними ротмістр Оверкович¹⁾.

¹⁾ Про нього каже Радивил: „Poległ dobry mąż rothmistrz WKM. Pan Owierkowicz, który też na kilku czatach nieprzyaciela gromił; u poslanca moiego z listami pod same mury przyprowadził.

А про Павловича: Tenże p. Pawłowicz przedtem pod murami z p. Godebskim rothmistrzem kozackim na gościńcu Drohobuskim u na wielu inszych mieyscach u wielu occasiach stawał w posługę dobrą i nieprzyiacielowi nie małą szkodę czynił.

Про Ключковского: Pan Kleczkowski rothmistrz WKM. mimo onej witepską posługę (згадка на конфлікт сього ротмістра з московською сторожею, де взяв 8 корогов і 1 гармату у воях) kilkanaście razow to z panem Jurzycem, to z p. Godebskim, to z Smolskim, z Owerkowiczem na czaty chodząc nigdy się nie wrócił, zeby albo czaty nieprzyiacielskiej znieśc albo na takowę iego nawrzec albo gromadę dobrych więzniow przywiesc nie miał.

Подібно і Давидович з ротмістром надворних королівських козаків Войною розбив сторожу Прозоровського вислану под табор Радивиля та привів кількадесять вазнів.

Про Коморовского: Komorowski rothmistrz na czatę wyprawiony w tył woyska niep. z wielką odwagą zaszedł, tam cztery tabory ludzi pieszych wysiekl u wielką tak w ludziach iako u w koniach nieprzyiacielowi zadnego się s tyłu niebezpieczeństwa nie obawiającemu szkodę uczynił, chorągwie iedney nieprzyiacielskiej dostał.

Боловіч знов — каже Радивил — з Томою Санегою воєводицом новгородським до 1000 Москви побив і багато у ріку (Дніпро?) загнав. Ркп.: N 231 бібл. Осс. у Львові.

Не менш інтересною була битва з д. 20 серпня. Того дня виїхав Радивил з каменецьким каштеляном Пясечинським під сам табор Прозоровського та заставши Москву готову до боротьби казав своїм людям вчинити напад. Героями сим разом були виключно козаки. Пять годин здержували на собі весь тягар московського війська не даючись звабити в поле з своїх ровів та з під заслон гармат. Вкінці казав Радивил перервати битву, одначе розохочені козаки не легко дали ся звабити з поля — досить сказати, що самих хорунжих — як читаємо в диярюшу Москожовського „*za wodze z pola zwodzono*“. Богато Москви убито. З людей Радивиля згинulo 3 та кілька хлопців від гармат.

Між тим зближав ся король під Смоленськ. Його армія що іно доповняла ся. Вайнбер згадуючи про побут короля у Баєвій д. 27 серпня пише¹⁾: „Завтра сподіють ся одного пішого полку, пять корнетів німецьких райтарів і кілька компаній козаків і гузарів. Тоді буде королівська армія числити 9000 людей. Під датою 4-го вересня читасмо знов²⁾: „Козаки відбувають також дуже форсовні марші, кілька тисяч получить ся з королем, а решта впаде в Московщину. Зіставивши єї звістки здогадуємось, що першим разом маємо до діла з козаками звербованими польськими панами, як се вчинив Радивил або Вишневецький.

Та хоч як були ще скупі сили короля до приходу козацької армії під Смоленськ Володислав вже 7 вересня почав окупувати важніщі позиції заняті поперед Москвою. Покровська гора доміновала у цілій околиці — значить її властитель мав за собою значні стратегічні користи. Від неї треба було Володиславови почати. Та ми описи сеї кампанії подавати не будем: звістки наші про участь у ній козаків занадто убогі, аби її образ у такій формі, як нам подають польські джерела, причинивсь чим будь до вияснення козацької діяльності. Ми знаєм тільки, що козаки під проводом ротмістра Мочарського боролись у перших рядах та і не мало їх окупило свою відвагу житем.

Вісімнадцятий вересень приніє значну зміну в королівській табор. В той день явилась головна козацька армія. Всі майже сучасні джерела — польські дневники присвячують сьому фактові симпатичні згадки. Се річ зрозуміла: без їх участі Шейн не

¹⁾ Ліске: *Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z l. 1633 - 4* стор. 16.

²⁾ *ibid.* стор. 17.

вдарив би чолом перед Володиславом. Але не зовсім годять ся з собою автори польських джерел у поглядах що до зверхньої форми їх приходу. Колудзкий сей момент характеризує словами¹⁾ „kiedy przychodzili do obozu wlekli się po kilkunastu cho-
ragwi w kupie sine lege et ordine“.

Противно каже Радивил²⁾: „Прийшли досить регулярно та без шкоди для підданих“. Замітний погляд Вайнбера³⁾: „Є то молодці хоробрі, люди на добрих конях, кождий з довгою стрільбою в роді шкоцьких. Мають з собою 10 пільних гармат (декотрі від римських цісарів Фердинанда III і Рудольфа II) бажують з цілого серця боротьби, полонили вже кількох ворогів і багато худоби, 6 миль від Смоленська.“

В означенню їх числа наші джерела дуже суперечать. Москожовский й Альбрехт Радивил та Котлубай подають згідно на 15.000, Вайнбер на 12.000, а Васенберг каже: „Viginti cosacorum millia (quae rex ad terrorem hostium spargi iussit).“

У Москожовского на 31 стор. під датою 17 вересня читаємо, що „запорожський гетьман з асаулами і сотниками витав короля приобіцюючи йти туди з козаками, куди дістане приказ“. Сю саму замітку повторяє Котлубай. Дивно, що ні Москожовский ні Криштоф Радивил, котрого записками користовався Котлубай, не вважали потрібним подати назвиска козацького проводиря. Соловйов а за ним Еварницький звать його Гирею Каневцевим. Дійсно в „Актах москов. госуд.“ подана звістка, що „З червня приходили литовські люди у новгородський уїзд та на них послано Наума Пушкіна з царськими людьми. Литовців побито і атаман запорожських козаків Гиря Каневцев стратив жите в битві. Крім сього 6 людей взято в неволю. У записках Радвила говорить ся, що козаки прийшли через Пинський повіт.“

У всякім разі питанне про імя звістного по польським джерелам „козацького гетьмана“ стоїть отвором.

У розв'язці сього питання великою помочию є візнання полонених „язиків“. Якийсь прм. Савко Потапов⁴⁾ спійманий людьми Дм. Черкаского і Пожарского оповідав, що служив у полковника

1) Biblioteka Ordynacyi Krasin'skich т. XIII, стор. 31.

2) Pamięt. Albr. St. Radziwiłła т. I, стор. 172.

3) Ліске: Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z r. 1633—44 стор. 22.

4) Акты москов. госуд. т. I N 657.

Олихвера. В 1633 р. пішли вони на Успеніє з гетьманом Арендаренком під Смоленськ та прийшли сюди на покрову. Звідти пішли під Дорогобуж, під Ржеву, Вязму, а опісля перейшли за Угру в Щелкановщину. Ми будемо мати ще нагоду познакомити ся ближше з сими козацькими походами. Тепер ся звістка нам сим важна, що вказує назву козацького проводиря. Подібних звісток є більше нпр. у реляції рославльського воєводи Ілії Наумова з д. 23/І 1634 р., де містять ся зізнання козака Івана Давидова¹⁾. Вони нічим не різнять ся від попередніх, а те-ж слово в слово оповідали також козаки вислані в Москву калузьким воєводою Федором Волконським.

Найправдоподібніше маємо тут до діла з особою бувшого укр. гетьмана Тимоша Арендаренка — сим можна-б пояснити титул „козацького гетьмана“.

Лишаючи на боці особу сього проводиря, наші джерела подають натомість більше звісток про самих козаків. Колудзкий подає кілька дрібніших прикладів їх відваги²⁾, що як каже Куліш³⁾ — своїм бойовим ентузіазмом перейшли соперників-панів.

Маючи так значні сили до розпорядимости король веде на ширші розміри акцію оборони міста. По відбутій нараді поділено все військо, одже і козаків на 3 части. Над одною з них обняв провід Володислав, над двома другими Казановський і Радивил. Тим часом як сей останний уладив засідку на війська Прозоровекого між ріками Срібною та Шкляною, король 21 вересня прибувши під Смоленськ, вислав 3 кампанії козаків добувати Покровську гору. Московські козаки (мабуть донські)

¹⁾ Акты моск. госуд. N 610.

²⁾ Zaraz podchodzili pod nieprzyjaciela i dostali trzech przednich officirów przywiedli ich pod ręce do króla Je^oMści; oracyi nie było, tylko: „Korolu, oś majesz Niemców (a Francuzowie byli)“ або: Odwagi, które uczynili przy Xiążęciu Radziwile, że nago rozebrawszy się przepłynęli kilkadziesiąt ich na drugą stronę Dniepra z gołemi szablami do szanów nieprzyjacielskich, nasiekli sieła Moskwy; jeden także z nich taką odwagę uczynił, że, gdy trzeba było na drugiej stronie dostać języka puścił sie w pław przez rzekę i leżał w wodzie przy brzegu, aż przyjdzie do wody jeden Moskwycin, alié go on za włosy porwał i wrzucił w wodę i tak z nim przepłynął nazad, śmiesznie bardzo powiedział tę tragedya ten kozak Królowi Je^oMści jako nań czuwał i jako z nim płynął.

³⁾ Куліш: „Українські казаки і пань“ стор. 680.

вдарили сильно на Запорожців, але по короткій боротьбі були примушені схоронитись за шанці.

Стільки лиш маємо звісток про акцію козаків того дня. Під датою 22 вересня нотують всі майже дневники славний факт їх відваги — зруйнування по противнім боці Дніпра будинку, що служив охороною для Москви. Котлубай подаючи його опись додає:¹⁾ „Сей вчинок будить подив своєю відвагою. Оповіджений наочним свідком заслугує віру та вказує, який скарб мали Поляки у Запорожцях, коли-б вмiли з ними поводитись. Подібну замітку робить Альбрехт Радивил:²⁾ „Колиб те саме вчинили Поляки, аніби нога не втекла з сих, що були з Прозоровским.

Між тим добуто сильний блокгауз Матісона на Покровській горі та по кількадневнім відпочинку велів король литовському гетьманови добувати 28 вересня табор Прозоровського. Військо Радивиля було значно зменшене битвами, тому додано йому козаків і кілька гусарських відділів.

Козакам поручено, частию бродом, частию мостом переправившись на другий бік Дніпра, зайняти церков св. Михаїла і рiв біля неї та звідти непокоїти блокгауз полк. Дама. Але козаки не були в силі видержати густої стрілянини, якою привитала їх Москва з церкви св. Михаїла, тому злучились з доданими їм до помочи гузарами. Сей вчинок справджує Васенберґ словами: „*Cosacorum eadem* (згадка про відвагу Сопіги і Веірепа у тій самій битві) *fortitudo et fortuna fuit: post crudelissimam enim concertationem multitudine hostium pressi pedem retro dedere*“.

При тім всім добуто табор Прозоровського і в день св. Михаїла козаки і Поляки в кілька тисяч людей звозили припаси живности і амуніції з московських таборів. Лишавсь ще тільки нездобутий Шеїнів табор. Та заким король рішивсь напасти на нього вислав поперед 7,000 війська під проводом каменецького каштеляна А. Пясечинського в дорогу на Дорогобуж поспробувати відбити гроші що їх по звісткам язиків везли на заплату Шеїновим військам. Висланий Пясечинским 14/X до короля військовий товариш Ковальський оповідав, що вправді тих людей не подибали та за се зайняли в однім селі значну сторожу-московську з 800 „бояр“ так щасливо, що ворог не важивсь навіть під-

¹⁾ Котлубай — Odsiecz Smoleńska i pokój polanowski стр. 108.

²⁾ Pamięt. Albr. St. Radziwiłła т. I стр. 174.

няти оружє на свою оборону. Йдучи далі подибали иньший ворожий відділ, що йшов слідом за Пясечиньским. Але Москва прочувши про долю передньої сторожі стала втікати та козаки забігли їй ззаду і розбили, взявши одну хоругов. Таким чином прибув Пясечинський під Дорогобужський замок, 18 миль від Смоленська. Залога городка вчинила випад і відперла оден відділ козаків, притім так далеко загналась, що польська кіннота, вдаривши на ню, втислась разом у місто, вирізала мешканців та забрала багато худоби і коний; замок одначе зацілів. Між тим козацькі відділи вислані поперед — рабовати околичні села вернулись щасливо під Дорогобуж а опісля по безкористній облозі замку вернувсь Пясечинський під Смоленськ¹⁾.

16 жовтня переніс король свій табор у Богданову Околищу для вигіднійших операцій, а 3 дни пізнійше станув против головної кватери Шеїна.

Запорожцям поручено розтабороватись в дуже небезпечній позиції по другім боці Дніпра, біля самого московського табору; задля улегчення комунікації між Поляками та козаками вибудовано міст на Дніпрі. 26 жовтня в середу переходили козаки на нове становище, та коли йшли поуз ворожий табор, ударила на них Москва, „ale bez szkody naszej — каже Москожовський — snadnie odgromiony, puścił mołojcom snadne przejście do nas“.

Москві перервано комунікацію на ріці, але і на суші вона не могла багато вдіяти при безупинних випадках Запорожців.

До кінця падолиста не маємо жадних майже відомостей про козаків. Вайнбер нотує лиш звістку²⁾, що козаки 12 миль за Дорогобужом нищать московську територію, а на иньшій місци каже³⁾: „Про московські війська нічого не чути, лиш кілька тисяч їх лежить під Дорогобужом, та на них особливо звертають козаки свою увагу. Тимчасом 24 падолиста у польський табор наспіла звістка про побіду Конєцпольского над Татарами. З сеї нагоди вистрілено вечером по три рази з усіх гармат та мушкетів. Москва несвідома причини сього триумфу вислала 2 відділи по відомости. Оден з них попавсь у засідку Даниловича під козацьким табором та так нещасливо, що ні оден з Москви не

¹⁾ Biblioteka Ord. Krasin'skich, т. XIII. стор. 49.

²⁾ Ліске: Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z l. 1633—4. стор. 32.

³⁾ ibid. стор. 33.

вернувся до своїх: 30 їх убито, а 18 взяли козаки в неволю. Подібний конфлікт стався 4 січня. Сим разом козацький ротмістр Смольський підпав під німецькі шанці, аби пізнати сили їх залоги.

Сей самий ротмістр розбив Москву 10 січня під Дівичою горою та привіз з собою 12 в'язнів. Від цього часу аж до капітуляції Шеїна нічого цікавого не подають наші джерела.

Реляції Вайнбера кінчать ся з д. 27 січня. Москожовський, коли що згадує про козаків, то єї звістки або без значіння або дотикають ся боротьби на иньшій театрі війни. Радивил навіть про акцію польських військ подає дуже скупі відомости; його в той час під Смоленськом не було, тому оповідає лиш се, що чув з уст других людей.

За весь час побуту короля під Білою маємо лиш дві мало-важні звістки. Першу з них треба віднести до часу, коли саме король прибув під Білу, себ-то 22/III 1634. Володислав, взявши тоді з собою два козацькі відділи Клєчковського і Южица, виїхав під город звідати терен. Частина московської залоги в числі кількадесять люда вчинила випад, але відперта козаками вернулась у місто. Друга звістка датує ся з д. 17/V, коли то король по невдалім здобуванню Білої, понехавши дальшої облоги, лишив у таборі для охорони хорих 4 козацькі коругви Южица, Пйотровського, Валїцкого і Ловчинського.

V.

Разом із походом короля під Білу оперовала в околиці Дорогобужа Вязми і Щелканова друга частина його армії, що ще 3 грудня 1633 р. лишивши на приказ короля табор під Смоленськом, посунулась на схід даючи почин новому театрові війни. Головний комендант сеї виправи був гетьман Казановський, та біля нього не малу роль відіграє козацький проводир Тимош Арендаренко.

З сим іменем ми стрічались вже поперед, але його особа губить ся за весь майже час побуту під Смоленськом, а виринає доперва з хвилию появи Казановського в околиці Вязми і Дорогобужа. Незвістно о скілько дальшу діяльність Арендаренка треба злучити з походом коронного гетьмана; ми можемо лиш сконстатувати факт, що з хвилию появи цього останнього під Дорогобужом, козацький гетьман починає самостійну діяльність в областях

за річкою Угрою. У Вайнбера в листі з 6/X 1633 р. читаємо таку звістку:¹⁾ „Запорожці просили у короля призову власти у ворожий край — король згодивсь — за кілька день з'являть ся вони в Московщині. Зваживши, що 3/XII 1633 р. відбувався похід Казановського, годі пояснити, чи маємо до діла з двома походами Арендаренка і Казановського, чи сї обі виправи відбулись рівночасно під фірмою коронною гетьмана.

Тому я промовчу на разі про особу Арендаренка аж до хвилі, коли можна слідити його діяльність поза Дорогобужом та Вязмою в околицях Білої, Калуги та Ржева, а тим часом згадаю про не менш інтересні події з походу Казановського.

Число висланого з ним війська подає Москожовский на 8000²⁾, Вайнбер каже, що виправилось 5000 кінноти і кілька компаній піших³⁾. Котлубай подає число козаків на 1000 осіб. Ми одначе маємо нагоду переконатись, що їх було значно більше, як се свідчить реляція московських воєвод Черкаського і Пожарського з д. 27/III 1634 р. У Казановського по сим звіткам було 6 рот гусарів, 5 рот квартяного війська, піших драгонів 200 і 100 гайдуків; всіх разом 1500 осіб. У Іонсевського 6 козацьких рот по сто людей і 2 роти гусар: разом 800. У Фірлея 2 роти гусар, 7 рот козаків і 200 драгонів. У Чарнецкого 10 козацьких рот, у Мочарського 8 рот козаків і 100 райтарів. Все разом військо числило до 5300 осіб⁴⁾. Зсумовавши числа всіх козацьких рот замічаємо значну їх перевагу над польським елементом. Ся як раз обставина велить згадати дещо і про долю сього війська. Але у польських джерелах не багато маємо про нього відомостей. Москожовский згадує про сей епізод лиш кількома словами: „Коронний гетьман розтаборивсь між Вязмою та Можайском, кріпостей не добуває, лиш загони порозсилав аж під саму столицю. Наші нищать, палять, стинають, де лиш повернуть ся“. Подібно говорить Васенбері: „Весь край на просторони 62 миль від Смоленська по Дорогобуж, Вязму, Калугу, Можайськ та по саму столицю знищений вздовж і вшир“. Сї замітки Москожовського та Васенберта находять відгомон у цар-

¹⁾ Ліске: Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z l. 1633 —4. стор. 28.

²⁾ Biblioteka Ordynacyi Krasin'skich т. XIII, стор. 68.

³⁾ Ліске: Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z l. 1633 —4 стор. 34.

⁴⁾ Акты московскаго государства т. I, N 647.

ській грамоті з 19 вересня 33 р. для дорогобужських воевод¹⁾. У ній наказує ся „зміцнити кріпости та порозставляти сторожі, щоби Литовці та козаки несподівано не впали у город та якого „дурна“ не вчинили“. Подібний наказ „ходити на Литовських людей і Черкас“ та над ними „промишляти“ отримав також рославський воевода Іля Наумов.

Вертаючи до походу Казановського, ми бачимо його вже в першій половині грудня під мурами Дорогобужа. З часу його побуту під сею кріпостию нотує Вайнбер важну звістку з кінця грудня 1633 р.²⁾. „З Дорогобужа — пише він — наспіла відомість, що богуславський староста, син польного гетьмана Казановського, в 1000 коний загнав ся аж під Вязму (18 миль за Дорогобужом, 36 від Смоленська і Москви) знищив передмістя та забрав багато добичи. Кажуть, що був би заняв несподівано місто, коли-б зручнійше забрав ся до діла“.

Мабуть, що про сей набіг богуславського старости згадує вяземський воевода Мирон Веляминов³⁾. По його словам 6/XII приходили під город польські і литовські люди а скоро по них прийшов Казановський і Іонсевський та стояли в с. Сереженях“.

Після них прибув в недовзі з під Володимирової Ржеви Тимош Арендаренко а з ним 4000 козаків та отаборивсь в селі Новім. Полковники Гадун і Чернацкий з 2000 райтарів розтаборувались на московській дорозі в Загріні, 2 верстви від города. Мешканці у Вязмі серед великих недостатків мусіли вдержати довшу облогу.

Між тим у табор Казановського наспіла вість про війська, що йшли в поміч Шеїнови під Смоленськ. Їх передня сторожа в числі 700 людей під проводом Пожарського прибула вже у Вязму. Решту вів князь Черкаський. Щоби загородити Пожарському дорогу у Дорогобуж, покинув Казановський давний табор, посунувшись ближше в околиці Вязми в село Семлево. Вислані ним загони бачимо 1 січня 1834 р. в селі Кикніні, 25 верств від Вязми. Мешканців по більшій часті вибито. Са сама доля стріла Бутурлин. Того самого дня був оден відділ Казановського під Самою Вязмою, бо ледви 3 версти від міста. Він роз-

¹⁾ Акты моск. госуд. т I, N 550.

²⁾ Ліске: Przyczynki do historyi wojny moskiewskiej z l. 1633—4 стор. 38.

³⁾ Акты моск. госуд. т I, N 705.

ложивсь табором в селі Чорній Грязи. Мабуть се була частина людей з села Кикина. Число їх подають московські звістки на 6 знамен.

Від сього часу можемо також слідити рухи козацького війська під проводом Арендаренка. З попередньої його акції звістно лиш, що перебував якийсь час під Дорогобужом в острозі, опісля, з початком грудня, як було сказано, являє ся під Вязмою і до сього факту треба навязати реляцію вяземського воеводи з д. 17 січня¹⁾. „Сього місяця, писав воевода, приходили під Вязму по ржевській дорозі Поляки, Литовці і козаки. Воевода вислав на них своїх людей та під городом зведено бій, що тревав з „рана“ до 6 год. в вечер. Який був його результат не звістно. Воевода згадує лиш, що по сім бою польські війська пішли мимо Вязми і звернулись на дорогобужську дорогу та воювали Можайський і Вяземський уїзд і що дня приходили під Вязму. Подібні напади на Вязму повторялись дуже часто; вони для нас менше інтересні, бо всі кінчать ся по реляциях вяземського воеводи побідою Москви та полоненням кількох ворогів.

15 січня являє ся в Більській уїзді значний відділ козаків Арендаренка. Чи сам гетьман був з ними — не звістно, більський воевода Волконский пишучи про се цареві каже, що в його уїзд від Ржеви прийшли ріжними дорогами козаки та воювали села. На них вислав воевода „голову“ Пасинкова та сей 17/I подибавав козаків в „Верховській волости“ й побив їх взявши 2 козаків в неволю²⁾.

Подібний напад на Білу відбувсь 5 лютого, але і сим разом Москва побідила. З початком мабуть марта Арендаренко на королівський наказ лишивши в дорогобужській острозі з десятка по одному чоловікові, пішов в Мещевський уїзд в вітчину Артемія Ізмайлова в село Щелканово, 40 верст від Калуги, а 20 від Мещевська. Число його козаків подає ся дуже ріжно. По одним звісткам було з Арендарком 8000, по иньшим 10.000 або й 50.000.

З зізнань якогось Петра Павловского з полку Фірлея довідуюмось, що козацькому гетьманові прибули нові сили „з за Путивля“, під проводом „гетьмана“ — як його титулує Павловский — Тараса³⁾. Якийсь знов Німець з полку Леслі казав, що

1) АКТЫ МОСКОВ. ГОСУД. Т. I, N 703.

2) *ibid.* N 717.

3) *ibid.* N 645.

у Арендаренка 6 полків, в кождім полку по 4 рот, а в роті 300 людей. Значить ся число всього війська доходило до 7200. Воєнних снарядів було у нього 4 гармати (до кожної з них запряжених 8 коней, крім сього було 4 гармати „огнені“. Але козакам за тяжко було возити ся з гарматами, тому хотіли їх у поході покинути. Чи се вчинили, незвістно.

В другій половині марта воюють Арендаренкові козаки Мосальський уїзд. Після незначного конфлікту з д. 20/III в селі Чертень, являєть ся 22 сього місяця козацьке військо під мурами Мосальська. Від рана до вечера добували город, та не добувши уступили. У повороті в селі Покровськім, 7 верст від Мосальська, здігнала їх Москва, побила та взяла 21 в неволю.

Між тим на козаків в селі Щелканові готовивсь похід. 2/IV. вернув в Москву боярин Омелян Рязанцев висланий царем з листами до воеводи донських козаків Леонтія Бунакова¹⁾. Воеводу застав він в Козельськім уїзді в селі Волховцях. Бунаков отримавши листи зібрав раду та казав козакам, аби йшли з ним або до князя Черкаського і Пожарського або на козаків під Сівск. Але Донці вислухавши царської грамоти сказали, що підуть на сих козаків, що є в селі Щелканові.

Дальшу опись сього походу я подам на основі звісток, які приніс в Москву Бунакова посол Сафон Микулин.

28 марта — оповідав він — прийшов Бунаков з донськими козаками у Козельск. Його військо числило 8.000 людей. В Козельську стояв 2 дни, а опісля пішов в Щелканово. Побивши козаків (Запорожців) в трех селах забрав 2000 людей в неволю. Тимчасом по відході Бунакова з Козельська прибуло у се місто 3000 Запорожців та вивідавшись, що Бунаков пішов в Щелканово пігнали за ними боронити своїх товаришів. Тут застали вже Москву, що добувала козацького табору. Бунакова з його людьми взято в два огні. 100 Донців убито й Запорожці відібрали свій полон. В страстний четвер вернув Бунаков у Козельск, перебув тут 6 днів, а 9/IV в середу наказом царя пішов з військом на козацько-польські війська під Сівськ, одначе в дорозі довідавь, що козаків під Сівськом вже нема.

Метою козацьких походів з Щелканова була часто Калуга.

У реляції калужських воевод Петра Борятинського і Івана Ковеліна находимо цікаву звістку про змагання козаків підступом

¹⁾ Акты москов. госуд. т. I, N 655.

²⁾ ibid. N 662.

заняти се місто¹⁾. 16/IV привели мешканці Спаського села двох козаків до боярина Івана Никитича Романова. Полонені козаки оповідали, що литовський гетьман Пронський і козацький поручник Андрій Семенів перейшовши Угру, вислали їх третього дня в числі 5 людей у Калугу наказавши впроситись до чиї небудь хати та в ночі спалити місто. Недалеко чекало 2000 війська, аби підчас пожежі зайняти кріпость. Плян не повівсь, бо підпалачів спіймано.

Про иньшу пробу силою добути Калугу читаємо в листі перемиського воєводи²⁾. 15 мая на Вознесеніє післав воєвода якогось Савенкова з товаришами в Щелканово. В місцевости Тихоновій пустини—подоїмались з ним Литовці та гнали ся за ним аж до Калуги. Того самого дня прийшли під сю кріпость Литовці в числі 4000 людей та почали її добувати. Боротьба була щасливою для Москви, бо Литовці стративши багато людей і прапор уступили. Ночували опісля в Тихоновій пустини, а 16/V пішли в село Товарково. Що сталось опісля з сим військом, не звістно; наші звістки говорять, що до 1000 Москви пігнало ся за ним та крім сього 4000 рославльських козаків пішло через ріку Оку заступити Литовцям дорогу з переду. Про сей епізод згадує також воєвода Волконський у реляції з д. 18/V.

Се і все що могли ми зібрати про участь козаків в московсько-польській війні з р. 1633—4. Їх діяльність характеризує докладно Котлубай³⁾: „Запорожці — каже він — розбіглись на всі сторони та огнем і мечом знищили край несучи пожежу аж під саму столицю“. Сій характеристиці відповідають численні жалоби московської людности: „І ми нині — пишуть цареви мешканці Боровська⁴⁾ — на твоїй царській службі стоїмо беззасобні та вся наша живність і паша для коний через гнів божий погоріла, коні погинули, а ми самі умираємо голодовою смертю. Пожалуй нас милостивий царю не віддавай твої вітчини українських городів Литовцям, щоби вони наші жінки та діти в полон не забрали“.

Тимчасом 14 червня 1634 р. уложено полянівську угоду. Її девята точка нормувала поворот польсько-козацьких військ

1) Акты москов. госуд. т. I, N 661.

2) *ibid.* N 668.

3) Котлубай: Odsiecz Smoleńska i pokój polanowski стор. 141.

4) Акты москов. госуд. т. I, N 660.

з Московської території¹⁾: „Польські, литовські, німецькі та козацькі війська — читаємо там — покинуть зараз московську територію. У повороті не будуть палити села ані убивати ані красти та рабовати. За се московським підданим не вільно їх нападувати, але противно поводитись з ними приязно.

Д О Д А Т К И.

При сій нагоді подаємо для історії Смоленської війни малу збірку документів — досі мало кому приступних — що містять ся в рукописах бібліотеки Оссолінських у Львові під N. 188, 113 і 214. Сею публікацією ми зовсім не вичерпали сього — так сказати-б — сирого материялу згаданої бібліотеки для образу сеї кампанії — ми обмежились тільки на важніших, що дотикають ближче козацької акції у боротьбі з Москвою 1633—4 р.

Події з 1633—4 р. так сильно милі були патріотичному почуттю Поляків, що їх відгомон не міг пройти без сліду у сучасній літературі. Значне число опублікованих та ще мабуть значно більше не виданих поки що джерел до смоленської війни з 1633 р. свідчать аж надто про живий інтерес сучасної суспільности для розвою згаданої кампанії та горячої симпатії для побідника-короля і його війська. У кодексах бібл. Осс. під числами 188 і 113 маємо два варіянти того самого дневника — кажу варіянти — бо різнять ся тільки стилістичними, у більшій частині, відміннями. Для опублікування нам видавсь більш придатним дневник під ч. 113 для його більшої докладности, а при тім не понехалисьмо подати реєстр козацько-польського війська під Смоленськом, що становить немов часть вступу до дневника під ч. 188²⁾. Вкінці подаємо також кілька листів: лист козаків з д. 4 вересня 1632 р. до короля, його відповідь, — себто зазив їх до участі в сій кампанії, далі подібний зазив до запорожського полковника Плахти і 3 листи короля до козацьких ротмістрів звербовати козацькі відділи по 100 людей на кошт коронного скарбу.

I.

1633: Wiprawieł krol JM woyska swoie do Moskwy pod Smolensk, ktorego popis iest takowy według tego rejestru polozonego :

1) Ліске: Przyczynki do historyi wojny mosk. z l. 1633—4 стор. 58.

2) Писаний він досить невизначно, непевні імення означено знаком ?

Usarske: 1633: Chorągiew krolia JM koni	100
chorągiew krolewicza JM Kazimierza	200
p. hetmana w. x. litewskiego koni	200
p. woiewody podolskiego koni	200
p. woiewody smolenskigo koni	200
p. hetmana polnego w. x. litewskiego koni	200
p. podkomorzego podolskiego koni	120
p. podkomorzego mscislawskiego koni	120
p. horazego trockiego koni	120
p. horazego zmudzkiego koni	120
p. horazego orszanskigo koni	120
p. starosty wiskiego koni	120
p. starosty brzezinskigo koni	120
p. Bałabona koni	120
p. Firlieia koni	120
p. Tomasa Sapiehy	120
p. Pawła Sapiehy	120
p. Komorowskiego	120
p. Sienkiewicza	120
p. Gorayskiego	120
p. Pokorskiego (?)	120
p. Myrskiego	120
p. Hojnskigo (?) koni	120
	Suma usarzow 3220 (!)
Raitarowie: P. Abramowicza koni	200
p. Hmielingi koni	200
p. tegos koni	100
p. Seya	120
p. Gadina koni	120
p. Sierakowskiego	120
p. Rodlosola trzy kompaniey po 120 koni mieli	360
p. Sliezara dway koni	240
p. Sohamna (?) koni	120
p. Tisenhawsa koni	120
	Suma raitarow 1780
Dragany: P. woiewody wilienskigo koni	200
p. Marego koni	200
p. Butliera koni	600
p. Kreica koni	650
p. Platera koni	200
p. Pleksa koni	200

p. podkom. w. x. lyteusk.	200
	<u>Suma draganow 2250</u>
Piechota cudzoziemska : Krola JM piechoty	1200
krolewica JM Kazimierza	1200
p. podkomorzego w. x. litew.	1000
p. kawaliera	1000
p. Butliera starego	1000
p. Iacuba Waiera	1000
p. Arcziszewskiego	1000
p. Pliatera	1000
p. Wolisona	900
p. Walha	100
p. Grotha	100
p. Abramowica	600
p. Ozgierdowicza	300
p. Folderbocha	200
p. Dyzorego	200
	<u>Suma piechoty 10.700 (!)</u>
Petiorczy : p. Czysa koni	120
p. Podorowskiego	120
p. Czarneckiego	300
p. Icha	120
p. Jezowskiego	120
	<u>Suma petior. 780</u>
Kozakow : P. woiewody wilienskiego koni	400
p. Dzersska (?) koni	120
p. Zarnickiego koni	120
p. Madalinskiego koni	120
p. Abramowicza koni	120
p. Pawlowicza kony	120
p. Woyny dworskich koni	120
p. woiewody podolskiego	120
p. Kliechowskiego	120
p. Owerchowicza koni	120
p. Smolskiego koni	120
p. kamienieckiego koni	2000
	<u>Suma kozakow 3600</u>
Piechota polska : P. woiewodi wilienskiego	300
p. woiewody podolskiego	200
p. znowu woiew. wilienskiego	200
p. Rawa	100

p. Karlinskiego	200
p. Podwoiewodz[k]iego	100
p. Pyrickiego	100
p. hetmana w. x. litewskiego	200
p. Podlieckiego	200

Suma piechoty polskiej 1600

Suma wsitkiego woyska do Moskwy pod Smoliensk 23950 (*Pr.* 188
л. 416 -7).

II.

Dyaryus ekspedycyey J. K. M. przeciwko nieprzyjacielowi moskiewskiemu, który 14 8bris in anno 1632 Smolensk obleg y onego potężnie dobywał 25 augusti ro. 1633.

1633 august. 25: Ruszył się KJM z Orszy do woyska, daj Boze szczęśliwie, ktore na ten czas na Olszynie stało, trzy mile od Smolenska, naprzod przed sobą do woyska posławszy 600 dragonow p. Kraycowych, 130 dragonow Drylesowych a 1000 piechoty P. Butlerowey. Pierwszym noclegiem stanął w Dąbrownie, mając przy sobie regiment P. Roznow piechotny y zwyczajną swoją gwardyją raytarską dworską; tegoz dnia JKM brał publice benedykcyją w kosciele.

26: Stanął JKM we wsi Cereny do Dąbrowny należącej, gdzie pod namiotem nocował. Wieczorem przyiachawszy towarzysz z pod chorągwie P. Lisakowskiego, który y chorągiew nieprzyziacielską y ięzyka przyprowadził z tey czaty, na którą chodził JMc P. woiewoda smolenski 23 augusti mając pod 2000 ludzi: częsc z woyska litewskiego a częsc z pan. Moczarskim z koronnego, który we dnie na straż nieprzyziacielską uderzywszy, onę wyparli y az pod ostrozek Prozinin-skiego (!) prowadzili, za którymi gdy posiłki nastąpiły, potężnie się scierali y tamtey chorągwie nieprzyziacielskiej dostali, chorążego zabiwszy; y Moskwy blisko sta położywszy. Nawiedszy ich na zasadzki, dostali beli nasi nie mało więznia, ale ich pozabiiac musieli, gdy znouwu nazad do Moskwy wracali się, która na naszych odwrot uczyniących uderzyc chciała, w rzekomo okraykiem ich wyprowadzając. Nasi tegoz dnia po tey utarczce z zamku ze trzech baszt z działa wystrzeleli, hasło swoim dając y chorągwie na znak uweselenia swego wywiesieli byli, w czym im ci, którzy na czacie byli, także trzykrotnym strzele-niem odpowiedzieli. Tegoz dnia oboz się nasz ruszył stanowic ku Głuszcy, ktore miejsce liczy milę od Smolenska, chcąc się tam stanowic, iezeli nieprzyziaciel tak bliskiemu sąsiedztwu przeszkody czynic nie będzie, poniewaz z tego miejsca Smolensk dobrze widac.

27: Krol JMc stanął pod Boiowem obozem, gdzie zaiachali JMc chorągwie usarskie: pierwsza krola JMc dosyc piękna y stroyna droga

Imci P. woiewody podolskiego, trzecia p. Kalinowskiego podczaszego podolskiego, czwarta p. Woyny; wszystko usarskie y przytym 600 dragonow p. Butlerowych y tak z tymi weszliśmy do obozu, gdzie iuz zastaliśmy regiment krolewica JMci Kazimierza.

28: Na Baiowie woysko odpoczywało, gdzie poranu naprzod się menstrował regiment piechoty p. podkomorzego koron., potym drugi p. Welsonow tak piechoty iako y dragoniey, a na koncu bardzo porzanny p. Arcysewskiego. A iz tego dnia przyszła była wiadomosc iz sisowie mieliby się lasem skradac dla przecięcia naszej armaty, która wodą płynęła, zaraz do dawniejszey piechoty znowu 200 dodali propter securitatem.

29: Z Baiowa woysko ruszyło się na noc do Znirowic. A iz wozy y piechota prętko przeysc nie mogła, dla tego JKM. nie przyszedł az po czwarty z południa samemu wiachac, y do obozu pod Znirowice z lanemi swiecami dwie godzinie w noc ze wszystkimi husarskimi chorągwiemi wiachał, i ze insi nie sciagneli się beli, tamze y drugiego dnia odpoczywał.

30: Tamze pod Znirowicami woysko stało, iednak dla snadniejszego ciągnienia regimentom niemieckim ku Krasnemu po obiedzie ruszyc się kazano, zostawiwszy w obozie p. Roznową piechotę y roty wszystkie husarskie. Tegoz dnia weszła do obozu y prezentowała się JKMcI rota kozacka y woiewody podolskiego hetmana polnego koronnego. Tamze od Xcia JMci Radziwiła woiewody wilinskiego przyszła wiadomosc, iz iuz obozem na Głuszycy stanął spokojnie, mila od Smolinska i ze zadney przeszkody nie miał od nieprzyjaciela, z których zaden ani się pokazał, iedno co straz widno było.

31. Za Krasnem woysko obozem stanoło, gdzie przyprowadzony raytar, który przedał z woyska nieprzyjacielskiego. Tamze przyszła wiadomosc o utarczce naszych z nieprzyjacielem, pod którego ostrozki wszystko woysko chodziło y mężnie się z nimi starli, bo naprzod uderzywszy się straz nieprzyjacielską az do ostrozku Prozirynskiego pędzieli, z ktorego kilkanascie chorągwi przeciwko naszym wypadło y z naszymi się ludzmi scierało. Potym, gdy naszym do ręczney przyszło, mężnie nieprzajaciela gromieli y do 40 na placu położyli, ale y oni w naszych nie małą szkodę uczynieli a naywięcey z dział, którymi wiele poszkodzieli naszych, gdzie samego towarzystwa 8 abo 9 legło. Pacholika kilkanascie oprócz rannych, niektórych bardzo szkodliwie a nadto koni naszych bardzo wiele nastrzelali z łukkow (!) y z dział, z których kilkanascie zaraz spadło, insze wyleczyc się mogą, których wymierzone strzały doszły. Tamze p. woiewoda wilinski z p. woiewodą smolinskiem vocati od KJM. przybyli.

1. 7bris. Woysko stanęło obozem pod Zarnowką, gdzie do KJM. przyiachali pp. woiewodowie. Tamze przybyli posłowie od kozaków Zaporowskich deprecando culpam, ze od Putywła odesli, a ochotę swą na służby rpty. ofiarując a przytym o pieniądze o prochy o kule prosząc na tę expedytiją. Strony pieniędzy powiedziano im, iz im ie było posłano pod Putiwł, ale ze nazad odesli, dla tego ie nazad zwrocono, iednak, gdy tu staną, na ten czas pieniądze będą a prochow y ołowow cos ofiarował im KJM.

2. 7bris. Gdy woysko ciągnęło na Lubną, towarzysz z pod chorągwie kwarcian. przyprowadził KJM. ięzyka, bardzo rzeczy wiadomego Francuza, officyra z regimentow niemieckich, który dosyc rzetelnie y sufficienter o wszystkim co się dzie powiedział u nieprzyjaciela, a osobliwie o pieszym woysku, ze go nie masz ino 7 abo 8 tysięcy, y iako wiele na którym ostrozku. O konnych ludziach pewney liczby powiedziec nie umiał y wiedziec nie mógł, wiele u Seyna, wiele u Pro-sorynskiego; iednak to przydał, iz się Moskwa na głowę kładzie na sto tysięcy ale falszywie. Tenze powiedział, ze niedawno poczęli minę robić, tam gdzie tez ią przed tym nasi prowadzono, gdy Smolinska za s. pamięci JKM. dobywali, y iako Moskwa teraz swiezo przyszła, 14 chorągwi raytarów moskiewskich zbroynych, y iako się Moskwa w zyw-nosc przysposobiela, y iako gęsto blokhausy poczyniła, y iako snadno mogby się ogniem znieśc Prozorinskiego, gdyz tam pełno sian wielkimi stertami stojących y z tymi sposobami iednak o najmnieysz potędzie nieprzyjacielskiej powiedział, na Pokrowskiej gorze nad Dnieprem, gdzie ienoby 1200 ludzi bydz miało, radząc, iesliby nasi co robic y agredire chcieli, aby ante omnia y stamtąd do nieprzyjaciela kusieli się, gdzie nie tak łatwo moze nieprzyjaciel ten ostrozek posiełkować dla przeprawy przez most ludzi swych; a na ostatek za ukontentowaniem y sam przewodnikiem y przywoycą bydz przyobiecł, ponieważ, iako on udawał, ze gwałtem iest od naszych wzięty, ale gdy iuz szed do nas przedawac się; ktoremu szaty KJM. dac wskazał. Tamze, gdy woysko nasze na Łubniey stało, druga czata, która czata z woyska litewskiego chodzela, trzech Moskwycynow przyprowadzieli, którzy sli z listami do obozu moskiewskiego y ieden, który miał listy z sobą, uszed, drudzy poymani, którzy od zon do mężow listy mieli, w których nic nie było tylko strony gospodarstwa. Ci to powiadali, iz dway carzykowie tatarscy ze 20000 w ziemię ich wesli y bardzo ich plądrują, y iako iednego z tych [w] więzienie zonę samoosmą wzięli, y iako w Wroclawiu (очев. : Rosławiu)głód wielki, y iako tam barzo mało praesidium. Tamze posłowie kozaczcy są odprawieni y z niemi p. Starkiewicz, aby ich do pospiechu prowadził.

3. Tamże z wojskiem JKM. odpoczywał, gdzie ich była zaszła wiadomość o miejscu obozu, gdzie by nim stanąć, czyli na Głuszycy, gdzie dawno wojsko jest postawione, między rzeką Dnieprem a Głuszcą izeiorem, gdzie niektorzy radzieli, czyli żeby się zbliżyć ku nieprzyjacielowi y jako nayblizyey położyc się, co perswadował woiewoda smolenski. Dla tego JKM. wprzod przed sobą posławszy pp. hetmanow dla upatrzenia miejsca, iezeliby się iakie sposobne mogło znalezc, potem i sam po obiedzie recognoscowac sposobne miejsce aż do Jesienney rzeki, nad którą obaczeli konną strasz nieprzyjacielską, która się po gorze przeiezdzała y insze posielki mając w lesie, którą minawszy, KJM. ustąpił był do tego obozu, który stoi na Głuszycy, a potem wieczorem nazad na Łubną przyjechał y tajemną radę z pp. senatorami odprawował, strony tego obozu. Po ktorey radzie wojsko nazaiutrz nasze szło do obozu na Głuszcę.

4. KJM. iuz w nocy stanął nad Głuszcę w obozie litew., bo dla wielkoscii wozow prędzey z Lubny ruszyc się nie mógł. W drodze iednak naprzod p. woiewoda smolenski z towarzystwem swym KJM. drogę zaiachał, a potem p. woiewoda wilinski pięknie, iednak z muzyką woienienną przyprowadzili KJMsci, bez strzelby, która zwykła bywac na salwe. Tamże zastaliśmy, to iest nasi niemał przez cały dzień uganiali się z nieprzyjacielem, zpędzając go z gory tey, która nad Jesienną rzeką, gdzie nasi blokhaus wygnali y dotąd konczą, y bronią zpędziwszy nieprzyjaciela. Iednak z naszych ieden tylko Niemiec zginął, z stroney nieprzyjacielskiej także, ale ktos znaczny, który pridie, gdy KJM. recognoscował miejsce, ustawnie charcował.

5. Przyszła poranu wiadomość, iż nieprzyjaciel w niemałym ludzie wyszedł na gościniec łubonskiej, za którym 2 posłano było z p. wojskim mściśławskim y p. Czarnockiem, ale nigdzie nieprzyjaciela posilkowac nie mogli. Tegoż dnia wrocili się. Posłaniec [s] Smolenska, którego był p. woiewoda smolinski wyprawił, który się szczęśliwie wrocil przeniosszy się nazad, drugiego towarzysza z sobą przyprowadziwszy, a przesli około Sekinowego ostrozka nocą chrustem y trawą na brzuchach często czolgając się y na chasło nieprzyjacielskie, gdy ich poczawszy o nie pytali, nie odpowiadając, ale coraz zapadając. Tych listow essentia ta, że proszą dla Boga o odsiedz uskarżając się, że knotow y pieniędzy nie mają a prochow y ołowu omale, a potym sposob podają, iakby naylepiey y naysnadniey aggredy nieprzyjaciela od Bolenskiej (wap. s p. 188 : Pokrowskiej) gory, gdzie o małym praesidium napisali, zgadzając się w tey mierze z confesatami Francuza; przyprowadzono y potym wypisano hasło, na który by oni na ten czas wypasc mogli, gdy nasze wojsko co zechce tractare, aby pridie ieden ogien, a tego dwa pokazane bydz

mogły; wypisali y drugi sposob tentandi hostis między oboz samego Sehina y Lesla na Sarłow oboz nad Dnieprem u stawku OO. Jezuitow, gdzie było 600 ludzi snadnie go znieśc z gory y oderwac iazdę moskiewską od piechoty; napisali y to iako onegda wycieczkę uczyniwszy blokaus znieśli podle bramy, zkąd podkop miec zamysliwali. Maystryka ze do- tąd nie masz przyczyna ta, ze Tatarowie ziemię ich plądrują. Tamze z woyska trzy nieprzyiaciele przedarszy się przysli: Polak, Inflancyk y Szwed, z których ten Polak z Stanisławowa examinowan przy KJM, iest li raytarowie, powiedział, których 14 chorągwi przyszło przed tegodniem barzo są ladaiacy y rzadko który z nich umie wziąć w rękę pistolet, y iako dwie abo trzy chorągwie naszych znieśc by ich mogło; o podkopach powiedział, ze słyszał od Niemca, ze trzy sposobione; o ostrożku, który iest u mostu Prozorskiego zniešiony, gdzie sieła sian y słomy; tenze powiedział, ze iuz lepiej kąsek teraz więzniow naszych traktuia, tym celniejszym dając na dzień po 10 kopieek, y iako ich boiarom przedaią po kilka rublek, z tą iednak condyciā, aby ich potym stawieli, gdyby do traktowania pokoju przyszło. Tegoz dnia deliberatia była stroney ruszenia się przeciwko nieprzyiacielowi ex parte loci et temporis, znosząc się tak z temi, którzy położenia mieysc około Smolenska wiadomi, a potym declaratiā pp. pułkownikow y officierow praescribendo et declarando in modum, iako w tey imprezie poczynac sobie mieli y kto co robic y kto kogo posiłkowac, która dwie godzinie w noc skonczela się, utinam bono effectu.

6. Most nasz drugi przez Dniepr na sudach stanął pod obozem, przez który nocą woysko przepawione szło na całą noc ku nieprzyiacielowi. Tegoz dnia z woyskiem JMP. hetman polny koronny imieniem JKM. tractował, aby cierpliwi byli do przyniesienia pieniędzy, co uczynieli a KJM. kontentował ich dziesięciā tysięcy złotych. Na piechotę zas, która miała isc do szturm do ostroska, 7000, a na roznych w przeszłych dniach z rycerstwa 2000 dac raczył. Tegoz dnia woysko kwarciane, ktoremu druga cwierc wyszła, pieniędzy upominało się, nie chcąc munia swych odprawowac.

7. Woysko kielka godzin na dzien stanoło przeciwko gorze Prozonskiej, gdzie naszych nieprzyiaciel z ostroska swego na gorę wyszedszy czekał w szyku za kobielinami, w wielkiej potędze y gotowosci, które troie postavione były. Wszakze ich połowica woyska do oblężenia mostu Prozowskiego z Jm. pp. podolskim y smolenskim y p. kamienieckim wyprawione było, dlatego nizeli JKM z swoim woyskiem mający przy sobie p. woiewodę wilunskiego na mieyscu przedsięwziętym stanął, pierwey JKM. około mostu z nieprzyacielem scierac się poczęli, ktorego takze daleko od mostu za kobelinami

w wielkiej potędze y gotowosci zastali, albowiem pridie tey imprezy naszej Niemiec ieden z obozu naszego do nieprzyziaciela przedawszy się wiadomym go uczynił, ze KJM. ze wszytką potęgą przeciwko niemu idzie. Zaczym spodziewaiąc się, iz dla odięcia mostu y kuszenia się o ostrozek Prozowskiego ta miała bydz impreza, tak wszytką swoię potęgę obrociel beł y z inszych ostrozkow ludzie tam byli sprowadzeni y działa sprowadziwszy naszych w gotowosci czekał. Gdzie nasi przybywszy z wielką odwagą o odięcie mostu kusieli się y mężnie z nieprzyziacielem scierali się y zpędziwszy go s pola mocą resolute o opanowanie ostroska przy moscie będącego dobiiali się, gdzie wielka naszych ochota wiele ich nadraziła, bo nieprzyziaciel wielką szkodę czynił w nich z dział y z wielką nawalnością następuiąc z ręczney strzelby raził. Zaczym lubo y nasi do kilku set ich położeli, ale y z naszych nie mała stała się szkoda y dobrze krwią ta impreza kropiena: towarzystwa z pod chorągwi husarskich pod 30 poległo, a pacholikow do 300 y dragonow y piechoty kielkadziesiąt y nadto koni bardzo wiele pobitych, gdzie bardzo dobrze roty popisały się p. woiewody smolins., pod którą 11 towarzyszow pobitych y z tamtych p. podkomorzego podolskiego y p. Oginskiego horążego takze bardzo są przerzedzone przez pobidzie celnego y starego towarzystwa nie mała. Między inszemi poległ p. Wilenynski sędzia smolinski, p. Semet, p. Scietrzykowski innych nie spominaiąc. P. Woynie rotmistrzowi usarskiemu chorągiew wzięta y ludzi cos porazono. Pobito y kozackich rot nie mała y lubo nasi mostu albo ostrosku przy moscie dla zbytniey y wielkiej potęgi nieprzyziaciela, gdzie y Sekin z ludzmi swymi beł, opanowac nie mogli, przez czas iednak nie mały wszytek impet na sobie trzymali, uganiaiąc się y strzelaiąc z niemi, aby tego ostrosku na Pokrowskiej gorze, dokąd KJM z drugą częścią woyska ciągnął, posielkowac nie mogli. Iakoz zaraz zbliżywszy się do ostrosku Prozowskiego, ięzyka dostalismy y z niego zrozumieli, ze nieprzyziaciel nie wielką miał ludu gromadę w tym ostrosku, prochu omale, z czego potym y drugi, który się do nas przedał, tego potwierdził, gdy tylko o 2000 ludzi tam powiedział, których częsc tez beła z inszych ostrozkow, a zwłaszcza Szwedy, cos y o dwu działkach, przydawszy y to, ze Sekin z swą potęgą poszedł do ostrogu Prozowskiego. Tam nasze woysko stanąwszy, naprzod ze dwu dział do nieprzyziaciela wypaleli dla zamieszania, potym w szyku następowac poczęli, a iz niektorzy z piechoty z roznych regimentow ochotę swą skoczenia z siekierami dla znoszenia kobelin albo ostrosku ofiarowali się, dlatego zaraz przy pierwszych rotach kozackich p. Mocarskiego sli, za ktoremi p. Smeling szedł w posilku y z raytarami p. Seia, a potym roty husarskie y Sapiiechy woiewodzica nowogrodzkiego y druga p. Pawła Sapiiehy następowały y insze.

Piechota dla zasadzek nieprzyjacielskich poczynionych łokami (!) puszczona, przystępując do kobelin, czas niemały z nieprzyjac. strzelali się; potem przy onych, którzy z ochoty swej ofiarowali się kobeliny znosic, do kobelin skoczywszy y one prętko zniosszy, do nieprzyjaciela, który iuz był do drugich kobelin uszedł, skoczełi, ale y w tych y w trzecich nie osiedziawszy się w rosypkę poszedł y iazda do innych ostroskow uciekła. Piesi do swego ostrosku u Pokrowskiey (górze), przy ktorey ponizey nad Dnieprem insze dwa mnieysze były osadzone, także beli posli, zprowadziwszy z goni (?) działek, z których do naszych kielka razy wystrzyleła. Następowali y nasi za niemi y długo u samego niemal ostrosku z nieprzyjacielem strzelali się, gdzie między inszemi poległ p. Semelink pulkownik y człowiek rycerski, ale niewiem dlaczego potym piechota ustała y następować do ostroska żadną miarą nie chciała. Interea nasi obleżeni z Smolenska naprzod z dział nieprzyjaciela razic poczęli, a potym y sami wycieczkę uczynili y wprzod one mieysca blokhausy, abo ostroska otrzymawszy, iedno działo y chorągiew tam wzięli y potym z wielką odwagą do tego większego posli y tak się byli do niego zbliżeli; że iuz dardy w okop stawiali. Ale ze posiłku nie mieli a nieprzyjaciel gęsto do nich parzeł, dlatego nazad cofnąć musieli, gdy y z naszej strony odpoczywających widzieli y nie wątpliwa, że gdyby na ten czas nasi z drugiey strony następowali beli, kiedy oni do tego ostrosku tak bardzo darli się, actum esset z Moskwą y ten ostrozek byłby nasz; iakosz była wielka w naszych ochota, bo niemal wszystkie roty husarskie declarowały się, że z koni zsiadszy do szturm uisc chcieli y iuz trzy chorągwie usarskie y iedna raytarska zsiadli byli z koni, chcąc spólnie z piechotą uisc. Ale iz woiewodzie wilin. na ten czas nie zdało się, dlatego tę sprawę do wieczora odłożył, ponieważ do KJM przyiachawszy wprzod na piechotę uskarżał się, że następować nie chciała y potem sam takie cosilium podał, aby KJM lubo z niewczasem swym chciał na tym mieyscu przenocować, deklarawszy KJM, iz ludzi nie tracąc, miał takie sposoby, że z dwóch mieysc mógł nieprzyjac. wystrzelac z dział, odpoczawszy kąsek po tey pracy, na co przypadł KJM, a my drudzy oczekiwaliśmy tego tym czasem wielce. Wiele naszych wyszło z Smolenska y KJM witali między inszymi p. Woiewodzki, p. Madalinski, p. Kunowski, p. Zaba y insi witali KJM y XX. gwardyani bernardynscy, który mile bardzo KJM przeymował y za tę odwagę y ochotę dziękował, gdzie p. Woiewodzki niemal z płaczem powiedział, że chociażbym y teraz zginął, kiedy mamiestat WKM oglądał, to przydawszy, że my sami Smolanie ten ostrozek wezwiemy, iedno WKM z tych dwu gor z dział palic; potem prosieł KJMci y [o] prochy, których 12 beczek posłano do zamku [y] odprowadzić

kazał; y rozkazał wszystkim regimentom Xięcia JM zaprowadzić, których on tam wzięwszy zatrzymał y tam zostali. Ięzykow nieprzyjacielskich nie mało JKM wodzieli, którzy powiedali, że kiedyby dłużey nasi z nieprzyjacielem pod ostroskiem strzelali się beli y następowali na niego, iuz Niemczy o kwatery prosic mieli. Ku wieczorowi na to tam mieysce przyjechał do KJM pp. wojewodowie smolenski y podolski y z pan. kamien. odwaznie swoię imprezę skonczywszy, z którymi radę czynił JKM, co daley czynic. A iz przyszła była ta wieśc, iz nieprzyjaciel chciał na oboz nasz, gdzie wszystkiego woyska rzeczy y dostatki zostały być, uderzyc, o czym y Smolanie przestrzegali: trzech z zamku do KJM ku wieczorowi posłali, że im tam ludzie posełają, dlatego zaraz wieczorem z tamtąd JKM wyprawił z pułkiem swym p. kamienieckiego do obozu dla obrony y dla ciągnienia, poniewasz się obozowi nazaiutrz ruszyc y na tamto mieysce, gdzie woysko stało, przeciągnąc kazano, a my nocą abo nadedniem o wzięciu tego ostroska postaradziesmy się mieli. KJM w karecie nocował bez wszelakiego wczasu swego a drudzy pp. senatorowie y urzędnicy na trawniku. Wnocy potym nastąpiła rada, aby obozu nie ruszac, ale nazad do niego wrocic się, zaczym zaraz napisano do p. kamienieckiego nocą, aby oboz in suo esse zatrzymał, co uczynił y lubo kąsek w obozie trwogi było z roznych mieysc, iednak zadnego impetu nie czynił nieprzyjaciel.

8 Placuit nazat do obozu powrocic. Nie kuszono się w nocy o ten ostroszek, z czego ranesmy słyszeli ex fama przyczyny: iedna że oboz tam stanowić niemógł się, że nie było wody, ieno struska mała iedna wody, którą łącznoby był mógł nieprzyjaciel odiać, druga, że woysko dłużey nie mając co iesc y pic y sobie y koniom tam bawic się nie mogli; iakosz chleb tylko sam tylko iedlismy y to kto u kogo mógł iaki kawałek uprosic y czarkę którą piwa, bo tę imprezę nadedniem odprawic tuszeli Imp. sobie y potym albo oboz tam przeniesc albo nazad powrocic. Dlatego rzadki kto promisyą sobie uczynił y to ci, którzy wozom swoim isc kazali; a tez tego dnia wilia była do P. Naysw. narodenia, dlatego słuszna było pod tę imprezę post ten na samym chlebie odprawiac; trzecia, iz indziej nie równie powiedzieli, iz te działa, które z nami były, z tey gory strychowac y znosic ostroska nieprzyjacielskiego znosic nie mogły; a na koniec powiedano, iz knotow nie stało y prochow omale było. I tamtego dnia do obozu wrocilismy się. We wszystkiey tey iednak imprezie dokilkuset człowieka legło a między inszemi Smolan: daleko sobie mężnie poczynali, gdy woysko z tey tam gory Pokrowskiey rano ciągnąc miało, iz niektorzy z Smolan w obozie zostali byli. Dlatego kazał KJM p. Czarneckiemu rachmistrza zaprowadzić posławszy im trzynascie set czerwonnych złotych y pewne in-

formatyie; y spokojnie wesli, bo y razu do nich nieprzyziaciel nie wypalił kontentuiąc się podobno tym samym, ze woysko nasze od tego ostroska odciągnęło y im wytchnąc y odpocząc dało. Iednak za odeysciem woyska, iako poslednia straz powiedała, zaraz ze nowy ostrozek abo blokaus na tey gorze sypac poczęli, iako y tam przed mostem za wodą takze na gorze, gdzie ich p. woiewoda podolski z wielkim gro- mił, zaraz za odciągnięciem do kilku set z rydlami wiedzieno.

9. Za prozbą wielu towarzystwa posyłać raczył JKM p. Sołtyka do Moskwy o wydanie ciał pobitych, którzy na to chętnie pozwoleli y co raz tey woyny załuiąc się declarowali, zeby nam się dobrze pomiarkowac, aby się krew krzescianska nie lała, a nawet tak ich przywitani, ze rozumielichmy, zescie w inszym dziele — strony miru przyiachali, ktorego my wszyscy zyczymy, iedno nasze wrocic chcieycie. P. Smelinga ciała snac nie masz y podobno postrzelony zywcem wzięty. Chelpieli się y tem, ze naszych w tey utarczce do pultoru set zywcem wziąć mieli: iednego w aksamicie a drugiego w adamaszku, co nam dziwnó, aby kogo poymac miano, gdzie z wielu wiedziec nie mozemy y dopiero się z rejestrzyku, który nam przysłać przyobiecali. Tegoz dnia ku wieczorowi przywieziono trupem 46, zkąd znac, ze więcey naszych u mostu nie legło, ale drugich poymano, ktorzych razu mieli, ze pobici. Ku wieczorowie mieszczanie z Krzczowa chorągiew oddawali, którą pod miastem swemu nieprzyziacielowi wzięli. Tegoz dnia była tajemna rada stroney ruszenia się dalszego.

10. Sądzić raczeł JKM inquisitiy sprawą o pobicie żołnierzow w Mohiliowie a mianowicie o zabicie niewinne p. Siemiły, i pięciu mieszczan sciąc kazano a iednemu samotrzeciemu odprzysiąc się. Tegoz dnia ciało p. Siemiły wyprowadzono cum pompa militari z trąbami y bębniami y Angielczyka przyprowadzono serchianta z pod regimentu p. Wolsonowego, który puscil się był do nieprzyziac. y na naszych to iest na p. woyskiego mscisławskiego y p. Seia napad, którzy na posledniey strazy stali na gorze Pokrowskiey, gdy woysko schodziło; poymany on im powiedział o nas, ze dlatego do nich uciekł, ze u nas ludzie y żołdacy młodzi i ze nie tak się bią iako u nich.

11. PP. hetmani iezdzieli recognoscowac mieysce na oboz y wrociwszy się ku wieczorowi, JKM tak z nimi iako y z drugimi pp. senatorami miał consilium niemał do pułnocy. Tegoz dnia ciało nieboszczyka p. Smelinga oberstera iest od nieprzyziac. przysłane, ubrany, w trumnie sukнем obitey przysłano.

12. Posłani niektorzy z listami do Smolinska, aby się z nimi znowu przekradali, ktorzych takze y pieszych p. Czarneckiemu rachmistrzowi y inszym na mieysce pewne odpowiedziec kazano. O południu

dwoch języków z obozu nieprzyjacielskiego od ludzi z pułku p. kamien. przyprowadzono.

13. Tajemna rada odprawowała się, po której zaraz miejsce pewne o obozie między Dnieprem a Głuszycą fortyficowac y ostrozyć poczęto. A iż językowie pridię przyprowadzeni między inszemi confestatami tak stroney piechoty nieprzyjacielskiej, kładąc ją na 10,000, iako y stroney podkopow, o których powiedzieli, iż dwa prowadzą, a naydaley za 6 dni skoczyc do szturmui maią, y to powiedzieli, iż naszych więźniow tego dnia do 70 przyprowadzić mieli do stolice drochobuszkim goscincem, dla tego naznaczona była pewna czata do przeymowania y odbicia ich przez JMP woiewodę podolsk.; a iż z kalemą (?) zadnego miec w nocy nie mogli dla przeprowadzenia tych ludzi, dlatego lúbo się byli im za most przeprawieli, nazad wrocic się musieli.

14. Ci co do Smolenska z listami przechodzie mieli, wrocili się: zadną miarą przeysc nie mogli, poniewasz nieprzyiac. pilną bardzo strażą znowu miejsca wszystkie osadził. Tegoz dnia ciało Wilezynskiego, sędziego smolinskiego w wodzie znalezione, które Dnieprem przyplęno do mostu bardzo zmęczone y skatowane, którego my serce wzięli. KJM iezdził miejsce to widziec, które tu w tym terazniejszym obozie okopują y fortyficiują. Rota raytarska p. Tysenasa prezentowała się. Ku wieczorowi z Smolinska z listami Kulanzanie przysli, prosząc per visam misericordiam, declarując, że iuz zywnosci prawie nic nie maią y co ieszcze na dłuższy czas miec mogli, to im ta piechota wprowadzona strwonila; knotow prawie nic a prochu bardzo mało, a nadto drew na opal, dlaczego ta piechota nie odziana musi zdychac od zimna. Cizto przyniesli, że oblężeni tego dnia, którego KJM z Pokrowskiej gory ruszył się, spodziewaiąc się, że nasi czynic znowu mieli wycieczkę, uczynieli byli y potężnie się z nieprzyjacielem scierali, iednak nie maiąc posiłku p. Woiewodzki 50 swoich stracił, a sam barłzo w ramię postrzelony. Tegoz dnia drugie języki przyprowadzono, oba Niemcy, którzy także iako y drudzy o podkopach powiedali, że ich koncą nieprzyiac. i że u nich drogosc wielka chleba, zywnosci y siana dla koni.

15. Rota usarska p. Płazy prezentowała się, ale samego nie było. Trzech Włochow przedarło się do nas, którzy także o skonczonych podkopach y o drogosci chleba y zywnosci, siana powiedzieli; piechoty nieprzyiac. na 1000. Dlatego przedaią się, że gdy o licentiią proszą, to ich Moskwa areштуi, a dlatego, że ustawnie we dnie y w nocy strazy odprawowac muszą, bo ustawiczna trwoga u nieprzyiac. od naszych. Pieniądze miesięczne daią y małe; muszą wszystko a drogo z kazni cesarskiej kupowac. Ciz powiedali, że pan Miłaszewski, towarzysz p. woiewody smolinskiego w okowach z drugim pacholikiem okowany uciekł

do Smolinska, ktorego bardzo załowali y Protosa za to obiesieli. Ciało p. Gniewosza pomęczone y popalone do mostu przyplłynelo. Ciz powiadali, ze naszych do stolice 30 posłano.

16. Dway Francuzowie przedali się, ktorzy takze o podkopach nieprzyiac. powiedali, ze prowadzą y zeby iuz miały bydz skonczone; y o Majstruku, ze idzie 1500 woyska powiadali; ktorzy tegoz dnia za Smolensk na czatę chodzili y ięzyka boiarzyna iednego przyprowadzili y iałowic, baranow nie mało przypędzili.

18. Hetman zaporowski z asawułami i z setnykami witał JKM ofiarując się tam isc z mołoycami, gdzie będzie roskazanie JKM, ktoremu iutro kazano pod dalszą resolutyją JKM posłac dwoch pułkownikow, gotowac się iednak isc taborem tam gdzie będzie roskazanie JKM.

19. Kozacy zaporowscy obozem z nami na Głuszycy staneli y zaraz podpadszy pod ostrozek Procowskiego trzech Francuzow KJM przyprowadzili.

20. Oboz ruszył się z Głuszycze na Pokrowską górę, pedług ordynatney JKM po obiedzie o 4 godzinie, iednak z częścią tylko wozow, dla snadniejszego przescia; sam iednak JKM godzinę w noc przez most przeprawiał się y szedł całą noc ku nieprzyiacielowi, a iz ta część woyska na Głuszycy została dla obrony mostu naszego y dla bezpieczenstwa drogi od nieprzyiaciela, dlatego nad nim straznistwo zlecono p. Młoczkiemu, przydawszy p. Boguwskiego ze 4 horągwiemi kwarcianemi a dwiema litewskiami, y ostrozek dla bezpieczenstwa nad Dnieprem postawiony. Woysko KJM na dwoie rozdzielone belo. KJM szed z woyskiem commonem na Pokrowską górę y z p. hetmanem koronnym y z p. woiewodą smolinskiem y z p. kamienieckim; drugą część woyska prowadził Imcp. woiewoda wilinski przeciwko ostrozkowi Prozowskiego dla bronienia nieprzyiac. przescia przez most. Po pułnocy na gorze Sklaney albo nad rzeką Sklaną, gdy dniec poczęło było, woysko JKM. milę od gory Pokrowskiey, y lubo cicho szło, casus iednak ieden mógł dac dobrą nieprzyiacielowi wiadomosc, gdy niedaleko JKM Niemczy grzejąc się prochy trafunkiem w torbach zapalili, ktorzy y do kobeł ich doszedszy kilku pozabiiał niemal na smiere, wielu poopalał.

21. P. hetman polny koronny z drugiemu pany pierwszy niz JKM wprzod skrzydło wywodzie poczał. Imcp. hetmanowi dwu yęzykow: boiarzyna iednego a drugi Tatarzyna moskiewskiego przyprowadzono, z ktorych wzięła się wiadomosc, iz nieprzyiaciel tey imprezy w poniedzialek y potym we wtorek spodziewał się, dlaczego y sam Sekin tu na Pokrowskiey gorze noczował, dysponując y ordynując przeciwko

woysku naszemu obronę. Ciz powiedzieli, ze tey nocy nad 120 Moskwy w ostrosku nie było i ze zywności omale mieli, ale to fałszywie, bo się to potym inaczej pokazało. Wywiedszy potym p. hetman polny koronny prawe skrzydło, gdy z ostatkiem woyska JKM nastąpił, woysko pięknie uszykowac y po bokach piechotę y dragony a na czele iazdę postawiwszy y kazdemu posiłki ordynowawszy, ktorego czasu prawie insperate chorągiew przysła usarska p. woiewody podolskiego, ku nieprzyiac. hufcami powoli następować kazał, który na woysko nasze w polu na gorze rozłożoney w gotowosci czekał. Tam naprzod nasi z niemi charcuiąc strzelali się przez godzin dwie, potem, gdy woysko w szyku do nich zblizac się poczęło, zadney resistentiey nie czyniąc, do blokauasu uciekło, co obaczywszy JKM po długiej ordynatney swey tego dnia assaltu (поворопу) zadnego przeciwko niey do ostroska nie chciał: oboz tylko porzanny tego dnia tocząc y szonce na wielu miejscach kopac się miały, aby w nie piechotę y armatę wprowadziwszy nieprzyiac. z dział razić się mogło y nie czyniąc w ludziach szkody przez przypuszczanie do szturmu, onego inakszem sposobem maiąc z ostroska wypędzić. Iz iednak JKM od językow miał tę wiadomosc, ze blokauzik nieprzyiac. w cerkwie s. Piotra y Pawła miał bydz odbiezony, który y naszym do przescia Smolinska bardzo był potrzebny y nieprzyiac. nie mniej dla posiłkowania ostrosku Procowskiego y broniienia mostu swego, poniewasz ze od Dniepru kobeliny szły do tego blokauasu a od tego szane głęboki az ku ostroskowi pokrowskiemu, dla tego JKM ten ubiezec y opanowac kazał. Ale sie inaczej znalazło, bo nietylko aby go nieprzyiac. miał odbiezec, ale bardzo ufortificował, kobielinami osadził y 500 człowieka tam postawił. Interea, gdy p. hetman z p. woiewodą smolinsk. y z p. kamienieckim koło sypania miejsca szancow na nie ordynuiąc zawzięli się, p. Arciszewski przybieżał do JKM, ze tam u Piotra y Pawła ludzi bardzo mało i ze się iuz uciekać gotuią, declaruiąc się, ze ten blokauzik y trzech swoich nie straciwszy wziąć moze y zaraz tam snac opanowac; na co JKM zezwolił, ale ynaczy znalazł niz zrozumiał, bo zabiezawszy z piechotą swą naprzod do rowu abo szancu bardzo ich gotowych zastał y długo bardzo z niemi strzelali się potężnie, lubo iuz piechota p. Arciszewskiego w szancu była y ręczną bronią z nieprzyiacielską piechotą scierali się, którą potym y druga piechota Xią JM. y roty kozackie niektore z roskazania p. hetmana pol. koron. posiłkowali; przecie wyparci z szancu gęstą strzelbą nieprzyiac. szkodę nie małą odniesli, bo tam zabito a kilkanascie postrzelono y ręczną bronią, do ktorey obiema stronom w szancu przyszło było, kilku poymano, ustąpić musieli. A iz druga piechota z niectoremi rotami kozackimi ku blokauzowi do cerkwie

s. Piotra y Pawła poszła bęła, chcąc ten blokauzik [... невразно] nieprzyiac. opanowac, y tu długo się strzelali, iz z tego woyska, ktore przy Imp. woiewodzie na inszey gorze stało, bo Imp. row tylko przewidzion dzieli. JKM iakoby inszym obozem na inszey gorze nad rzeką Sklaną przeciwko blokauzowi tamecznemu położył się (KJM) tuz teraz z drugim woyskiem na Pokrowskiewy przeciwko ostroskowi nie mało naszym na posilek do s. Piot. y Paw. bieżało. Moskwa to obaczywszy, ktorých tam oraz trzy ostroszki były, bo ieden walny Prozowskiego u s. Troyce, drugi u Michała, gdzie raytarowie moskiewscy, a trzeci dobry obersterow osobny, a wszystkie trzy po tamtey stronie Dniepru, gdzie Smolinsk, ktorých od nas Dniepr dzielił, zaraz ze wszytkich trzech ostrozkow gwałtem się sypac poczęli y mając pogotowiu brod upatrzony, zaraz przesz on przeprawiali się y na nasze rotы kozackie, ktore do Piot. y Paw. naszym na posilek bieżeli y po błoniu rossypali się, wyzrawszy onych umyslnie ustępujących z ludem stał goniec. Interea, gdy iuz od gory do lasu na niey będącego, w ktorым nasi zakryci byli przyblizali się, Xiążę JM spuscil wprzod na nich dwie rocie usarskie p. Madalinskiego woyskiego mscisławskiego, p. Komorowskiego y 2 horągwi raytarskie, ktore niespodziewanie na nich napadszy, wielką w nich szkodę zaraz uczynieli y uciekających do Dniepru gonieli, gdzie Moskwa brodu nie patrząc w Dniepr wpadali y bardzo wiele ich tonęło y niewątpliwie, zeby w nich daleko większa szkoda stała by się bęła y większa część onych zniesiono, by nie piechota na drugiej stronie Dniepru w szancu zasadzona bęła, ktora naszych nie spodziewających y w Dnieprze onych tonących wsparła ręczną strzelbą y potym działami z ostroszka Damowego; y lubo długo w tym ogniu gęstej strzelby nieprzyiacielskiewy nasi byli, gromiąc y rząc nieprzyiac. w rosypkę uciekającego, potem bez szkody nazad ustąpieli, gdy iuz Moskwa na drugą stronę przepłynąwszy do ostrozkow swych poszła. Zaczyn ci wszyscy, co w blokauziech Piot. y Paw. kusili się, nazad do woyska powrocieli o południu, w ktory czas quies była y szance na wielu mieyscach nasi kopali: iedne przeciwko ostroskowi Damowemu, gdzie y teraz z dział tam zgromadzonych do niego biia, drugie kozacy zaporowscy, w lesie przeciwko temu blokauzowi, gdzie raytarowie, trzeci p. Buther na gorze iedney przeciwko gorze Pokrowskiewy dla bronienia przescia do ostrozka Sejnowego. Gdy iuz z południa zchylac się poczęło y było iuz o wtorey, naprzod w bok obozu naszego w chrustach iazda nieprzyiac. w wielkiewy gwardyey pokazewac się poczęła, chcąc nasze woysko zatrzymac, aby był Sekin swym dołem mógł na Pokrowskiewy dodac posilek y na zasadzki piechotę nawiesc, do ktorých naprzod kilka horągwi kozackich zemkniono, ktorzy uganiaiac się potężnie z niemi

y strzelając nic im radzić nie mogli, az potym tam rocie p. Płazy y raytarom p. Tysenkowicowym (!) nastąpić kazano y potym y kozakom zaporowskim, ktorych część była przy KJM y inszym onych posielkowac. Dopiero z niemi potężnie horągiew p. Płazy z gory ich spędziła y uganiac się poczęła y lubo pocierając się z niemi na zasadzki piechoty naprowadzeni byli, przecię iednak ich rozgromieli y wiele ięzykow dostali JKM officierow chłopow dorodnych y iednego kapitana, drugiego tamze zacnego zabito, gdy się imac nie dał. Pod ten czas własnie, gdy tu z jazdą nieprzyiac. utarczka toczyła się, Sekin dołem posłał samego obestera Leska (iako się to z ięzykow dowiedziało ze 13,000 konnych a 400 piechoty commanderowani, ze wszystkich regimentow wybierano) ktorych tripodia z wielką ochotą idących ku ostroskowi abo blokauzowi pokrowskiemu p. Buther, ledwie co sam począł kopac, postrzegszy, odwaznie na nich nastąpił y potężnie z niemi całe 4 godziny w ogniu beli scierali się, bo z taką ochotą szedł nieprzyiac. y tak ich potężnie officierowie prowadzieli, ze prawie oslep na naszych strzelając darli się, ale y w p. Butherowym regimencie przykładem iego samego y w tych, ktorzy mu zesłani byli na posiłek, iako ludzie p. Kreczyny y p. Wohoy (Woyny ?), więc y część piechoty JKM z regimentu p. Roznowego, ktorzy tez tam byli in subsidium spuszczeni, przescia bronieli, ze lubo coraz Sekin swoim swieze posiłki posilał y officierowie ich iako bydło zaganiali, przecię nic uszkodzić nie mogli y odstrzelani z wielką szkodą swoich odstąpić musieli nazad, gdzie ich nasi az do mostu pędzieli. Wielka z obu stron tak tam, gdzie iazda iako y tu, gdzie piechota, stała się ruyna w nieprzyiacielu, ale tu większa, bo sieła piechoty nasi nazabiali, nastrzelali a osobliwie officierom, ktorzy ochotnie, timides, swoim dodając resolute na nich następowali y innych y zywcem nie mało przyprawdzili. Ale y w naszych nie bez znaczney szkody y lubo nie wiele zginęło, narazonych z muszkietow y niemal wszyscy officierowie p. Butherowi postrzelani, ale nie szkodliwie, y insi. JKM będąc tey intentiey wszystkie mieysca, gdzie co było obiedzając laborantibus subsilia sposabiac nie mieszkał. Tak tedy nieprzyaciela z obu stron tak tych, ktorzy z ostroska Prozowskiego na posiłek swoim wysypali się byli, iako y tych, ktorzy dwiema woyskami od Sekina dla succursu swym sli, z pola spędziwszy y do obozu zagnawszy, nasze woysko, ktore cały dzien w sprawie stało, ku wieczorowi zwiedzione, potężną strażą wszystkie strony opatrzywszy y konie niewsiadłane wszystkiemu woysku miec nakazano. Dopiero nocą szance, ktorych we dnie nieprzyiac. przeszkadzał, kopano y p. Buther blokauzik na samey gorce postawił y kozacy takze pod gorą [do] taboru swego tam działa nocą wprowadzili. O pułnocy potem nieprzyiac., co

u Piot. y Paw. beł, widząc, iz go y Prozowski u nas wielki wstręt posiłkowac nie mogł y p. Madalinski woyski mscislawski z pułkownikiem swoim tam nocuiąc, onego z dział w nocy macał y raził, odbie-zawszy blokausiku, nam bardzo potrzebnego, uciekł, który p. woyski opanowawszy, ludzmi osadził. Tegoz wieczora Smolanie niektorzy, którzy takze z zamku wycieczkę uczynieli byli do s. Piot. y Paw. naszym tam strzelaiącym się na posiłek, do obozu naszego przyszedzy, KJM witali, ciesząc się wielce z przyscia naszego y połączenia obozu, ponieważ iuz poniekąd desperowali o ratunku swym dla nagłego odescia pierwszego naszego. Z tey gory wystrzelali nasi tego dnia szesdziesiąt tysięcy kul in numerato od magistra wzięli.

22. P. Podwoiewodski z niemało obłęczęcow do KJM rano o siedmy przyszedzy, ponieważ za opanowaniem ostroska Piot. y Paw. iuz się im wolne przescie zamku otworzyło, oprócz ze oberster Szarle do mostu naszego ze dwu dział bił, ale bez szkody zadney, bo albo przenosił albo nie donosił, gdy nasi kupami z zamku albo y do zamku iachali, KJM witał, dziękuiąc za ratunek y oswobodzenie, ktoremu JX canclerz imieniem JKM dziękował, obiecuiąc im tez do Smolinska, y tam ci z Smolinska pasem się przeiezdjali. Wiele do obozu naszego z zamku chleba tam kupionego miodow y inszych zywnosci przywieziona. Przed południem z obozu Prozowskiego ku obozowi strzeliwszy na prozne miejsce, iednak kula padła pochob wziąwszy, naprzod pacholikowi iednemu kawalec mięsa u nogi wyszarpnęła, potym tez u namiotu JKM lokaia w nogę raniła, alie nie szkodliwie, to się iuz wymozyla była. Za opanowaniem s. Piot. y Paw. nasi oraz y tamte szance, o ktore p. Arciszewski pierwszy kusił się, y przytym dwa blokauziki ludzmi osadzili. Ieden blokauzik, który Smolanie trzymali przeciwko mostowi swemu, nieprzyiac. był na wielki przeszkodzie dawac saccursu od Sekina, bo mimo on albo nie barzo daleko od niego ludziom iego trzeba beło isc, dlatego cicho w ostrosku na Pokrowski stali, widząc ze tam naszych nie wiele, wycieczkę po południu uczyniwszy, podem podpadło y długo strzelaiąc się z naszymi onych z niego wypędzili beli, co obaczywszy p. woyski mscislawski, który tam nie daleko s pułkiem swym stał, zaraz tam z rotą swoią y z p. woiewodzica nowogrodzkiego skoczył. Jego nieprzyiac. obaczywszy znowu od tego blokauziku dolnego hatra (?) nazad ustępowac począł do swego ostrosku, a nasi, co z tego ostroska ustąpieli beli, poprawiwszy się y wziąwszy serce z posiłkow idących, dopiero za niemi ku gorze lezli [i] z niemi animose strzelali się. Moskwa, ktora od Sekina wyszedzy za Dnieprem. w gotowosci stała, czyli ex conducto dawszy sobie Piotra hasło, czyli rozumiejąc, ze nasi do szturm do Pokrowskiego przypuscili, dopierosz od

ostroska Sekinowego sypac się wielkimi kupami poczęli, lubo w chrostach podobno na to umyślnie czekali zasadzeni y gdy się iuz do tego blokauziku zblicac poczęli, tam do nich woyski z drugą rotą p. woiewodzica nowogrodzkiego na gorę skoczyli, a drugie roty nasze, ktorym w teł zaysc chcieli, dołem biezeli, gdzie z razu vane certatum, wszakze wktrotce potym, gdy się nasi kupic y iedni im w oczy a drudzy w teł zachodzie poczęli, dopiero ustępowac, a nasi ich gromic, bic, gonie poczęli y az za most zagnali; w ktorey utarczce p. woiewodzie nowogrodzki z swoją chorągwią napadszy na piechotę, o nią uderzel się y wielką w nich szkodę poczynił. Legło tam z strony nieprzyacielskiej do 500, z naszych ieden towarzysz zabity a kilku postrzelonych; koni dosc napsowali. Ci zas, co z blokauziku wypadli byli, długo się z nieprzyacielem, nazad go pędząc, strzelali y nie małą szkodę w nieprzyaciełn uczynili. Naszych kilku officerow postrzelonych, między inszemi porucznik p. Denot, kapitan [... невзрачно] y insi. Tegoz dnia w nocy nieprzyacieł wiedząc, iz szturm z nikąd miec nie mógł od Sekina y od Prokowskiego, bo go nasi całe dwa dni potężnie y odwaznie bronili, cały dzien niemal y we srodę z nieprzyacieł. scierali się, y w wielkim ogniu będąc y desperując o rzeczach swoich, tego ostrosku na Pokrowskiej gorze nocą odbiezeli mając zywnosci doszyc, prochow, kul, knotow y prosto do Sekina uciekł, odbiezawszy y wozow wiele z rzeczami naladowanych. Były tam (повторено) y namioty, cena, kotły y rozmaitego naczynia dosc y kubkow srebrnych, ktore oni beli niemal naszym wzieni, dzisiay tam iuz rozgaszczaiający się. Zaczym po tey stronie Dniepru wszystkie ostroski blokauzy y szance opanowali oprócz tego na Dziewicy gorze y iuzby za pomocą Bożą bezpiecne barzo do Smolenska przescie było, iednak ten ieszcze zostaie impediment, ze oberster przy pustey cerkwi obozem stiając ze dwu dział do mostu naszego czasem biie a ieszcze przeszkodę czyni. Kozacy tez zaporowscy barzo z dział z szancow swych razie nieprzyacieł. w ostroskach, a zwlaszcza tam gdzie Dan oberster y raytarowie stiają, do ktorych nieprzyacieł., gdy ten szaniec abo tabor sypali, wielką potęgą iednym rowem wyiezdzonym wypadzy chiał im był tey roboty przeszkodzie, dobry mu odpor, długo się z niemi niemal cały poranek strzelali, dali, y potym nago wiele ich do niego przypłynawszy, szable tylko na grzbiecie polozywszy a rusnice na plecach, przeprawiwszy się nago z niemi bieli się y strzelali, ktorzy y teraz do ostroska albo blokauzu tamecznego biiąc z dział ustawnie onego prawie wystrzelali, ze iuz widac, ze się z tamtąd wynosi.

23. KJM iezdził oglądac ten blokaus od nieprzyacieła odiachany, ktory y wielki był y dobrze ufortificowany, gdzie zaraz y krynica była. Potym recognoscował szance y blokauziki od nas opanowane y szance

od naszych wykopane, gdzie działa są zatoczone, z których do Dama pałą. Nakoniec rewidował tabor kozaczki, wielki barzo y w krotkim czasie wystawiony y drzewem ufortyfikowany, zkąd przypatrował się ostroskowi Prosoninskiemu y tym dwiema, w którym ieden oberster Dan z ludzmi, a w drugim raytarowie moskiewscy. Z tamąd do namiotow swych powrociwszy, obozowi zaraz puscic się kazał ku tey gorze, gdzie ostrog był nieprzyiac. y zblyzyc sie ku Dnieprowi y Smolinskowi. Tegoz dnia cudzoziemiec ieden, który od nieprzyaciela przedtym sprzedał się y który u niego z niemi prowadził, obtulit operam JKM, chcąc znieśc prętko surta (?), byle mu kilkadziesiąt piechoty dodano. Regiment p. Waiera woiewodzica hełminkiego po południu presentował się JKM. Ku wieczorowi KJM w nowo zatoczonym obozie stanął y nocował.

- 24. KJM z Imp. urzędnikami iezdził do Smolinska, gdzie go Smolanie, naprzod p. woiewoda z wielką obywatelow y brzegow witał y klucze JKM z piękną bardzo oratią oddawał, ale y JX canclerz doszyc disertis verbis, grani oratione od KJM odpowiedział, wdzięcznie to przymiując. Ztamąd KJM był naprzod w kosciele OO. Dominikanow, gdzie litanią o N. Pannie spiewano, a potem ztamąd poszedł do OO. Jezuitow, gdzie Te Deum laudamus spiewano. Ztamąd rewidował ten kasztel na przeszłym przełomie bardzo piękny y [ex ... далі перечеркнене] wystawiony, a potem po murach przypatrując się wszystkim szansom y blokauzom nieprzyiac. chodził, gdzie mu tez 12 przewodników przydano, którzy tegoz dnia przedali się y w nocy więcey niz do 400 ich obiecowało udając, ze u nieprzyaciela i ze poturbowany niewiedzą, co czynią.

25. Jezdził znowu po obiedzie JKM do Smolinska, gdzie wkoło mury obchodził, recognoscował wszystkie ostroski, szance nieprzyiac., ktoremi zamek wkoło otoczył Tegoz dnia przeciwko ostroskowi działa nasze w szance zatoczywszy do niego bic poczęto, ale on, co przedtym ze dwu dział do mostu naszego strzeliwał, to teraz z 10, sprowadziwszy ie do armaty, nasi biie. Nieprzyiac. pod oboz nasz na Głuszycy podpadł był, ale nic nie wskorał y zaraz za podstąpieniem naszych na niego odwrot uczynił. Ięzykow od nieprzyiac. 20 się sprzedało.

26. Rano przysła wiadomosc, iz Moskwa na wozy, ktore ieszcze szły z obozu z Głuszycy, uderzyła y towarzysza iednego wzięła, co te chorągwie prowadził — p. strazni[k] y wozow co z tych chorągwie zabrała, między inszemi p. Ciechanowicowi podczętkowi smolenskiemu wozy pobrano, który sobie na 6000 rachue, y przytym cos wozow kupieckich z niem pozakavac(?) miano, ale to raczey szyszczie, anizeli nieprzyiac. z obozu. Z piechoty cudzoziemskiej 8 się sprzedało: porucz-

nik oberstera Sarlego. Tegoz dnia consilium secretum było około dalszych progresow tey woyny.

27. KJM iezdził do Smolinska, ordynuiąc mieysca y przeyscia mimo nam prosto z mostu sposobic. Ku wieczorowi horągiew moskiewską y z chorążym oddano, ktorey tego dnia od nieprzyiac. dostano, gdy znowu o oboz nasz na Głuszycy chciał się kusic y iuz podpad był, ale wziąwszy odpor od naszych w las uciekł cos sam (?) ich straciwszy y chorągwie odbiezawszy. Potym p. Zelec z p. Czarneckim y z inszemi rotmistrzami iuz ku nocy przyiachali, ktorzy byli na czatę ku Drochobusowi dla dostania ięzyka w 500 ludzi wyprawieni y napadszy na nieprzyiac. z nim się potkali, pod sto Moskwy położywszy, 6 ięzykow przyprowadził nochayskich Tatarow, ktorzy to twierdzili, iz Maystruk y Zykow (?) z inszemi posiłkami swoiemi idą. Kozaczy tez zaporowscy w małej garści ludzi na czatę wyszedzsy y do 20 dostawszy ięzykow onych poscinali, konie tylko a suknie pobrawszy.

28. JKM pridie impreszę pewną dla opanowania ostroska, gdzie oberster Dan był z swoiemi, sam zordynowawszy y wszystko sporządziwszy y co chorągiew robic miała y gdzie stac y ktora kogo posiłkowac naznaczywszy, o pułnocy, ktorey nocy mało co spał JKM, będąc in omni ostentus y wszystko dla iakiey confusiey w nocy ordynuiąc et omnia latera custrorum [!] dla bezpieczenstwa obozu od nieprzyiac. waruiąc, woysku przez most kazał się przeprowowac y iednym przez Smolensk kazał isc, drugim zas prosto z mostu pod mury, a trzecim przez Dniepr w brod do ostroska. A iz woysko na troie rozdzielone a nadto kozacy zaporowscy osobnym iuz swym pułkiem isc mieli ku nieprzyiac., tedy iuz switac poczęło, trzy regimenty piechoty p. Weiera woiewodzica, p. podkomorzego litew. y p. Abramowica ku nieprzyiac. następowac y strzelac się poczęli z niemi y coraz pod ostrozek zbliżaiąc, ze iuz niemal pod samym ostroskiem beli y iedna chorągiew p. Waiera na wale beła y chorągiew iuz w wał zatchniona beła, z którą potym chorąży postrzelony wypadł y inszych niemało zginęło, między inszemi maior tego regimentu, a sam p. woiewodziec w nogę postrzelony, lubo nie bardzo szkodliwie; ale iz nieprzyiac. ten ostrozek barzo był ufortificował ludzmi y działami osadził, dlatego potężny odpor z ostroska naszym, z dział y z inszey strzelby biiąc, w polu odkrytym dawali; podpadli byli z drugiey strony y kozaczy zaporowscy pod ostrozek y pod górę do niego skradli się byli strzelaiąc, ale y ci trudno okopu y szancow nieprzyiac. pod gęstą strzelbą przebyc mogli y wprawdzie iuz był począł nieprzyiaciel stale ustawac w strzelaniu, nie mogąc naszym, resolute na nich następującym, ktorym, JKM na wszystko pilnie oko maiąc, prochow, knotow y kul y positkow dodawac, y onych po-

siłkowac kazał, wydoływac; ktorego y z dział naszych y u szancu iednego razono y podobno *viritas dedisset manus*. Ale interea nieprzyiac. obaczywszy to, wielkimi hufcami tak [z] Prozowskiego ostrosku, iako y tam, gdzie raytarowie y insi stali, sypac się począł y nie wiele naszego woyska konnego widząc na gorze, piechotę naszą, która pod ostroskiem stała, dołem się na nią skradaiać, aby było woysko nasze nie postrzegło, obskoczyc chciał; co obaczywszy piechota do szancu iednego od nieprzyaciela przedtem usypanego y odbiezonego ratowała się, niz iazda nasza onych zoczywszy, do nich zblicac się zaczęła. Gdy iednak konni nasi z nieprzyiac. charcowac zaczęli, znowu piechota woiewodzica hełminskiego do swoiey oręzy wruciela się y z nieprzyiac. pod ostroskiem strzelac zaczęła, mocno na niego następuiać. Potym, gdy nieprzyiac., ktorego z hufcow albo pułkow nie małych stało na gorze, a insi w gotowosci niedaleko ostroska Prozowskiego, charcownika naszego uzparł, kozaczy nasi woyska koronnego, mocno posiłkuiąc swoich, mocno się o nieprzyiac. zderzeli y daleko uchodzącego pędzili. Ale potem więcey hufcow nieprzyziacielskich następowac zaczęło y oni impetu nieprzyiac. zatrzymac nie mogąc, lubo ich piechota JKM regimentu p. Roznowego skradzsy się pod nieprzyiac. dobrze posiłkowała y odstrzeliwała, przecię pod obronę usarzow y raytarow, z których 2 tylko chorągwie usarskie na gorze stało — p. Pawła Sapiehy y p. Mirskiego straznika litew., a 2 raytarskie — p. Abramowica y nieboszczyka p. Smelinga, zaczęli ustępowac powoli; zaczym te rotty usarskie y raytarskie widząc, ze nieprzyiac. ku naszym z wielką częścią woyska swego zblicac począł, o niego resolute się uderzeli y nie tylko ze ich zamieszali, ale daleko przez pole wszytkie prawie chufce, iako się to na oko widziało, przed sobą uciekaiących pędzili, a w tym nieprzyiac. naszych, gdy się zagonieli, na strzelbę piechoty y raytarską nawiodszy z lewego skrzydła zaiachał y 9 podobno towarzystwa, którzy się z nim uganiaiać zmięszali byli, załapił y chorągiew p. Sapiehy, zabiwszy chorążego, dostał. Interea puskarze z wału zamkowego tak dalece do nieprzyiac. umierzył, ze co raz wystrzelaiąc, w poysrodek hufcom trafiaiać, wielką w nim szkodę y zamięszanie czynił, gdzie snac y iedna znaczna między niemi osoba, nad którym znak czarny noszono, zabity, ktorego y kon z siodłem axamitnem czerwonym biegł, y inszych nie mało. Dlaczego nieprzyiac. nie czyniać dalszego z naszymi experimientu fortuny y obawiaiać się usarza naszego, który w posiłku pod gorą stał, uwaziaiać podobno iako przed 2 chorągwiemi usarskimi y dwiema raytarskimi tak wiele hufcow uciekac musiało, daleko od naszych ustąpiel. Nasi tez pp. hetmani widząc piechotę zfatygowaną y wielką trudnosc około opanowania szancu dla wysokosci

wału y głębokosci rowu koło niego y ze nieprzyiac., lubo w wielkich kupach naztępował y coraz bardziej gromadząc się pola naszym dac nie chciał, ale tylko uciekaiąc co raz pod ostroszki swe, które na tey gorze gęste stały, naszych na działa nawodził, z rozkazania JKM. piechotę o iedenastey godzinie ku południowi zwodzic poczeli, y lubo na nich Moskwa wycieczkę uczyniła beła, a zwłaszcza na kozakow zaporowskich, przecię iednak odstrzelana od naszej piechoty ustąpić nazad y z szkodą swą musiała. A iz od naszych z szanczyki oszanczowane beły, które przedtym nieprzyiaciel trzymał, dlatego KJM prawie spiritu fatidico upatrował z daleka, ze miały bydz bardzo potrzebne, mimo zdanie inszych ufortificowac y piechotą opatrzyc kazał, zostawiwszy nadto na polu czesc kawaleryey dla obrony piechoty w tych szancach zostawioney. Y tak ta impreza, która przez 6 godzin ustawicznym ogniem trwała, tego dnia skonczela się z wielką szkodą nieprzyiac., ktorych, iako ięzykowie udawali, w szancach pułtorasta, a w polu iazdy 60 polec miało; iednak więcey się ich potym na boiowisku, gdy Moskwa ciała swych nosiła widziało. Ale y w naszych nie bez szkody, bo z piechoty p. Waierowy legło ich do kilkudziesiat y nadto cos pacholikow usarskich y kozakow zabitych y cos postrzelonych. Z pod chorągwie p. Sapiehy trzey towarzysze zywcem w zamieszaniu porwani, z pod p. Mirskiego szesc. Pod tę utarczkę ięzyk ieden niep. raytar postrzelony, będąc przyprowadzony do JKM y pytany, iezeliby nieprzyiac. przeczel co beł o tey naszej impresie, powiedział, ze nie, ale iednak spodziewalismy się tego y balismy się w gotowosci dla tego, ze zawsze woysko nasze zwykło się o co kusic ze wtorku na srode, zaczym y teraz tegosmy w sprawie oczekiwali.

29. Nieprzyiaciel widząc, izesmy do ostroskow iego temi szancami, które JKM iako naylepi ufortificowac y osadzie kazał, zblizali sie, y ztąd obawiając się, abysmy Prozorowskiego y inszych iego ostroskow od Sekina położywszy się iakby w posrodku nie zalegli y owych od niego nie rozłaczeli, y na te resoluty y odwagi kawaleryey naszej, która się iakby oslep o tak wielkie ufce iazdy iego pridie uderzyła y onych z pola spędziła, obawiając się, zaraz po pułnocy cum summo tymore et terrore uciekac z ostroskow począł y odstępuiąc ostrozek Damow, potym ostrozek Prozonskiego zapalił, w ktorym, iz w spichlerach od nich postawionych pełno zywnosci było, dla tego y tey naszym nie zycząc pod nie ognie załozeli, które iednak lubo długo gorzały, przecię nasi prętko ugasieli y postrzegszy, ze nieprzyiac. uchodzi, a beła noc ciemna y niepogodna, tam wypadszy wiele zywnosci nabrali a osobliwie srodze wiele sucharow, mąk, krup, słonin, miodow, sokow, iaice, maseł, serow y siana, coby go y na 100 y więcey wozow nie zabrał,

y do tego wiele knotow, kul, muszkietow, rydlow, motyk y inych instrumentow woiennych, a przytym dziala 2 wielkie, z ktorych obie pod ostroskiem w rowie, ktore prowadzac wywrocili y ratowac nie mogli, nalezione, y nadto 1 cerkiew z prochami takze, gdzie snac nawięcey zywnosci prochow y inych aparatow woiennych mieli, wiezucieli (!) zapaliwszy; taki iednak sam P. Bog na nich byl strach puscił, ze iako niewiasty in confuso uciekali, wiele rzeczy poodbiegali, nawet y swoich niektorych chorych ba y spiących, zwlaszcza tych, ktorzy sobie podpieli byli, nadto trupow kielkanascie przednich ludzi boiarskich w trumnach będących. Naszych iednak y towarzyszow, ktorych pridie zywcem zarwali-beli wszystkich... [невпрочно] y niektorych pomęczywszy, serca z nich powydzierawszy, w okop wrzucili, a niektorych w Dnieprze potopieli, y tak do ostroska Sekinowego, iakoby po przegranej bitwie trepidi, wszystkiego prawie odbiezawszy y 8 ostroskow ustąpiwszy, w ktorym iednym Prozonski, w drugim raytarowie moskiewscy, ktorych 130 na kon wsiadło, w trzecim Dam, w 4 Kit, w 5 Sander y nadto inszych trzech mniejszych, posli. Sarło tez w ostrosku swoim cicho quiescebat y lubo nasi od rana az do pułnocy zywnosc z tych ostroskow do obozu naszego wozili przez most wielkimi kupami, przecię do nich, iako przedtym czynił, z dzial nie biel; zaczym kazano beło do niego z dzial naszych dla sprobowania, iezeli nie uszed po południu, wypalic, ktory kilka razow z dzialek swych odezawszy się, zaraz strzelac przestal y naszym bieżącym do niego nie rospodował. Tey uciezki nieprzyiac. rozmaite przyczyny nasi dali: iedni, iako to ieden ięzyk, ktorego w ostrosku naleziono, powiadał, iz w tey utarczce miałby bydz Prokonski (?) z dziala zabity, a drudzy zas, iz Moskwa pobuntowawszy się przeciw Prozorowskiemu, ustąpiela, nie chcąc daley bydz pod iego regimentem. Tegoz dnia u OO. Bernardynow u s. Michała, gdzie krolewic JM był, solenniter Te Deum laudamus, dziękuiąc za to, ze P. Bog taki strach na nieprzyiac. puscił.

30. Językow trzech przedało się, ktorzy tego przyczynę ustąpienia nieprzyiac. tę dawali, iz Moskwa obawiając się, abysmy im od Sekina y od Leska (!) nie zabieгли temi szancami, ktore są od naszych z rozkazania JKM oszancowane, y do nich niemi się nie zbлизeli, do kupy wszystko porzuciwszy, zaprowadzila się y między ostroskiem Sekinowym y Sarlowym položeli się. Krol tez JM woysko rozdzielil: iednym z p. woiewodą wilunskim na tamtey stronie Dniepru w ostroskach nieprzyiac. položyc się kazal, przydawszy do woyska koronnego niektore roty y regimenty konne, a z drugim sam z JM p. woiewodą podolskim na Pokrowskiej zostal. Tegoz dnia ku wieczorowi 11 cudzoziemcow przedało się powiadaiąc, ze Prozorynski we trzech milach od Sekina stanal,

wielce zturbowani, daiąc przyczynę ustąpienia iego, ze Dam słysząc w nocy, ze nasi koło ostroskow albo szancow opanowanych pilno robią, czego sam wiatrowi większą reprezentował rzecz, niz podobno było, zaraz zatworzony do Prosonskiego spodziewaiąc się iakiey od naszych nawałności ustąpił y potem y iemu strach w oczy pusiwszy, z nim pospołu z szancow abo ostroskow, wszystko porzuciwszy, tylko co cerkiew prochy wysadziwszy, uciek. Ciz powiadali, ze Alexander Lesel z swych szancow gotowie się ustąpic y iuz niektore działa poodwoził, a z drugieimi tey nocy umykac gotuie się podobno do Moskwy; drugim iednak, ktore są bardzo wielkie, radzie nie mogą y tak ich albo zakopac, albo rozsadic chce, y o Sekinie iuz powiadali, iakby ku Moskwie ruszyc się zamysliwał, ale o tym nihil certi. Tegoz dnia consilium secretum odprawowało się strony dalszego nastąpienia na nieprzyiac.

1. 8bris. Presentowała się chorągiew pietierska JKM p. Laszcza y 2 raytarskie. Ku wieczorowi przedało się kilku ięzykow od nieprzyiac. między inszemi ieden y to pierwszy Moskwin syn boiarski z raytarskiey kompaniey, ktory powieadał, ze dlatego się przedał do naszych, ze dawno miał wolą słuzyć carowi krolowi naszemu. Ustąpienia Prozorowskiego zrozumiawszy, zaraz uchodziec począł, y gdy Dan z nim uchodziec nie chciał, do Sekina posłał, aby mu roszakał, co uczynił. Z czego nie będąc contenti, wszyscy boiarrowie roziedzaią się y im ich wiele poszło do Moskwy, zaczym tuszy, ze y Sekin musi ustąpic, gdy się wszyscy rozbieżą. Iuz dział nie masz ani u Sarlego ani u Lesla, bo wszystkie popowywozono opoc wielkich, ktorym radzie nie mogą. O działach wielkich powieada, iz ich chcą albo zakopac abo rozsadic; piechoty wszytkiey nad 2000, ale y ta się rozbiega. Iakoz drudzy ięzykowie powieadaia, zeby iedno biały znak z murow naszych był zawieszony, tedy chcą się przedawac wszyscy naszym, bo ich tez iuz nie wiele, co y kazano uczynic y przytym zatrąbic y strzelby zasadic, aby pod obroną yey uchodziec mogli, y wiele bardzo co dzien przedawa się.

2. Rada tajemna odprawowała się y potym kilka set koni na czatę wyprawiono dla ięzyka.

3. Ięzykow 17 przedało się. Ku nocy nieprzyiac. z szancow ustępowac począł, one zapaliwszy, a osobliwie Alexander Lesel y Serbel, wszytkiey robotki tak wielkiey około starania ostroskow, szancow y lasow odbiezawszy, wszyscy do iednego obozu Sekinowego posli, złączeli się, y Śmolensk od oblężenia uwolnili. KJM. obiezdzał wszytkie te ostrogi, blokauzy y szance od nieprzyiac. odbiezane, a wielką bardzo pracą y kosztem wystawione y kobelinami na mil kilka w koło ostawione, reuidował y z min, ktore nieprzyiac. pod mury prowadził, ale ich nie

skonczył. Potym presentował się regiment piechoty xiążęcia p. kawalera y potem poczet p. Niewiarowskiego, p. Crispina y p. Giezycy. Ku nocy we dworze p. podwoiewodziego smolinskiego w Smolinsku prochy zapaleły się, które tam robiono y przesuszano, a było ych beczek 2 y 3 petardy, które 11 człowieka wyrzucili y prawie wszystkie dwor rozrzućili, przyczynę tego zapalu iedni daią tę, że pacholik ieden miał kupkę prochu odłączywszy probowac ogniem, zaczęł skra y do drugich padł; drudzy udawiaią, iakoby pacholik z czaty przyiachawszy miał w tey izbie u okna pistolet wystrzelic y z tego strzelania miałby ogien do prochow dopasc y on zapalic. A iz w tym dworze pewna commissyia przez dni kilkanascie odprawowała się y tego dnia stroney rachunkow y długow, które pod te oblężenie od starszych tego oblężenia są zaciągnione, dlatego cudownie są od tego przypadku od P. B. zachowani, gdy iuz zszedłszy na to miejsce z małej iakies potrzeby rozesli się, a sam p. podwoiewodzi tym samym tego uszedł, że goscie pod ten czas wyprowadzał.

5. Kilka językow przedało się.

6. Pogrzeb p. Woiewodzkiego rycerskiego człowieka odprawował się, który na wycieczce z zamku w ramię postrzelony będąc z wielkim zalem wszystkich oblężencow y rycerstwa wszystkiego y KJM dokonczył dni swoich, który akt zastawszy JKM na miejsce swe JX canclerza koronnego w poselstwie. Tegoz dnia 2 językow przywieziono, z których iednego z obozu nieprzyiac. boiarzyna; ten powiedział, iż strzelba wszystka zwieziona do Sekina y iedna na gorze postawiona, a druga ku Dniepru obrocona, z których iedne działa piechota ciągnęła, a drugie konmi prowadzono; o przyczynę ustąpienia Prozowskiego tę dawali, iż z przeszłych listow naszych miał zrozumiec, iakoby nam od cesarza krzescianskiego mało isc w posiłku nie małe woysko z synem cesarza JMci y z Polski kielkadziesiąt tysięcy y z kozakow takze: zaczęł obawiając się, aby się byli zaraz teyze nocy na niego nastąpic nie chcieli, iako się szturmowali do Dama, uszedł do Sekina y położył się za nim w dole nad Dnieprem. Ale się iuz wielka czescz boiarow yego roziachała; sam się z Sekinem gniewa y nie widuią się tylko co w rozradzie. Zywnosci ma Sekin dosyc, aly y boiarowie co z Prokonskim dlatego uciekaia, że y koni nie maia czym karmic, iezeli by tu Sekin miał zimowac. Pytany powiedział, iż w tey mierze czeka rozkazania carskiego, po które iuz dawno posłał. O woysko pytany wieleby go teraz do Moskwy zgromadzonego było, powiedział, że nic pewnego wiedzic nie moze iednak nie kładzie go więcey nad 20,000. Drugi język, który na goscincu Drochagonskim (?) załapiony, Tatarzyn krzczony, powiedział, iż iachał z Izmaelem synem tego, który iest w obozie Se-

kinowym, od stolice z ludzmi dawnymi, których posłał car za pisaniem Sekinowym, gdy [невправно] o przyjeździe JKM y z krolewiczem JMscią w wielkiej potężce prosił o ratunek woysku swemu y posłał mu ludzi manasterskich albo dadecznych, które duchowni ich y cercy wyprawili 14000, ale niemal wszystko muzykowie. Przytym kazano się być nagotować połowicy dworu carskiego, którego 800 bywa, nadto do tegoż woyska wyprawiono z pieniędzmi drugiego Izmaela, których do woyska sterykroc sto tysięcy 60 y kilka tysięcy prowadzi, przy której kazni tysiąc strzelców idzie, a iż wszędzie od naszego woyska trwoga po goscincach, dlatego ten Izmael zatrzymał się w Iarzniie (?), mnie tu posłał do Sekina dając o tym znac y tak mię poymano. Referował i to, że car kilkadziesiąt tysięcy rub. posłał do Holiandrow, zaciągając 4000 piechoty; o Tatarach powiedział, że ich barzo po 2 kroc. połupili, iako pierwey tak i teraz do kilkadziesiąt tysięcy dusz w niewolę wzięwszy y wielkie szkody ogniem przyniosszy; pierwy dlatego ich woiowali, że ich cesarz turecki na nich spuścił był dlatego, aby co prędzey wojnę przeciwko nam przymierza nie czekając podieli, a teraz nie wie z której przyczyny; car na nabozenstwo się udał, prosząc za tę expedytją P. Boga y chodził na odpust do S. Troyce, y we srody y w piątki nic nie iada; także i patryarcha wielkie nabozenstwo odprawuje; ludzie ci nie wiedzą ieszcze, któredy isc mają, bojąc się woyska naszego y podobno po tej stronie przydą, po której woyska naszego nie masz. Tegoż dnia kazał KJM szance y blokauzy nieprzyj. rozrzucac.

7. Obywatele smolenscy JKM publica oratione za oswobodzenie dziękowali a przytem prosili, aby te daniny, które dotąd lennym prawem trzymali za odwagi, prace y trudy swoje, które Rptey w dotrzymaniu tego zamku oswiatczyli, wieczystym prawem były im nadane; druga, iż powinność ta tylko na nich zostawała, aby do półroczu zamku powynni beli kosztem swym obronic, — ponieważ nadto drugie pół roku swym kosztem bronieli y cierpieli to oblężenie, aby za tę ich posługę także zold szedł, iako y na tych, którzy pod chorągwiami służyli; trzecia co ad [fidem] publicam, to co dał który z nich, bądź zboza, bądź pieniędzy, wroczone im było y budynki, które także do przelamu na zabudowanie dziury dawali, nagrodzone; czwarta, aby im KJM chorągiew nową dac raczył, żeby tę, którą pierwey z łaski JKM mieli y pod ten czas tej expeditiey, oblężenia y wyswobodzenia w kosciele P. Bogu dziękując zanieśli. Na to im KJM diserta or(atio)ne odpowiedzieć raczył, wielce tę ich stateczność, cnotę, persuerantiją y wszelkie odwagi wysławiając y pięknymi słowy wynosząc, a na pierwsze puncti dwa powiedział: ponieważ to secundum leges regni. nie iest

w mocy JKM wieczności dawac y cwierci przyznawac, tedy chce JKM interponowac autoritatem suam u stanow koronnych, aby na to zezwoleli y czwierz darmo za te swe odwagi mogli miec; na trzecie — strony zapłaty inibit JKM rationes, aby fides publica eliberowana bydz mogła y tym wszystkim, bądź pieniądźmi, bądź zbożem, co tego nazycali, stała się iako nayprętsza satisfactiia, ofiarując im przytym nową chorągiew, iako prosili, aby tę, iako umyslili, w kosciele zawiesieli, a nadto prosząc, aby do konca w tey pracy ieszcze chcieli persuerare nie odbiegając zamku tego, poniewasz nieprzyziaciel ieszcze w polu onemu inhiat, dotąd poki abo ztąd omnino spędzony nie będzie, abo iaka transactia nie zaydzie. Co sobie beli wzięli do osobnego koła y potem przesz p. woiew. smolinsk. y dwu z poysroduku siebie dali tę resolutiia, iz są gotowi wszystko uczynic, byle na ten czas czymkolwiek beli posileni, obligując conscientiia swoię, ze nie maią o czym daley trwac, chcąc spizarnie swe otworzyc na oswiatczenie tego, ze na wszystkim zesli. Tegoz dnia beła rada, iezeli przeciwko tym ludziom datecznym albo manasterskim wyprawic woysko, aby się ich mogło wprzod zgromic, nim się z drugim woyskiem złączą, poniewasz iako ięzyk powiada, iuz niedaleko bydz maią, y lubo JKM miał się był nazaiutrz to iest 7 z woyskiem ruszyc, placuit zatrzymac się, a przeciwko tym ludziom potężną iaką czatę wyprawic. Iakoz naznaczony iest JMP. kamieniecki na tę expedytiii [z] 6000 człowieka, który zaraz tey nocy day Boze szczęśliwie poszed.

8. Kozacy zaporozcy z swego dawnego taboru ruszeli się, ku nieprzyziac. zbliżyli y nad Dnieprem ku Dziewicy gorze obozem staneli.

9. Chorągiew p. Czarneckiego, która beła posłana na czatę dla ięzyka y wywiadowania się o p. kamienieckim, który w 6000 woyska ieszcze beł z piątku na sobotę poszed przeciw nieprzyziac., y dawania onemu succurs, iezeliby potrzeba beła, iz nad roskazanie hetmanskie ieszcze nazad bez ięzyka powrociela się, dla tego porucznikowi znouu kazano isc z inszymi chorągiewami do p. kamienieckiego ku Drohobiczyny.

10. Taz horągiew p. Czarneckiego, idąc za p. kamienieckim, dostała 5 ięzykow, a między inszemi iednego kozaka dunskiego posłała do obozu, którzy byli wysli dla strazy. Ten Dunczyk powiadał, iz Sekin ma wolą tu zimowac, i ze zadney czaty nie posłał ku tey stronie, gdzie nasi z p. kamienieckim posli i ze oboz swoy nieprzyziac. okopuie. Tegoz dnia Moskwa pacholikow naszych y koni, którzy dla zywności koniom iezdzieli, zasadzili się przy błocie pewnym most zruciwszy, koni nabrali y pacholika posiekli.

11. Piechota nasza na to tam miejsce, gdzie Moskwa często naszych bierała, na zasadzki wyprawiona, a ku wieczorowi przy hasle kazano konie po południu mieć wszystkim siodłane.

12. Kilka ięzykow przedało się z obozu nieprzyiac.

13. Boiarzyn ieden przedał się, który powiedział, że Sekin nie bardzo tu myśli zymowac, ale tylko zimy oczekiwa, żeby mógł [w] ziemie działa saniami zaprowadzić do stolice. Tegoż dnia p. strażnik podejzdał pod oboz Sekinow y zastał most sekinowski od nas rozebrany, albo dele z niego zabrane y straż, która przedtem u mostu bywała, daleko za kobelinami y ognia mało co; z kąd spodziewalismy się, że potężną iaką czatę wyprawic mieli. Tenże boiarzyn powiedział, iż Prozorynski ledwie kilka set człowieka ma przy sobie, bo się wszyscy porozieźdzali; woyska nieprzyiac. nie kładnie tylko 20 y kilka tysięcy, lubo się oni na 50,000 kładą.

14. Od p. kamienieckiego z pod Drohobycza (!) posłany p. Kowalski towarzysz z pod horągwie iego przyiachał do KJM y z tą wiadomością, iż P. Bog z łaski swej pobłogosławił tę czatę JM y lubo tych ludzi datecznych, kwoli którym wyprawieni byli, przeciąć nie mogli y posłakowac, na inszych iednak, którzy z obozu do Rosławia sli dla infestowania Mscisławia, Krycowa y inszych miejsc przyległych, napadszy, onych zniesli, a mianowicie 800 boiarow, którzy w pewnej wiosce odpoczywali, których p. kamieniecki communiem woysku drugiemu powoli isc kazawszy tak zbieżał, że im ani do koni, ani do broni, do sprawy przysc nie dopuścił y nayprzedniejszych żywcem pobrawszy, y innych w pien siec kazał, gdzie wielka zdobycz bachmatow, rynsztunkow, szat y pieniędzy woysko zabrało. Wprawdzie niektórzy, w domu zawarszy się, bronie się chcieli y iednego dragona postrzeliłi, ale nasi do nich resolute skoczywszy y ogniem ich otoczywszy, spalili, y by nie noc była nastąpiła, chcieli się byli o drugich, których 1200 [w] przyległy wiosce beli, bo ich 2000 wyprawiono było, pokusic, ale będąc przestrzezeni od tych, którzy z onych 800 usli y od ognia zapalonego ubiegli; dlatego nazaiutrz zdało się daley isc pod Drochobycz, gdzie idąc, naprzod napadlismy na pułtorasta Moskwy z nową chorągwią, którą Sekin wyprawił był dla przeymowania y łapania tych, którzy z obozu iego uciekaiają, którzy, iż iusz od naszych przeczuli byli od swego, który, do naszego posłuchu przyiachawszy, pytał się, coby za ludzie byli, dlatego sprawą uchodzie poczęli, którym kozacy w tę zaszedszy, onych funditus zniesli y chorągiew wzięli. W poniedziałek pod Drochobycz communiem podpadszy, gdzie idąc, w drodze cursora, idącego z stolice do obozu z gromadą listow do boiar, wiadomego chłopca wszystkich rzeczy, poymali y onego prowadząc, tak resolute

na straz nieprzyiac. uderzyli, ze częste ich trupy polozywszy na ostatek az do samego zamku na nich iachali y iuz niektore chorągwie, a mianowicie p. Ielinskiego straznika woyska koronnego, w bramę za niemi wpadac poczeli beli, ale gęstą strzelbą zrazeni, odstapic musieli; horązy iednak w bramie zabity z działa, a drugiemu towarzyszowi głowę kula urwała, y ieden pacholik. Potem nasi do miasta obrociwszy się, one wysiekli, w niwecz spaleli y srogą rzecz zywnosci, którą ztamtąd do obozu wozono, poniewasz tam boiarrowie niemal wszyscy swoje mieli depositium, y w kozdym domu po kilka wozow wielkich zywnosci naładowanych stało, to iest mąkami, krupami, słoninami, miodami, gorzalkami i do obozu prowadzic miano; nawet cerkwie pełne sucharow spaleli y iednę klech, która pełna półkow była. Potym za kilka mil wszystkie goscince opędziwszy y zadnych ludzi, aby im na pomoc isc mieli, nie posłakowawszy, wyprawil p. kamieniecki czatę rotę kozacką ku Wiaznicy, aby samemu czarowi pod nos zakurzeli, kazawszy im ogniem y mieczem, ktorych oczekiwaiąc ieszcze, nie zmroczel się. Tamze kozacy napadszy na kilka set wołow, ktore kupcy do obozu Sekinowego prowadzili, one pozabierali, a kupce wysiekli. Prowadzi za sobą więzniow p. kamieniecki przedniejszych do 40, a drugich w pien wysiekli y wyscinac kazał, aby to w posłuch mogło wpas[c] nieprzyiacielowi. A iz tego dnia pp. hetmani iezdzieli dla recognoscowania obozu mieysca, dla tego mało Izmaela, w pewnym poczcie idącego do stolice, który dla złęgo zdrowia licentiowany, y przy nim nie mało kupcow wracaiących się do stolice y boiarr chorych, mało nie ubiegli, ktorzy będąc w drodze, a uslyszawszy o p. kamienieckim na Drochobunskim goscincu dokazuiącym, nazad się do obozu powrocili y sam Izmaelo iedno co do obozu Sekinowego wpadł, gdy pp. hetmani nadiachali. Ostatek iednak ludzi iego, co za nim sli, nasi pobieli y niektorych poimali y potem y inszych, ktorzy z obozu takze dla zywnosci wyiachali byli, gromieli y cos zaymali y pobieli.

15. Conclusum znowu nazaiutrz ruszyc się obozem na okolice Bogdanową, zostawiwszy p. woiewodę smolins. ze dwiema tysiącami przy Smolensku, asecurowawszy go, ze y ci ludzie, ktorzy ieszcze idą, pod regiment iego isc maią, y ze do czasu tam tylko pewnego ma zostawac y w zamku nie zamykac się.

16. Oboz ruszył się — stanął za puł mile nad rzeką Tyczowna. Przed wiadzem zaprosil p. woiewoda wilinski JKM y krolewicza JM do sałaszu swogo, poniewasz iuz izba JKM skorzana rozebrana była, gdzie tez był y p. woiewoda podolski, hetman polny koronny, JMX canclerz. Beł tam y posłaniec cesarza krzescian. JM y uraczony iest, gdzie tez zaraz pozegnał KJM. Gdy miał KJM wsiadac, darował mu

XJemosc konia tureckiego, a krolewiciowi stempaka. W drodze ziachała się z JKM czata, która się od Drochobycza wracała, prowadząc barzo siela wołów, iałowic, koni y inszych rzeczy y zywności, a przytym 32 raytarow y z kapitanem legintanem y z trembaczem, na których p. kamieniecki pridie napadszy, ktorzy byli wysli dla łapania naszych na czatach, gdy na nich nastąpiel, zaraz się poddali. Potym w drodze sam p. kamieniecki KJM witał y też niemał relatią tey czaty uczynił, iako przedtym towarzysz iego z pod chorągwie p. Kowalskiego od niego posłany, y przytem iego kapitana leytnanta ze wszytką campanią oddawał, y iako się wielka szkoda uczyniła nieprzyiacielowi w zywności y w inych rzeczach, na wielką to sumę szaczuiać, p[ow]iedaiąc to, iako pacholikowie dzieleli się guzami złotem drogiemi. Staął oboz nad rzeką Weziwną, do ktorego pozno przyiachał JKM. W obozie potem presentował Moskwicina iednego, Damba nieiakiego, który, iz w Polsce długo służył, powiedział, ze dlatego wezwany był do rozrady, gdy pod Smolensk woysko wyprawowac miał, examinuiąc go, iako wiele krol polski, albo iako oni zowią litewski, woyska miec moze, y gdy powiadał, ze pod sto tysięcy, bardzo go łaiano; referował y to, iako Sekin nie chciał się podiać tey woyny, wymawiaiać się przysięgą, ale mu czar koniecznie kazał, mowiać, zes ty Smolinsk straciel, ty go dostan znowu; powiedział y to, iako Sekin udaie carowi, ze litewskie woysko gromi y iako napisał do czara, ze iakoby zabił krolewica JM, sądząc tak p. Sameta, szlachcica piękney complexiey na pięknym koniu siedzącego, w potrzebie zabitego.

17. JMp wojewoda podolski ruszył się wprzod z pułkiem swym, poniewasz na niego alternata przypadła z ordynatyey JKM, którą uczynił między pp. hetmany, aby raz ieden, drugi raz drugi wprzod chodził, a pułk JKM w poysrodku, y poszedł lewą stroną, ktorendy y w oczy są obrocone, a KJM sam z woyskiem prawą stroną szed, prawie w bok ostroskow Sekinowych na dobre strzelenie, o nie ocieraiąc się. Nim iednak KJM ruszył się, p. kamieniecki czynił relatią JKM confessat iego leytnanta, który to powiadał, ze wszyscy w obozie nieprzyiacielskim tego są rozumienia, ze Sekin ma swoje porozumienie z JKM, i ze bardzo Litwie bardzo faworuie, bo gdy KJM pierwszą razą przyszed był na Pokrowską górę, tedy wszyscy obersterowie chodzili do niego y on z niemi, declaruiąc się mu, iz mają takie sposoby, iz to siely (a było ieszcze woysko na ten czas nieprzyiac. całe y ochotne) y potęgi, ze mogą KJM. zawrzec passus y nie przepuscic go więcey do obozu y o woysko uderzyc się, ieno niechay kaze następowac; on zadną miarą nie chciał, powiadaiać: nie mozna iemu chłopu chciec się o krola kusic, poniewasz to iest dziło carskie, y gdy na niego wołali

boiarowie : „zmienniku !“ declaruiąc się, ze chcą o tym pisac do cara, on ich knui [knutować] chciał, a potym powiedział : opiszcie iako chocete ; tenze powiedział, iako słaba ostroznosc y straz bywa około ostrosku nieprzyiac., bo się woysko rozbiegło ; o działach powiadał, ze wszystkich pod 60, ale 4 tak piękne są y przednią robotą, które lano w Austerdanie, ze ich zaden z obeysterow y kapitanow, na wielu mieyscach służąc, nie widział piękniejszych ; o prochach powiedział, ze ich mają pod 1000 beczek, knotow tak wiele, coby ich mogło bydz na czaly rok ; kul także srogą rzecz ; zywnosci iednak omale, która gdy im ieszcze odięta będzie za odięciem iem pasu, musi bydz nędza u nich ; p[owi]jedział y o tem, co oboz y ostroski około Smolenska wystawił, ze iest tak perfect w swey professy, ze go y Inderlant niema lepszego, ale trudno go z tamtąd odwabic, bo taką ma placą wielką, iakieyby mu zaden monarcha dac nie mógł. Examinował go potym y syn KJM y wywodził JKM, iako nieprzyiac. niema piechoty nad 1000, wszystkich obersterow y kapitanow wyliczaiąc ; potem suam operam ofiaruiąc do usług JKM y do iakiey odwagi zdrowie swoje w tym obliguiąc y to chwaiąc, ze JKM na to mieysce ruszył się na oszancowanie gory Skowronkowej rzeczoney, powiadaiąc, ze z tamtąd moze się wiele zaszkozić w obozie nieprzyaciela y prochy iego zapalic, ukazuiąc mieysce, gdzie ie mają, y sposob zapalenia podaiąc ognistymi kulami, a przytem dziwuiąc się, ze KJM zadnego z Sekinem porozumienia niema, zycząc tego, aby JMX cānclerz napisał, ofiaruiąc się ten list w swoy list do zony zapieczentowac y przesz trębacza swego do obozu odesłac, a przesz nię Sekinowi ; ktory napisany był od JMX canclerza, ale się z nim trębacz nie mog przeprawic na rzecz ; nie iest posłany po tey, która potem nastąpiła, potrzebie. Potem p. kamieniecki oddawał kilkudziesiąt więźnia na tey czacie dostanych, między którymi wiele boiar beli, z których niektorzy więcey niz po stu rubli mieli właty (?) od cara y dwu cursorow : ieden, ktory szed z obozu do stolicy, a drugiego, ktory szed z stolicy do obozu z listami. Między inszemi listami był ieden confidenter do brata napisany, w którym daie znac o wielkiej nędzy tak swoiey iako y obozowi, daiąc tego przyczynę, ucieczkę sromotną Prozorynskiego, dla ktorey wszystkiego odbiezec musieli tak zywnosci, iako y siana, ktorego on był sobie kupił za 3 rubli, y iako o tey ucieczce nic nie wiedzieli y rozumieli, ze na nas następowac mieli, gdy im uchodzic w nocy kazano ; zaczym, gdy wysli, zaraz ostrozek zapaleli ze wszystkim, dlaczego ze stratą wszystkiego dlaczego nie zyią w obozie, ale męczą swoy żywot ; na czatę nie mają poselac na czem ba y nie smieią, bo Litwa wszędy okrażela y dwa pasy im odjęła ; o swych koniach pisze, ze ieden łosak stara, drugi

hora, a trzeci nie duza; w obozie Sekinowym pisze siana droho nie budziesz kupiły, bo o kupie nie dostanie; o swym słudze pisze, ze o cudze siano tak go bito, ze y dotąd lezy, prosząc przytem, aby mu nie dopuszczał od głodu umierac, ale aby mu posłał czego y sługę koto-rego, chcieli go w Moskwie zywo widziec. KJM w godzin dwie po południu ruszywszy się z wojskiem dobrze zordynowanym y idąc z bęb-
nami mimo nieprzyiac., gdzie wiele nasi do niego przypatrując się ostroskom iego zbliżało się nadspodziewanie, nieprzyiac. cicho w ostroskach siedzącego minął, y mrokiem stanął na gorze obozem przy rzeczce Kołodni, gdzie wieżdżając większa czesc woyska iuz JKM w szyku pięknym czekała y przejmowała z rozradzenia JM woiewody podolskiego; ten kapitan lejtnant, widząc woysko iezdne, bardzo się mu dziwował y powiedział, zesmy niczym nie straszni Moskwie iako temi płatnikami, iako oni usarza zowią, y iako oni w obozie nieprzyiac. na nic barzies nie respectowali, iako na usarza naszego, p[owi]edaiąc, ze o insze woysko łącznoby sie beli kusieli; y gdy mu powiedziano, ze to ieszcze nie wszytka iazda, bo ich częsc z chetmanem koronym w pierwszym pułku poszła, powiedział, ze takim wojskiem moziecie nieprzyiac. zniec y pusc az pod stolicę. Tamze zbieżał był p. Danielowic woiewodzie ruski, aby mógł być przednac KJM o ono factum pod interregnum w poranieniu p. Kalinowskiego popełnione, ale na ten czas do ręki JKM nie iest przypuszczony, na dalszy to czas odłożywszy, gdy z ludzmi przybędzie.

18. P. woiewoda wilinski podług ordynathey naprzod szedł z pułkiem swym na Bochtanową okolicę, za kotorym y KJM prętko się ruszył y potym dlugo stał przy iedney z ty przeprawie dla porządnieszego ciągnienia, zaczym, gdy woysko litewskie przeprawieło się, tam ruszył się y iachał przed wojskiem koronnym na drugą przeprawę, kotrą przy sobie dla snadnieyszego dział y woyska przeprawienia naprawowac kazał; y gdy za wojskiem litewskim woysko koronne przeprawowac się poczęło, idąc podług otrąbienia cicho bez bębnienia y trąbienia, dał znac p. woiew. wilinski KJM, gdy się iuz ku tey gorze, gwoli ktorey, aby się mogła opanowac, oboz się nasz ruszył, z pułkiem swym zbliżył, iz nieprzyiac., kotorego przed dwiema godzinami straz nad rzeką Kołodną stojąca y dwa ięzykowic załapieni byli, w pole wielkimi kupami wychodzi, — prosząc przytem o declaratyą, iezeli iuz o tę gorę kusie się ma y na opanowanie oney piechotę zmykac ma, a interea kazał powoli chorągwiom tak iezdnyim iako y pieszym ku nieprzyiac., kotry był wyszed, następowac, zakazawszy charcow zwodzic podług roskazania JKM. Gdy się nasi do Moskwy zblizac, iedni po bokach, drudzy w oczy, poczęli, zaraz nieprzyiaciel,

iakoby mu w gębę dał, bo się nas nie spodziewał, nazad ustępować począł y do ostroskow, straz tylko zostawiwszy nad Dnieprem, poszedł, y z dział do naszych palił. Interea tez sam KJM tam nadiachał. p. woiew. wilin. otrzymawszy zas taką od KJM stroney opanowania tey gory, przecię nie chciał nic aggredi, ale znowu uprosił JMX canclerza, który tez tam był przyiachał, aby do KJM wrocil się, prosząc o declaratiia pewną; gdzie potem sam JKM z xiędzem canclerzem nadiachał y w imię Panskie piechocie na tę gorę postępować kazał, która z łaski Bozey tego dnia bez szkody wzięta y piechotą osadzona, wprowadziwszy tam trzy regimenty: ieden p. kawaliera, drugi p. podkomorzego litewskiego, trzeci p. Abramowicza woiewodzica smolinskiego, bo nieprzyiac. odwadze naszej zdumiały, z dział wypaliwszy quiescebat; a iz po południu deszcz wielki lał y szedł (!) do pułnocy, dlatego wielkiego niewczasu użyło woysko tego dnia, bo wozy wszystkie w obozie były zostawione, które za woyskiem isc miały; zaczym sam tylko KJM mając karetę, w ktorej całą noc odpoczywał, mało co spiac, omnibus periculis obruando in casu z odwagi nieprzyiac. y prawie sam ex agibus dla bezpieczenstwa woyska agendo. My insi wszyscy sub dio w kłodach w chrustach na dzdzu przy ogniach ni iese, ni pic co nie mając, ani sobie ani koniom; piechota, iz ciągnieniem sfatygowana była y niepogoda, ha y głodem, bo chleba nie było gdzie kupic, poniewasz ani wozow, ani bazaru nie było, dlatego nie kopiac zadnych szancow odpoczywała, gdyz tez y wozy z rydlami y z motykami, noc nastąpiła, na tę gorę do piechoty w lesie będący trafic nie mogli. Ku nocy ięzyk ieden przyprowadzony powiedział, asz się tu Moskwa nas nie spodziewała, ale rozumiał, ze KJM yz woyskiem miał isc na zimowanie do Biały, zaczeim z iego przyscia bardzo potrwożeni, nie wiedząc co czynic; wszakze przecię w nocy działa na gorę na pewne mieysca powywozieli y szance postawili, w ktorich potem nazaiutrz do naszych bardzo paleli. Pp. hetmani poczęli się beli o wozy zamawiac, udaiać, ze p. woiew. podolski miał kazac wozy zatrzymac, co potem intercept xcanclerz powiadaiać, iz od slugi p. woiew. wilunskiego słyszał, w drodze go potkawszy, ze sie p. woiew. wilinski do oznaymienia swego wczora zatrzymac kazał; zaczym, iz potem znac dac zapomniał, wozy nie ruszeły się, dla ktorich y insze wszystkie w obozie zostały. Tegoz dnia p. woiew. smolenski posłał do KJM od cara tatarskiego poslanego: w Smolinsku przymował y na salwe mu wszystkie strzelbę wypuscic kazał. Kozacy tez Zaporoscy ruszywszy się obozem swym staneli po drugiej stronie Smolenska.

19. KJM sam osobą swą iezdził tę gorę opanowaną recognoscowac tam, gdzie szance kopane byc miały, bateryie wystawic kazawszy,

co prędzy kosze robic y nasypowac, obaczywszy sposobnosc tey gory do razenia nieprzyiac. w obozie; wszystko sporządziwszy iachał potem reuidowac miejsce na oboz, bo przesz tey nocy tam kozda horągiew odpoczywała przy ogniu in omnem cruentum odwagi iakiey nieprzyiac. siedział, gdzie w szyku sporządzonym postawiona była. Po zwroceniu się z tamtych miejsc KJM kula z działa tak blisko JKM uderzyła, że ziemia JKM opruszyła. Po południu pewne chorągwie w polu zostawiwszy y strażą porządną błonie y to miejsce, ktorendyby nieprzyiac. miał wypadac, osadziwszy, sam z drugim wojskiem ruszył się na tę górę, gdzie oboz iest postawiony ex opposito tey gory Skowronkowej, gdzie ledwo z konia zsiadł do budy, bo wozy ieszcze y drugiego dnia dla złych przepraw y niepogody ledwie które przysły, y takesmy niemal wszyscy iako y pierwszey nocy sub dio odpoczywali, miasto dzdzu mroz mając, — dano znac KJM, iz Moskwa przesz mosty przepawiła się w wielkiej potędze tak iazda iako y piechota, która to miała do tego motivow, że rozumiała, że KJM miał się ztamtąd ruszyc do Białey na zimę, piechotą tylko górę Skowronkową osadziwszy. Zaczym, aby ich fortelow nie postrzezono było, iazdę w pole ku naszym chorągwiom na strazy stojącym, która potem od naszych popędzona prętko pola ustąpiła, wyprowadzili y wrzekomo następowac im kazali, a oni interea o 40 chorągwiom piechoty, wszystką prawie potęgę swoją y siły wywarszy, na tę górę Skowronkową do naszej piechoty następowac y skradac się kazali, iakoz naszych ubezpiezonych mało nie ogarneli, by ich byli ci, co kosze nizey pletli, kąsek nie postrzegli y na drugich nie zawołali, że Moskwa następuje, ktorzy acz zrazu rozumieli, że zartuią, potem rzeczą samą to uznawszy, gdy na Moskwę krzyknieno, aby strzelali, tak prętko do sprawy przysli, iednak tak nagłego y potężnego impetu nieprzyiac. znies nie mogąc, strzelając się, ustępowali powoli, trzymając iednak na sobie potęgą nieprzyiac. O czym JKM wzięwszy wiadomosc, sam co prędzey na konia wsiadł y wojsku w pole wychodzic kazal y prętkie barzo posiłki tey tam piechocie posłał, wyprawiwszy tam regiment krolewica JMP y drugi p. Butherow tey piechocie po iedney stronie w bok isc a...licey swiey dworskiej raytar skiej po drugiej następowac kazal, gdzie tez iuz y pp. hetmani kilka chorągwi kozackich wyprawili byli, mianowicie p. Moczarskiego, Sierakowskiego y Czarneckiego, p. Łowczyckiego y inszym, ktorzy po obu stronach wzięwszy nieprzyiac. gęstą zaraz strzelbą, mianowicie piechota krolewica Kazimierza JM y p. Butlera na niego nastąpiła, przy ktorym y one regimenty dawniejsze poprawiwszy się, dopiero nieprzyiac. pędzic y onego z gory porazac poczeli, ktorego lubo y iazda moskiewska posiłkowała y prawie wszystkę potęgę tam obruciwszy na-

szym tę gorę odiać usiłowała, wszelką czyniąc resolutią, przecię od naszych z niemi wyparci, nihilominus sprawą uchodzieli; na których nasi biiąc, ba y siekąc się w ręce z niemi, az na doł na nich iachali, nie małą szkodę czyniąc w nieprzyiac. y w sobie odnosząc. Po tym y w polu odwaznie się z niemi nasi, spędziwszy ich z gory, strzelali y wielką w nich szkodę uczynieli, niedopuszczając ich do przepawy uchodzących y drugich, gdy do wody uchodzieli, topiąc. A iz po drugiej stronie w chrostach takze przy Dnieprze zasadzka postawiona była, aby była iazdę naszą swoim na posiłek idącym w polu razila, dlatego na tych regiment p. woiewodzica helmi. p. Waiera iest spuszczoney, który takze długo y odwaznie z niemi strzelał się y onych ztamtąd wystrzelawszy, potem dołem do drugich regimontow poszedł y z nami gromił nieprzyiac. Woysko nasze interea w polu w sprawie stało (lubo go nieprzyiac. barzo z dział razil, ktore był na kilku mieyscach zasadził), ba y ci, co na zasadzce byli, ktoremu potym pp. hetmani, widząc piechotę naszą sfatygowaną i ze dla prochow, których im nie stało, ustępować by im było przyszło, następować resolute kazali, gdy obaczeli, ze tez Moskwa swey iездzie do piechoty po kilka razy skoczyc kazała, — tam naprzod na wszytek ogien tak z dział iako y piechoty raytarskiey nieprz. p. kamienieckiego skoczela, z nią p. Minskiego, tę p. Madalinskiego p. Bochdana Stęczkiewicza posilkowała, za ktoremi y insze następowały y resolute raząc nieprzyiac. zemknęły się były y drugie chorągwie mianowicie pp. hetmanow y KJM, których potem p. Stagniew prowadził, ale potem w posiłku stac im kazano prawie na samym celu strzelby nieprzy. Interea też KJM omnia circumspiciendo et prospiciendo w worach coprędzey prochu piechocie dodac kazał, za ktorego przyniesieniem i następowaniem woyska koronnego dopiero piechota iako [порожне місце в тексті] do nieprzyiaciela spolnie paliela y onego przed sobą pędzic poczela y nie pierwey przestała, az noc nastapiela. Nieprzyiac. z dział bil do naszych, aby ludzie iego pod tą strzelbą uchodzic mogli, będąc iuz bardzo nadrażeni. Woysko nasze y na noc za wskazaniem JKM w sprawie na tem ze mieyscu stało y nie pierwey zwiedzione, az nocą zakryty uciekł z placu nieprzyiac. za most. Wielka li szkoda stała się w nieprzyiacielu, ieszcze non constat, certo atoli ci co na ten tam plac iездzili o gęstym trupie nieprzyiac. powiedzieli, a mianowicie ten kapitan leytmant, co go przyprowadził p. kamieniecki, który y dwu kapitanow leżących widział, udawał, zeby ieden Lessel, brat obersterow, czego potem i capitan ieden w tey potrzebie poymany powiedzial, ale y p. kamieniecki to na oko widzial, iako o porwanie iedney znaczny osoby trupem iuz leżący wiele się ich kusilo, ale przecie iey porwac

nie mogli, bo ich wiele przytym trupie zabiiano. Ięzykowie, co ich wodzą, powiadaia, ze się bardzo wielka szkoda stała w nieprzyiac., bo Moskwa, y drudzy zoldacy, od Sekina podpoieni, gwałtem następowała, zaczym bardzo ich nasi razieli y nastrelali y naszych udaia iakoby do 30 polec miało, między inszemi maior p. Abramowicz y kapitan leytnant krolewica JM, ale postrzelonych tak pieszych iako y iezdnych do kilkadziesiąt, między inszemi w potrzebie p. Madalinski woyski mscislawski w nogę, którą mu kula wyrznięła, p. Marcinkowicz sędzia woyska litewskiego, p. Budziszewski rotmistrz postrzelony przez gębę p. Sredzinski towarzysz p. Madalinskiego pod łopatkę; towarzyszowi iednemu kula co się urwała. Ale się y horągwiom hetmanskim, stojącym w posiłku, dostało, bo p. woiewody porucznika wilinskiego p. Sienkiewica horążego y inszych takze barzo postrzelano. Ięzykowie przyprawdzeni, to retulerunt, ze wszytkę siełę nieprzyiac. wywarł był na spędzenie naszych z tej gory, która iuz tak iest szkodliwa, ze kokosz chodzącą po obozie ich z niey moze ubic. Ale iest za co P. Bogu dziękowac, ze ich nie pocieszył, ze z wielką szkodą wyparty nocą uszedł. Teyze nocy nasza piechota kosze postawiła y szance pokopała barzo porządne.

20. KJM znowu iedził na tę górę opatrowac te szance pokopane y batoną (!) postawioną, gdzie y działa założone y prochy przy nich y kule postawione, ale iz nieprzyiac. w tem przyciągnienu JKM na to miejsce nihil pretensit, dlatego Dnieprem wiele sian y zywnosci od Drochobyczy płytami spuscic sobie kazał, ktorych nasi dzisiay bardzo wiele płynących pobrali, y po drugie ieszcze insi iachali, y bardzo się posiliły konie nasze tym sianem, ktorego dostalismy; płyty iednak oddawac kazano na most.

21. KJM recognoscowac miejsce na zbudowanie mostu na Dnieprze. Potym dano znac, ze Moskwa posłała trębacza swego ze 2 boiarami o dobrym dziele tractowac, do ktorych posłani pp. kamieniecki y z p. Abramowicem. Tam ziachawszy się naprzod prosił nieprzyiac., aby ciała zabite oddane były, y potem załowali się na naszym, iz z przedawczykow naszych zrozumieli, iakobysmy ich więzniow zle tractowac y męczyc mieli, a na koniec powiedzieli, ze maia naszego iednego maiora y 2 leytnantow, a ten maior iest p. Butorow, a leytnantowie z regimentu p. kawalerowego, na co im p. kamieniecki odpowiedział, niechay się porachuią, iako animuszu krzescianskiego zazywaią nie tylko przeciwko nam, ale y przeciwko sobie, gdy złomawszy przymierze y przysięgę przed wysciem przymierza z nami wojnę zaczęli y do tak wielkiego krwi rozlania nas przywiedli. A co się tchnie wydania ciał to do pp. hetmanow [w]zięli, obiecuiąc im dac prętką reso-

lutią. Około tractowania więźniów powiedział, że Bog nas sądzic będzie, bo my w tey mierze nie po poganску, iako wasi, ale po krzesciansku postępujemy y palic, męczyc y serca z ludzi wymowac nie kazemy; tu zaraz wyrwała się Moskwa w rzecz y o przysięgę p(owi)edziała, że nie o tym dziele tractowac przyiachali, a co się tchnie wyiętych serc, to doktor bez wiadomosci boiar uczynił, zaco smiercią iest skarany, a na popalenie p(owi)edział, że się to czasem stało, że są opaleni, gdy beczka prochu zapaliła się; na co im p. Abramkowic odpowiedział, że te ciała, które nayduią pomęczone, blachoma popalone bywają, a na poymanego maiora y 2 leytnantów powiedział, że y u nas iest dosc y capitanow y leytnantow y inych więźniow waszych. Rozchodząc się p(owi)edzieli, że ieslibyscie ieszcze co z nami mowic chcieli, odniesiemy to do dumy nasy, a ty-tez do swego, y tak roziachali się. Naznaczono im iednak czas iutro, aby po trupy z kolaszami przyiachali w asistentią sta koni, gdy im przez strębę dano znac będzie.

Od hetmana zaporowskiego, który z woyskiem pod ostroski podiezdzał, 3 więźniow przyprowadzono, daiąc znac, iz nieprzyiac. do nich wypadac nie chciał, az im w tył Sekinowi kazano y położyc się z drugiey strony Dniepru ex oppositu mostu naszego; dlatego przez list opowiadali, iz nie bardzo na nich to (miej)scie bezpieczone, aby zas nieprzyiac. ku nim wszystkiey sieły nie obrocił, napisano do nich iednak, aby taborem puscili się, kazawszy im niektore rotы z woyska naszego, co przy Smolinsku zostały, przydac, y upewnaiąc ich o posilkach przez most, który za dzien albo za dwa stanąc ma, albo iesliby nie stanął, to wpływ woysko przeprawiwszy, y z tym do nich wyprawiono. P. kamieniecki, ktorego KJM słał recognoscowac mieysca po tamtey stronie Dniepru, powiedział, iz Moskwa szanc przy samym Dnieprze rzuciła y działa tam zatoczyła y dom sobie tam działa.

22. Ciała pobite Moskwie oddawano, ktorých do kilkudziesiąt po chrustach znalezione, bo te, co pod gorą, nieprzyiac. zebrał beł, iako to oni mają, że trupow nie radzi na poboisku odiezdzaia, ale ich zaraz chwytaia. Tamze zaraz prosili, zeby nazaiutrz z niemi ziachac się mogli tractowac o zamianę więźniow z gotowym registym.

23. Poczęto bic z szancow naszych do nieprzyiac. y naprzod KJM z 9 dział kazał wypalic, gdzie się na nabozenstwo zchismatycy zesli byli, ktorzy na taką salue, gdy iuz tam zmacano, prętko rozbiezeli się, y gdy potym y po obiedzie do obozu z dział bito, oni rozgniewani nie chcieli o zamianie więźniow tractowac, lubo sami o to prosili y dzien ten naznaczeli beli. Po obiezie iezdził JKM z pp. urzędniki do szancow na gorę, z ktorey dobrze było widziec most, który niep. na Dnieprze drugi stawil. Ku wieczorowi p. Bolic kapitan,

ktory iezdził przypatrując się szansom, z działa zabity. Tegoz dnia p. woiew. wilinskiemu nieprzyiac. wziął cug koni, ktory był do Smolinska posłał dla chleba, piechoty przydawszy tam kilka chorągwi in praesidium posłano. KJM posłał do dworskich o czeladz do kopania szancow, ktorzy to ochotnie kazdy uczynili.

24. Znowu wozy do Smolinska wyprawiono po potrzebach z ki(1)ka chorągwi dla bespieczeństwa. KJM cały dzien był u Dniepru, gdzie most stawiono. Ku wieczorowi Moskwa znowu trębacza posłała z boiarami tractowac o dobrym dziele, y gdy do nich p. Abramowic wyiezdzał, pytając ich, czego chcą, gdy powiedzieli o zamianę więźniow znosic się, kazał im nazaiutrz poranu wjachac: do ktorey rozmowy od p. hetmana JM Abramowic, p. Rej y p. Halbinski, a z pp. obersterow p. Gerard Deynot sta(rosta) roscierzynski, p. Sey capitán gwardyey JKM y Puther oberster deputowono, y nadto pro asistentia 15 osob.

25. Gdy nasi subdelegaci od pp. hetmanow do tractowania o zamianę więźniow po obiedzie w pole wyiachali, Moskwa wysłała do nich trębacza, iz nie dzisia, y czasu niemasz o tym dziele mowic, czyniąc spoźnienie naszych, lubo ym y po ranu przez trębacza znac dawali, ze są gotowi, y od nich regerstr deputowanych posłany odebrali, ktorzy ci są deputowani. Zaczym nasi na taką ich ludificatią (widząc iz z niezgody ze...i officyerami ta zwłoka poszła cudzoziemskimi) rozgniewani, z dział do nich potężnie bic kazali, bo dla tey rozmowy pokoju na kilka godzin było. Oni znowu trębacza swego do naszych posłali, ktorego lubo nasi widzieli y słyszeli, gdy długo trąbił, przecię oni wetuiąc tey ludificathey, na contempt ich, nikogo do niego nie posłali, zaczym długo trąbiąc, bo Moskwa na drugiey stronie stoią wołała, aby trąbił, y iedyn officier, przyiachawszy blizey za most, kazał się mu do nas przymykac rozumiejąc, ze nie słyszemy, y wrocił się z niszczym. Tegoz dnia za ustawnym staraniem KJM na Dnieprze, ktory tam ustawicznie nad tą prątą siedział, 2 mosty stanęły na płtach y na trzeci łodzi powiązane y rozłożone. Ku wieczorowi 2 Szwedow od nieprzyiac. przedało się, ktorzy retulerunt, iz nasze działa w obozie nieprzyiac. wielki respekt czynią, i ze Sekinowi kula pod nogi padła, i ze się ich wiele z tego mieysca za gorę prowadziło; o przeszły potrzebie powie(dzie)li, ze ich wiele zginęło w niey, a z samego regimentu Lesłowego do kilkudziesiąt, a nadto rannych do kilkuset; iuz affirmabant, iakoby Let ich stary iuz miał byc zabity na bazarze. Tez naszym Moskwa z dział swych 2 naszych zabięła. Tegoz dnia p. woiewodzie brzescianskiemu przy przeprawie nieprzyiac. kozakow pozabiał y 6 czy 8 wozow, ktore z Smolenska z zywnością iachały, pozabierał. Potym posłuchy moskiewskie z naszymi posłami

rozmawiając, iezelibysmy in armistitiam do 4 niedziel pozwoleli, aby z woli carskiej strony traktatow o dobrym dziele zasiesc mogli, ale im nasi zadney nadzieie tego nie uczynieli uwazając, zeby się to na zwłokę działo, poniewasz iusz od naszych są nie zle scisnieni.

26. Most na łodziach przy bytnosci JKM konczono. Kozacy zaporoscy z pod Smolenska przysli y staneli po drugi stronie Dniepru przy mostach naszych, aby się wszystkie goscince Moskwie zalec mogły; ktorych p. wojew. smolenski z pewnemi rotami prowadził az na miejsce y gdy z tych co w przedniej strazy sli Moskwę, która wyszła była przeyscia kozakom naszym bronie, nad pewnym błotem zoczei, do nich rozumiejąc, ze ich więcey nie masz, z ochoty swey skoczeli; oni uciekając na zasadzkę naszych, gdzie Moskwa wielką kupą utajona stała, nawiedli, od ktorych nasi obtoczeni lubo obronną ręką usli, ieden iednak tam towarzysz p. Pobidzinskiego zabity. Ku wieczorowi 1 Niemiec y 2 Anglikow przedało się, ktorzy także powiedzieli, iz nasze działa niemalą szkodę czynią w nieprzyiac., i ze pridie u chaty Sekinowey wierzch zerwany od działa, y ze, gdy nasi na most strzelali, 2 na moscie zabieli y most rozerwali.

27. W nocy zaraz o 3 z pułnocy z naszych dział z rozkazania JKM do nieprzyiac. potężnie bito. O południu nasi delegaci, co od pp. hetmanow posłani byli, ziezdzieli się z Moskwą: o zamianę więzniow tractowali, a naprzod registra sobie więzniow podali, oni naszych 69, a nasi ich pod 100; potem affectowali, aby w tey commutatietey officier za officiera, szlachcic za szlachcica, zoldat za zoldata szedł et id co nadto beło genus, aby albo zwyczajnym zoldem odkupowano, abo ad fidem dawano in recompensam, gdyby potem ktorzy poymani byli. Na co oboie JKM zezwolic nie chciał y widząc, ze oni nie chcą tractowac ieno o tych więzniach, co w obozie, bo o tych, co ich do stolice y po Moskwie porozselali, a co przednieyszych nie chcieli mowic, a w reiestrze tym, co podali, oprócz iednego maiera, a 2 capitanow reformatow, niemasz nikogo, ieno woznice, ciurowie, pacholikowie, dlatego JKM powiedziec kazał, iz iezeli chcą tractowac, aby oraz o wszystkich tractowali, naznaczywszy im pewny czas do zwrocenia ich. Tegoz dnia naszych 2 pacholikow na bazarze zabito z dział.

28. Nasi kozacy obaczywszy, iz Moskwa ostrozek za obozem swoim w lesie na kilka strzelenia z łuku od obozu stawiac poczęła dla prepeditiy zasiągania zywnosci, chcieli im byli robotę przeszkodzić. Dla czego tam podpadli strzelając, ale ze bez porzątku, nie sprawic nie mogli y owszem Moskwa napadszy na nich daleko iachali y hetman ich wypadszy z komunikiem ratował; kilku iednak postrzelono. Moskwa tego dnia do naszych nie wyiachala, ale tylko piianego trębacza

wysłała, obmawiając się, że nie rychło iuz tego dnia tractowac. Puskarza niedaleko prochow w obozie nieprzyiac. z dział zabił y formana ogłuszył, dlaczego prochy na insze mieysce są przeniesione, bo usypawszy ex opposito obozu naszego szanc nie mały z niego do obozu naszego strzela.

29. Nasi znowu z Moskwą ziezdzałi się daiąc im tę resolutiã do pp. hetmanow, iz ta zamiana więzniow trudno ma bydz, bo w regestrze ile nie widzą z naszych nikogo znacznego, tylko maiora iednego, a z reformatow, capitanow, a ostatek woznic, ciurow y pacholikow, u nas zas iz wiele ich boiar y officyerow, za ktorych nie wiedzą, coby za zamianę brac mieli, dlatego za tych 3 officierow trzech inszych dac są gotowi, a inszych do generalney zamiany zatrzymac; oni zas, zeby tych wszystkich stała się zamiana, co w regestrze są położeni; a to bydz nie mogło, bo godnych osob nie widzieli, dlatego powiedzieli im, aby generalis commutatio bydz mogła, zniosszy wszystkich więzniow y oney stolice y my z Wilna y z inszych mieysc na święto s. Mikuły, co oni wzięli do swoich obiecawszy y nazaiutrz dac resolutiã.

Tegoz dnia kozacy przyprowadzili boiarzyna poymanego, który z listami iachał od cara do Sekina de data 9 8bris, w ktorych mu daie znac, iako p. kamieniecki był pod Drohobyczã y 4 dni tam stał y po...sasz spalił y iako w szturmie siła ludzi polskich pobito y sieła ięzykow dostano, daiąc mu przytym wiadomosc, iz mu z kniazem Cerkawskiem y z drugim kniazem Misterskiem ludzi posyła, o ktorym ten ięzyk powiada, iz iuz byli w iarzmie u niego, a beło ich 8000, animuiąc go przytem, aby sobie dobrze poczynał, iako to na się wziął, a puszczaiąc to na niego, aby tem ludziom ostrozek albo na Twerdelicy, albo gdzie mu się będzie zdało postawił; o Maystruku ten boiarzyn powiedział, że go ieszcze w stolicy odiachał, a ci kniazowie iuz w larzmie bydz mieli z 8000 ludzi na pomoc Sekinowi.

Przesz kilka miesiëcy toczela się ta expedytia aze do traktatow, nim się skonczely.

III. Л И С Т И.

I. List do KJM szwedzkiego od kozakow zaporowskich¹⁾. *Рзн.* N 352 л. 52.

Naiasniejszy Młciwy Krolu Panie a Panie Nasz Młciwy.

Wiernosc poddanstwa naszego z naniszemi posługami pod nogi maiestatu WKM. PNM. iako napilniey oddaiemy. Miło nam slyszec, iakosmy wyrozumieli s poslow swojeich y duchownych naszych o wiel-

¹⁾ Сей лист без початку і в деяких скороченнях й відмінних надрукований у Голубева Петръ Могила I, дол. с. 452.

kiey Młciwey łasce WKM. Pana N. Młciwego, ktoremu zyczymy, aby w tak szczęśliwym powodzeniu, iako s. pamięci zeszy KJM Pan y ociec WKM tym panstwem rządził, WKM ten stolec osiadzy rządził, tak iakoby to, co sie stało z ublizeniem narodu naszego ruskiego, w chlube swą przywiesc y daley w wolnosciach y swobodach onych podeprzec. Przyznac sie to musi, ze zaden krol, iako pamięć nasza niesie, tego, czego JKM Pan nasz Młciwy ociec WKM w rptej nie dokazał: on na wstempie na panstwo miał cesarza krzescianskiego w więzieniu, miał carow krymskich, miał cara moskiewskiego, wewnętrznych woien rokose y insze bez wszelakiego zawodu rptej usmierzył. Za iego panowania szczęśliwego WKM iaki str.. przeciw tak gwałtownemu nieprz(y-jacie)lowi, który pod strachem wszystkiemu swiatu, mężnemi siłami pod Chocimiem wytrzymał. W tym załosc nas uwodzi, ze za zywota JKM krzywda sie nam w religiey naszej dzieie, ktorey ratunek pogodnieyiszego czasu nieupatruiąc pokornie y płacziwie, unizenie WKM Pana naszego Młciwego prosząc, rozumienia tego pewnie zostawszy, ze nie kto inszy krom WKM ten maiestat rptej korony polskiej osiec będziesz raczył, bo w czym sie nam wszytkiemu narodowi naszemu ruskemu krzywda za szczęśliwego panowania WKM Pana oycy WKM stała, szczęśliwym panowaniem swoim uskromic będziesz raczył. W tych dalszych zas prosbach naszych, ktore przez posły swe Fedora Kuzminskiego, Fedora Pralicza y Wasyla Oniskiewicza do WKM y wszytkiey rptej wnosimy, pewnismy, ze WKM pomniąc na tak odwazne zasługi nasze przy boku WKM młciwie ucha panskiego nakłoniwszy, w tych prosbach naszych contentowac zechcesz, iakobysmy za szczęśliwe y długo fortunne panowanie WKM Pana Boga prosic y wszelaką powolnością naszą y naynisszemi posługami naszemi odsłuzyc mogli; gdyz, czego nierozumiemy ani trzymamy o tym ze uchoway Boze przeciwnym sposobem zayrzac tego WKM chciał przeciw temu bydz, zeby ten stolec oycy WKM ominac miał, chudoby dostatki y zdrowia swe przy WKM klasc powinni iestesmy y neodmiennie są gotowi. Teraz naynissze służby swe pod nogi maiestatu WKM. PNM. poddawiając P. Boga prosimy, aby WKM w długo fortunnym panowaniu chowac y pomnazac raczył. Dan w Kiiowie dnia 4 septembra roku 1632. WKM Pana naszego Młciwego naynissi słuźebnicy y podnoskowie Andrzej Hawryłowicz starszy z woyskiem WKM zaporowskim.

II. List od krola Jmci Władysława IV do woyska zaporoskiego²⁾.
Ркн. N. 495 ст. 84—5.

Władysław IV z Bozey łaski obrany król polski i wielki xzę lit., ruskie, pruskie, mazowieckie, zmudzkie, inflanckie, siewierskie i czer-

²⁾ Сей лист в трохи відмінній стилізаці надрукований ib. с. 505.

nichowskie; szwedzki i wandalski król, obrany car wielki moskiewski. Starszemu atamanowi, asawułom i wszem mołoycom woyska zaporoskiego łaskę naszą królewską.

Jako za zywota króla Jmci s. p. Pana oycy i dobrodzieia naszego zawszechmy waszey ku sobie chęci i życzliwosci doznawali, którąście nam okazywali w różnych wypadkach i miescach, zdrowie swoje dla nas i sławy naszej odwazaiąc, tak i teraz, żescie w niey nie ustali i statecznie nam powolność i ochotę swoją zatrzymuiecie, wdzięcznie to od was przyjmujemy, obiecuiąc za każdą okazyą wasze dobre chęci i przyszłe odwagi w dobrej pamięci chować. A że iuż za wolą Bożą i wszystkich obywatelów koronnych i W. Xztwa Lit. za pana i króla iesteśmy obrani, czegoscie nam isami życzyli, niemożemy nie bydź pewni, że się z tego ciesząc, powinna wiarę zawsze nam oddawać i tem więcey w przystoyném posłuszeństwie trwaiąc, na łaskę naszą posługami swemi i rycerskimi dziełami, gdy nasze rozka(z)nie przystąpi, zarabiać będziecie. Mianowicie zaś teraz, w tey rptej potrzebie żądamy, abyscie od JW. hetmana Wkor. wezwani zostaniecie, przeciwko temu naszemu i rptej nieprzyiacielowi, który przed czasem wiary i przy mierza nie dotrzymał, ku usłudze naszej, ku obronie całości rptej, ku sławie własney lenić się i ociągać niechcieli, ale mężnie i ochotnie tam, gdzie ukazanie będzie, w liczbie i porządku stanęli. Uznawiają w tém łaskę naszą królewską, żeśmy wiarę waszą grecką w porównanie z unitami przywiedli, w czym i daley ustawać nie zechcemy, i prace, ktore uczynicie, nagrodzić obiecuiemy.

Co do innych proźb przez posły wasze do nas wniesionych, iz ieszcze przed koronacyą naszą, według zwyczaiu i prawa pospolitego, nie godzi się nam niczego stanowić, przeto one do tego czasu zostawuiemy, a z panami senatorami względem nich się porozumiawszy, ile i prawa narodu i słusność pozwoli, nie zeydzie wam w niczem na łasce naszej, przychęcaiąc was do ostateczney wiary ku nam, i do dalszey ku usłudze rplitey ochoty. Co szerzey posłowie nasi wam imieniem naszym opowiedzą z zapewnieniem o łasce naszej, którą was chętnie i przychylnie ofiaruiąc, do dobrego od Pana Boga zdrowia życzymy. Dan w Warszawie dnia 18, miesiąca listopada, r. P. 1632 — Władysław król polski obrany.

III. Do Płachty pułkownika zaporowskiego. *Ркн. N. 214 л. 62.*

Władysław IV Pułkownikowi naszego woyska zaporowskiego (місце порожне) Płachcie łaskę naszą krolewską opowiedziawszy miec chcemy y roskazuiemy, aby s pułkiem swym woyska Zaporowskiego, ktory na naszą y rptej posługe prowadził pospołu z obywatelmi woiewodztwa

mscisławskiego pod sprawą urod. Samuela Zienowicza horążego, Adama Stachowskiego pisarza ziemskiego mscisławskiego będących przeciwko nieprz(yacie)łowi ku Rosławowi postąpił y granic panstw naszych broniąc nieprz(yacie)łowi, ile możecie, szkodzili na sławą swoją a łaskę naszą zasługując, którą my wam ofiarujemy. Dan w obozie pod Smolenskiem dnia VII, mies. października, roku Panskiego MDCXXXIII panow. na. pol. 1° a szwed 11° roku — Vladislaus rex.

IV. Urodzonemu Slepowronskiemu na sto koni kozaka. (*ibid.* s. 46). Władysław IV. Urodzonemu (порожне місце) Slepowronskiemu rothmistrzowi naszemu kozackiemu wier. nam miłemu łaskę nasze krolew. Urodzony wier. nam miły! Jasnie wiel. Krzysztoph Radziwił woiewoda wilenski hetman W X L rote kozacką sto koni w sobie mające za listem naszym przypowiednym na terazniejszą expedycją moskiewską zaciągnąwszy, one sam dobrowolnie abdukaował. Maiąc tedy dobrze zaleconą od tegosz jasnie wielm. wdy. wilen. do usług naszych y rpty wier. tw. ochotę y w rzeczach rycerskich biegłość, pomienioną rote dotąd, poki potrzeba rpty. ukazowac bedzie, w. t. przypowiadamy, jako tenze zold z skarbu W X L na kazdy koń po złotych trzydziestu na cwierc, a na kuchnię w. t. podług zwyczaju dawnego z konia po złotemu iednemu, tak czas służbie w. t. wszystkiemu Towarzystwu od popisu przed piśarzem polnym W X L albo namiestnikiem iego odprawionego naznacziąc. Nie wątpimy, ze w. t. we wszystkim tak się pospołu z towarzystwem zachowa, iako powinność dobrego żołnierza mieć chce y constitutia o porządku żołnierskim uczyniona wyciąga, zarabiając na sławę dobrą y łaskę nasze, którą w podawających się okazjach w. t. y towarzystwo uznawac będziecie. Dan w obozie pod Smolenskiem dnia XX miesiąca wrzesnia, roku Panskiego MDCXXXIII — Vladislaus rex.

V. Urodzonemu Walickiemu na sto koni kozaka przez urodzonego Constantinowicza zaciągnionego. (*ibid.* s. 46—7).

Władysław IV. Urodzonemu Stanisławowi Walickiemu rothmistrzowi naszemu kozackiemu wier. nam miłemu łaskę nasze krolew. Urodzony wier. nam miły. Urodzony Dawid Constantynowicz Południewski rothmistrz kozacki za listem przypowiednym od wiel. niegdy wdy wilen. Leona Sapiechy hetmana W X L danym y od nas potwierdzonym, rote kozacką sto koni w sobie mającą na terezniejszą expedycją moskiewską zaciągnąwszy, dobrowolnie abdukaował; mając tedy od Jasnie wiel. Krzysztopha Radziwiła woiewody wilen. hetmana W X L dobrze zaleconą do usług naszych i rzeczypospolitey wier. t. ochotę y w rzeczach

rycerskich biegłość, pomienioną rote dotąd, poki tego potrzeba rzeczywolitey ukazowac będzie, w. t. przypowiadamy, naznaczając, iako tenze zold z skarbu W X L na każdą rotę po złotych trzydziestu na cwierc, a na kuchnią w. t. podług dawnego zwyczaiu s konia po złotemu iednemu, tak czas służby w. t. y wszytkiemu towarzystwu od popisu przed pisarzem polnym W X L albo namiestnikiem iego odprawionego. W czym nie wąpiemy, ze w. t. we wszytkim tak sie popołu z towarzystwem zachowasz, iako powinność dobrego rotmistrza miec chce y constitutia o porządku żołnierskim uczyniona wyciąga, zarabiając na sławe dobrą y łaskę nasze, którą w podawających się okazjach w. t. y s towarzystwem uznawac będziesz. Dan w obozie pod Smolenskiem dnia XX, miesiąca wrzesnia, roku Panskiego MDCXXXIII Vladislaus Rex.

VI. List przypowiedny urod. Makarskiemu na sto koni kozactwa. (*ibid.* s. 47).

Władysław IV. Urodzonemu Janowi Makarskiemu rotmistrzowi naszemu kozackiemu w. nam miłemu łaskę naszą krolewską. Urod. wier. nam miły! Iz jasnie wielmożny Krzysztof Radziwił wojewoda wilenski hetman W X L zymorski poszyrwintski starosta nasz dla gwałtownych na rptą od nieprz. Moskwicina następujących niebezpieczeństw przypowiedział w. t. rotę kozacką sto koni w sobie mającą, iako o tym list jasnie wielmożnego wojewody wilenskiego dostatecznie w sobie opiewa, który my in toto stwierdzając, a mając w. t. do usług naszych y rptej od tegoz łasnie wielm. wojewody wilenskiego dobrze zaleconą ochotę y w rzeczach rycerskich biegłość, przypowiadamy w. t. rote kozacką koni sto dotąd, poki potrzeba rptej wyciągac będzie, naznaczając zold z skarbu W X L na każdy kon po złotych trzydziestu a na kuchnią w. t. według dawnego zwyczaiu s konia po złotemu iednemu; czas służby w. t. y wszytkiemu towarzystwu poczynac się ma od popisu przed pisarzem polnym albo namiestnikiem iego przysięgłym odprawionego. W czym nie wąpiemy, ze w. t. ze wszytkim tak się zachowasz, iako powinność dobrego rotmistrza miec chce y constitucia o porządku żołnierskim uczyniona wyciąga, zarabiając na sławe dobrą y łaskę naszą, którą w podawających się occasiach w. t. y towarzystwo uznawac będziecie. Dan w obozie pod Smolenskiem dnia XX, mca wrzesnia, roku Panskiego MDCXXXIII. panow. krol. nasz. pol. 1° a szwed. 11° roku — Vladislaus Rex.